

^KÜRD

xalqı mübariz və qəhrəman xalqdır
Heydər Əliyev

DIPLOMAT

№ 37 (549) 01 - 07 Cəbrayıl, Oktyabr il 2023
Ji meha şubatê sala 2003-a tê weşandin

Həftəlik İctimai-siyasi qəzet
Rojnama heftename civakî û siyasî

Qiyməti: 40 qəpik
Həjə: 40 qəpik

Bilirsən, nə etmiş kürdlər bir zaman?
Qurtarmış İslamı çox ağır dardan!

Qədim Avropanın xaçpərəstləri,
Yüz illər sındırmış göy məscidləri.

Müsəlman keçmişin öyrənsə əgər,
Kürdün dərgahına daim baş əyər.

Səbāhəddin Eləglu

Səh. 2

Prezident İlham Əliyev İranın yol
və şəhərsalma nazirini qəbul edib

Səh. 18

Nêçîrvan Barzanî pêşwaziya
berpirsekî Koşka Elysee kir

Səh. 2

Peyama pîrozbahiyê ya Serok Barzanî
bi helkefta cejna Cemayê ya Êzidiyan

Səh. 3

Hikmət Hacıyev: "Bəzən avropalı tərəfdaşlarımız
Azərbaycanla bağlı əsassız təbliğatın təsiri altına düşürlər"

Səh. 16

Nêçîrvan Barzanî: Em Mam
Celal bi rêzdarî bi bîr tînin

Səh. 15

Mihemed Hacı Mehmed: Hin serkirdayên Iraqê
dixwazin çavkaniyên dahata gelê me hişk bikin

Səh. 18

Mesrûr Barzanî pîrozbahiyê li
serok û serkirdayetiya YNKê dike

Prezident İlham Əliyev Serbiya Milli
Assambleyasının sədrini qəbul edib

Səh. 2

Arayik Arutyunyan cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib

Səh. 3

Azərbaycanda Şəddadi Kürd dövləti

Səh. 5

ŞƏRƏF XAN BİDLİSİNİN "ŞƏRƏFNAMƏ"
ƏSƏRİ KÜRD XALQININ TARİXİ MƏNBƏYİ KİMİ

Səh. 7

Kürd ədibləri haqqında araşdırmalar

Səh. 8

İki əsrdir davam edən erməni cinayəti

Səh. 9

Səh. 3

Gələcəyin nurlu
olsun, Laçınım...

Səh. 6

Azərbaycanın sovetləşməsi
və Qarabağın qara günləri

Səh. 18

Ferhan Cəvher: Divê Hikûmeta Herêma Kurdistanê tevî
lihevkinên di navbera Iraqê û welatên cîran de be

Səh. 16

Qubad Talebanî: YNK
sersipêrên xwe tenê nahêle

Prezident İlham Əliyev İranın yol və şəhərsalma nazirini qəbul edib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 6-da İran İslam Respublikasının yol və şəhərsalma naziri, Azərbaycanla İran arasında iqtisadi, ticarət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıq üzrə Dövlət Komissiyasının İran tərəfdən həmsədri Mehrrad Bəzrpaş qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı bu gün Zəngilan rayonunun Ağbənd qəsəbəsi yaxınlığında keçirilmiş avtomobil körpüsü və sərhəd-gömrük infrastrukturunun inşası, ərəzidə sahilbərkətmə tədbirləri layihələrinin təməlqoyma mərasiminin önəmini qeyd edərək, bunun dostluq əlaqələrimizin daha da möhkəmləndirilməsi işinə töhfə verəcəyini bildirdi.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli formatlarda nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılması ilə bağlı fəaliyyətini davam etdirdiyini bildirərək, bu gün Zəngilan rayonunun Ağbənd qəsəbəsi yaxınlığında avtomobil körpüsü və sərhəd-gömrük infrastrukturunun inşası, ərəzidə sahilbərkətmə tədbirləri layihələrinin təməlinin qoyulmasının bu yolların

şəxələndirilməsi baxımından da önəmini qeyd etdi.

Prezident İlham Əliyev vurğuladı ki, ölkələrimizi birləşdirən və region üçün böyük əhəmiyyətə malik olan avtomobil və dəmir yollarının çəkilişi bütün bölgə üçün sabitliyə və əməkdaşlığa xidmət edəcək.

Dövlətimizin başçısı, həmçinin Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizinin inkişafı və ötürücülük qabiliyyətinin daha da genişləndirilməsi istiqamətində aparılan işlərin önəmini qeyd etdi.

İkitərəfli münasibətlərimizin gündəliyinin yalnız nəqliyyat sektorunu deyil, eyni zamanda, daha geniş sahələri əhatə etdiyini deyən Azərbaycan Prezidenti Hökumətlərarası Komissiyanın fəaliyyətini yüksək qiymətləndirdi, bütün sahələr üzrə yaxşı nəticələrin əldə edildiyini qeyd etdi. Dövlətimizin başçısı Azərbaycan-İran dostluğunun və əməkdaşlığının bütün bölgə üçün önəmli amil olduğunu vurğuladı.

Prezident İlham Əliyev regional məsələlərin region ölkələrinin iştirakı ilə həll edilməsinin vacibliyini

bildirərək, bu xüsusda 3+3 əməkdaşlıq formatının da təşəbbüskarının məhz Azərbaycan olduğunu qeyd etdi, tezliklə bu formatda görüşlərin keçiriləcəyini müsbət bir addım kimi qiymətləndirdi.

Mehrrad Bəzrpaş ilk növbədə İran İslam Respublikasının Prezidenti Seyid İbrahim Rəisinin salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını İranın dövlət başçısına çatdırmağı xahiş etdi.

Qonaq Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin reintegrasiyası ilə bağlı təbriklərini çatdırdı və bunu çox mühüm hadisə kimi dəyərləndirdi. O qeyd etdi ki, Azərbaycanın pozulmuş haqlı və ədalətli mövqeyi 30 ildən sonra xoşbəxtlikdən öz yerini tutdu və ölkə suverenliyini bərpa etdi.

Mehrrad Bəzrpaş region ölkələri və xalqlarının bir-biri ilə dərin tarixi və mədəni əlaqələrə malik olduğunu deyərək, Cənubi Qafqazda sülhün region üçün böyük perspektivlər yaradacağını bildirdi.

Peyama pîrozbahiyê ya Serok Barzanî bi helkefta cejna Cemayê ya Êzidiyan

Bi helkefta cejna Cemayê ya Êzidiyan, Serok Barzanî peyameka pîrozkirinê parve kiriye, têde hatiye: Ez tekezê li ser bihêzkirina çanda pêkvejiyana navbera tevaya pêkhatên gelê Kurdistanê dikim. Naveroka peyama Serok Barzanî bi helkefta cejna Cemayê ya Êzidiyan wiha ye:

"Bi navê Xudê mezin û dilovan

Bi helkefta hatina cejna Cemayê ya xûşk û birayên Êzidî, ez pîrozbahiyên gerim li Mîrê Êzidiyan û Baba Şêxî û civata rohanî ya olê Êzidiyan û hemî xûşk û birayên Êzidî yên Kurdistanê û cihanê

dikim.

Li vê derê em tekezê li ser hindê dikan ku divêt xûşk û birayên Êzidî bi taybet li devera Şingalê bişên birînen xwe sarêj bikin û bi azadî û dîr ji hemî givaştin û astengan biryarê li ser çarenivîsê xwe bidin. Her bi vê helkeftê, ez tekezê li ser bihêzkirina çanda pêkvejiyanê di navbera hemî pêkhatên olî û neteweyî yên Kurdistanê de dikim û hîvîdar im xûşk û birayên me yên Êzidî cejn û helkeftên xwe bi aramî û dilxweşî bikin.

Cejna we pîroz be û bi xêr û xweşî biminin."

Nerina Azad

Nêçîrvan Barzanî Cejna Cemayê pîroz kir

Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî, bi peyameke Cejna Cemayê ya Kurdên Êzidî pîroz kir. Nêçîrvan Barzanî, di peyama xwe xwe got, "Cejna Cemayê ya hemû xwişk û birayên xwe yên Êzidî yên li Iraq, Kurdistan û hemû cihanê ji dil û can pîroz dikim." Serokê Herêma Kurdistanê hêvî kir ku cejn bi aramî û xweşî derbas bibe û got: "Em careke din xwişk û birayên xwe yên Êzidî piştrast dikan ku em dê wekî her demê piştevanê maf û daxwazên wan bin. Herwiha dê hewlên me yên ji bo rizgarkirina Êzidiyên ku

hatine revandin, her berdeyam bikin.

Kurdistan dê ji bo hemû pêkhateyên xwe yên olî û neteweyî tim wekî welatê bihevvejiyanê bimîne." Kurdên Êzidî her sal di navbera 6-13ê Çirîya Pêşîn de Cejna Cemayê pîroz dikan. Îsal jî cejn li perestgeha pîroz a Êzidiyan, Perestgeha Laleşê tê pîrozkirin. Pîrozbahiyên li Laleşê di nav gel de bi navê "Cemaya Şêx Hadî" tînen naskirin. Cejna Cemayê ya îsal dê hefteyekê bidome û tî texmînkirin ku bi deh hezaran kes beşdarî çalakîyên wê cejnê bibin.

Nerina Azad

Prezident İlham Əliyev Serbiya Milli Assambleyasının sədrini qəbul edib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 6-da Serbiya Respublikası Milli Assambleyasının sədri Vladimir Orliçi qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı ölkələrimiz arasında dostluq əlaqələrinin zəngin tarixə malik olduğunu deyərək bunun qarşılıqlı dəstəyə əsaslanan münasibətlərimizin inkişafı üçün yaxşı zəmin yaratdığını bildirdi, Serbiyaya səfərini məmnunluqla xatırladı.

İqtisadi sahədə əlaqələrə toxunan Prezident İlham Əliyev investisiya, enerji, sənaye sahələri ilə bağlı fəal əməkdaşlığın həyata keçirildiyini dedi. Dövlətimizin

başçısı münasibətlərimizin inkişafında parlamentlərarası əlaqələrin də önəmini qeyd etdi.

Azərbaycan Prezidenti Vladimir Orliçin səfərinin dinamik şəkildə inkişaf edən əməkdaşlığımızın genişlənməsi işinə töhfə verəcəyinə əminliyini bildirdi.

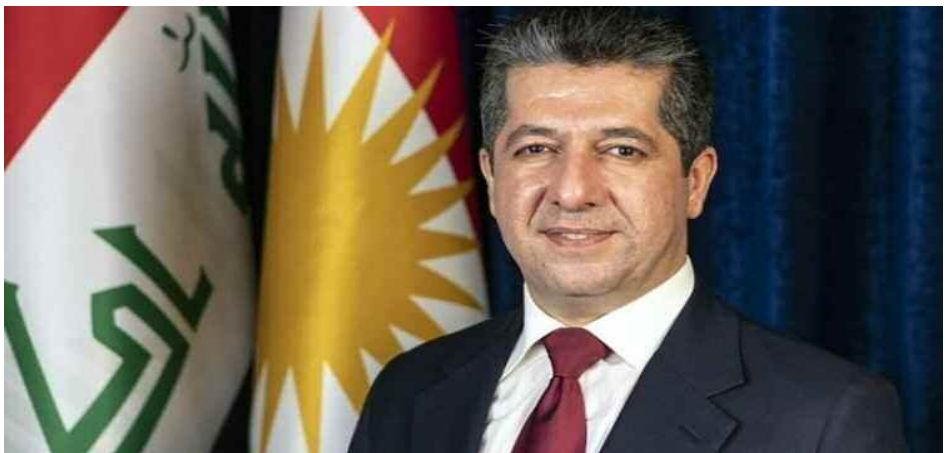
Qonaq, ilk növbədə, Serbiya Prezidenti Aleksandar Vuçičin salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı. Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Serbiyanın dövlət başçısına çatdırmağı xahiş etdi.

Serbiya Milli Assamb-

lejasının sədri ölkələrimiz arasında strateji tərəfdaşlığa əsaslanan dostluq əlaqələrinin mövcud olduğunu dedi.

Görüşdə Azərbaycan ilə Serbiyanın daim bir-birinin ərazi bütövlüyünü və suverenliyini, həmçinin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində haqlı mövqelərini dəstəklədikləri qeyd edildi, münasibətlərimizin strateji tərəfdaşlıq prinsiplərinə, qarşılıqlı anlaşma və qarşılıqlı hörmətə əsaslandığı vurğulandı, parlamentlərarası əlaqələrin və parlamentlərarası beynəlxalq təşkilatlarda əməkdaşlığımızın vacibliyi vurğulandı.

Mesrûr Barzanî pîrozbahiyê li serok û serkirdayetiya YNKê dike

Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî bi boneya bidawîhatina kongreya pêncemîn a Yekîtiya Nîştimanî ya Kurdistanê (YNK) pîrozbahî li serok û serkirdayetiya wê partiyê kir. Serokwezîr Mesrûr Barzanî peyama xwe arasteyî serok û serkirdatiya YNKê kir û tî de ragihand, "Bi boneya serkeftina kongreyê û destnîşankirina serkirdatiya nû ya YNKê, pîrozbahiyê li we û hemû endam û alî-

gîrên partiya we ya tîkoşer dikim."

Serokwezîr Mesrûr Barzanî dibêje: "Hêvîdar im hûn qonaxeke nû di xizmeta gel û welat de dest pê kîrin û gavên xwe yên ji bo yekrêzî û tebayî, pêşxistina destkeftan û parastina welat û berjewendiyên bilind ên gelê Kurdistanê zêdetir bikin û herwiha hevahengî û piştewaniya xwe ji bo cibîkîrîna plan û bernamêyên hikûmetê zêdetir bikin."

Nerina Azad

Hikmət Hacıyev: "Bəzən avropalı tərəfdaşlarımız Azərbaycanla bağlı əsassız təbliğatın təsiri altına düşürlər"

müsahibəsində deyib.

"Beynəlxalq tərəfdaşlarımız da geriye baxmaq əvəzinə gələcəyə, perspektivlərin nədən ibarət olduğuna baxmalıdırlar. Bu, xüsusilə avropalı tərəfdaşlarımız, o cümlədən Avropa İttifaqına da aiddir", - deyərək əlavə edib.

Prezidentin köməkçisi vurğulayıb ki, Azərbaycan Qarabağın erməni sakinlərinə sülh və dinc reintegrasiya mesajı verir: "Azərbaycana və regiona sülh lazımdır. Fikrimcə, Ermənistan Respublikasına da artıq sülh lazımdır. Ermənistan bütün bu ərazi iddialarını sonlandırmalıdır. Hazırkı vəziyyətdə biz sülh üçün daha yaxşı şanslara sahibik".

Hikmət Hacıyev sülh üçün beynəlxalq platformalardan da söz açıb: "Heç kim Rusiyanın regional ölkə statusunu, Azərbaycan və Ermənistanla tarixi əlaqələrə malik olduğunu inkar edə bilməz. Ona görə də bu platforma da əlverişlidir. Moskva platforması ilə yanaşı, ABŞ Vaşinqton platformasını da təqdim edib. Fikrimcə, böyük irəliləyiş əldə etmişik".

"Bəzən avropalı tərəfdaşlarımız Azərbaycanla bağlı lüzumsuz və əsassız təbliğatın təsiri altına düşürlər. Belə olmamalıdırlar, onlar sülh gündəliyinə töhfə verməlidirlər".

"Report" xəbər verir ki, bunu Azərbaycan Prezidentinin köməkçisi - Prezident Administrasiyasının Xarici siyasət məsələləri şöbəsinin müdiri Hikmət Hacıyev "Aljazeera" telekanalına

Şərqi Zəngəzurla Naxçıvan arasında yeni dəmir yolu xətti çəkiləcək

İran ərazisindən keçməklə Şərqi Zəngəzurla Naxçıvan arasında yeni dəmir yolu xətti çəkiləcək. Nazirlər Kabinetinin mətbuat xidmətindən "Report"a verilən məlumata görə, bununla bağlı oktyabrın 6-da Bakıda Baş nazirinin müavini, Azərbaycan Respublikası ilə İran İslam Respublikası arasında iqtisadi, ticarət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıq üzrə Dövlət Komissiyasının həmsədri Şahin Mustafayev ilə İran İslam Respublikasının yol və şəhərsalma naziri, Komissiya İran tərəfdən həmsədri Mehرداد Bəzrpaş arasında görüş zamanı sənədlər imzalanıb.

Tərəflər bu gün Zəngilan rayonunun Ağbənd qəsəbəsi yaxınlığında təməlqoyma mərasiminin keçirilməsi, müvafiq inşaat işlərinə başlanılması və inşa ediləcək yeni dəmiryolu xətti və körpülərinin planlarının müzakirəsi ilə bağlı məmnunluqlarını ifadə ediblər.

İki ölkənin nümayəndə heyətlərinin iştirakı ilə keçirilmiş görüşdə Azərbaycanla İran arasında nəqliyyat və kommunikasiya, enerji və su ehtiyatlarından istifadə ilə bağlı ikitərəfli gündəlikdə duran aktual məsələlər müzakirə edilib.

Tərəflər regionun tranzit cəlb ediliyinin artırılmasının önəmini qeyd edərək, "Şimal-Cənub" dəhlizinin vacib komponenti olan Astaraçay üzərində inşa edilmiş körpünün yaxınlaşma yol-

larının tikintisi və sərhəd-gömrük infrastrukturunun yaradılması ilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsinin

lanıb:

- İran İslam Respublikasının ərazisindən keçməklə Azərbaycan

zəruriliyini vurğulayıblar.

Eyni zamanda Astara yük terminalının tikintisinin tezliklə başa çatdırılması üçün dövlət qurumlarına müvafiq tapşırıqlar verilib.

Görüşdə həmçinin "Xudafərin", "Qız Qalası" və "Ordubad-Marazad" hidroqovşaqlarının və su elektrik stansiyalarının tikintisi layihələrinin tezliklə yekunlaşdırılması məqsədilə işlərin sürətləndirilməsinin vacibliyi qeyd edilib.

Danışqların yekunlarına görə iki ölkə arasında aşağıdakı sənədlər imza-

Respublikasının Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonu ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında yeni dəmir yolu xəttinin və dəmir yolu körpülərinin tikintisi haqqında Niyyət Protokolu;

- Azərbaycan-İran dövlət sərhədində Ağbənd (Azərbaycan Respublikası) - Kələlə (İran İslam Respublikası) dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində Araz çayı üzərində avtomobil sərhəd körpüsünün və piyada keçidinin tikintisinə dair Birgə İşçi Qrupun həmsədrələrinin görüşünün Protokolu.

Arayik Arutyunyan cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib. "Report" xəbər verir ki, bu barədə Baş Prokurorluq və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin Mətbuat xidmətləri birgə məlumat yayıb.

Qeyd olunub ki, Azərbaycanın Qarabağ ərazisində fəaliyyət göstərmiş qanunsuz erməni silahlı birləşmələrinin törətdikləri sülh və insanlıq əleyhinə, müharibə, terrorçuluq və digər cinayətlərin araşdırılması ilə bağlı başlanmış cinayət işləri üzrə Azərbaycan Baş Prokurorluğu və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti tərəfindən kompleks tədbirlər həyata keçirilir.

Araşdırmalar zamanı Azərbaycanın Xankəndi şəhərində anadan olmuş, 1973-cü il təvəllüdü Arutyunyan Arayik Vladimiri tərəfindən Azərbaycan ərazisində qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikasının prezidenti" və digər adlar altında təcavüzkar müharibənin aparılmasında iştirak

Arayik Arutyunyan cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib

edilməsi, müzdluların yığılması, onlara təlim keçirilməsi və maliyyələşdirilməsinə, həmçinin onlardan hərbi münafişədə və hərbi əməliyyatlarda istifadə edilməsinin təşkil olunmasına, silahlı münafişə zamanı beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulmasına, silahlı münafişə dövründə cinayətkar əmr

verilməsinə əsaslı şübhələr müəyyən edilib.

Bundan başqa, Arayik Arutyunyan tərəfindən Azərbaycan qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələrin formalaşdırılmasına və fəaliyyətinin təşkilinə, cinayətkar birlik halında həmin birləşmələrin silah, onun komplekt hissələri, döyüş sur-

satı, partlayıcı maddələr, hərbi texnika və əsgəri ləvazimatla təchizinə, bunlardan istifadə hazırlığı üzrə təlimlərin təşkil edilməsinə, eləcə də qaçaqmalçılıq yolu ilə ölkəmizə gətirilməsinə və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə əsaslı şübhələr müəyyən olunub.

İstintaq-əməliyyat tədbirləri nəticəsində, həmçinin, Arayik Arutyunyan tərəfindən terror aktlarının törədilməsi məqsədilə Azərbaycan ərazilərinin davamlı şəkildə minalanması, cəbhə zonasından kənarda yerləşən, əhalinin sıx məskunlaşdığı Azərbaycanın Gəncə şəhəri və Bərdə rayonunun yaşayış məntəqələri və mülki obyektlərini hədəfə alaraq balistik və digər növ raketlər atılmaqla çoxsaylı mülki şəxslərin öldürülməsi və onlara müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətlərinin yetirilməsi, mülki və

hərbi infrastruktura ağır nəticələrə səbəb olan ziyan vurulması ilə nəticələnən terror hücumlarının təşkil olunması və digər çoxsaylı cinayətlər törədilməsinə əsaslı şübhələr müəyyən edilib.

Arayik Arutyunyan 2020-ci il oktyabrın 28-də Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilib, barəsində məhkəmənin qərarı əsasında həbs qətimkan tədbiri seçilərək beynəlxalq axtarısa verilib.

Bu il oktyabrın 3-də Arayik Arutyunyan Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti tərəfindən Xankəndi şəhərində saxlanılmış, ona Cinayət Məcəlləsinin 100, 116, 117, 120, 214, 214-1, 214-3, 218, 279-cu və digər maddələri ilə ittiham elan edilib.

Hazırda Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti və Baş Prokurorluq tərəfindən zəruri və təxirəsalınmaz istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir.

Gələcəyin nurlu olsun, Laçınım...

Xeyir - dua.

Xəyalımın bənd aldığı şəhərsən,
Yenə həmin bildiyimiz təhərsən,
İşıqlısan, umudlusan, səhərsən,
Gələcəyin nurlu olsun, Laçınım...!!

Köç ha köçdən bəlli olur sədaqət,
İllər keçsin... qorunubdu ləyaqət,
Sənə vurğun, sənə səvgi, məhəbbət ..
Gələcəyin nurlu olsun, Laçınım...!!

Quran qürur, yaradana şükürlər,
Ucaldırlar, yaşanı tikirlər,
Dəyərlənir ən sanballı fikirlər,
Gələcəyin nurlu olsun, Laçınım...!!

Laçın, sənin oğulların seçilir,
Keçilməyən uca dağlar keçilir,
Sənə qarşı kim dayansa , kiçilir,
Gələcəyin nurlu olsun,Laçınım...!!

Hər kəndin öz gözləri yol çəkən var,
Qovuşmayıb, koksünə dərd əkən var,
Son nəfəsdə torpaq deyib çökən var..
Gələcəyin nurlu olsun Laçınım...!!

Dağ çiçəyi asan solmaz, bəllidi,
Hər tərəfin rəngarəngdi, güllüdü,
Daş yaddaşlı, ulu, qədim ellidi,
Gələcəyin nurlu olsun, Laçınım...!!

Yenidən doğulan kənd...

Cığır tutub əlimdən , çəkir xatirələrə,
Yaddaşı vərəqləyib , bukür xatirələrə,
Açılar təzələni, çökür xatirələrə,
Yenidən doğulan kənd, qədəmlərin mübarək..!

Bu yollardan izlərdən keçərək yaşamışıq,
Dağlara, yaylaqlara köçərək yaşamışıq,
Buz bulağın suyundan içərək yaşamışıq,
Yenidən doğulan kənd, qədəmlərin mübarək..!

Gənci, yaşlısı dönüb, qoynuna , gözün aydın,
Qollarını dolayıb boynuna , gözün aydın,
Hazırlaşaq , çal - çağır, toyuna, gözün aydın,
Yenidən doğulan kənd, qədəmlərin mübarək..!

Bünövrəsi yerində , köhnə kişilər köçüb,
Səldən sudan qüdrətli dəhnə kişilər köçüb,
Kəndi qurub yaradan " fəhlə" kişilər köcub,
Yenidən doğulan kənd , qədəmlərin mübarək..!

Qayalar bir abidə , məzarları pir kimi,
Hər kəsin ürəyində kənd sevgisi dürr kimi,
Yeni məhəbbət doğub könüllərdə sirr kimi,
Yenidən doğulan kənd , qədəmlərin mübarək..!

Xuraman
Camalqızı

TEL EL-AMARNA ARŞİVLERİNDE 3300 YILLIK KÜRTÇE BİR MEKTUP

Amarna, Mısır firavunu Akhenatan'ın krallığı (IV. Amenhotep olarak bilinir M.Ö. 1353-1336) dönemindeki başkent olan Akhetaten şehridir. Burası o dönemde sadece dini bir merkez ya da sıradan bir şehir olmaktan ziyade Yakın Doğu'nun diplomasi merkezi olmuştur. Amarna arşivinde 382 adet çivi yazılı belge niteliğinde mektup keşfedilmiştir. Bu mektuplar sayesinde o dönemlerdeki uluslararası ilişkiler hakkında geniş bilgiler elde edilmiştir.

Bir tanesi hariç, diğer bütün mektuplar Akadca yazılmıştır. Çünkü Akadca o dönemlerde bölgenin diploması dilidir. Akadca olmayan ve Amarna mektupları içerisinde en uzun olan mektup, Mitanni kralı Tuşratta'ya aittir ve Kürtçedir. Kral Tuşratta, III. Amen-

hotep, IV. Amenhotep ve kraliçe Tiye'ye toplam 13 adet mektup göndermiş ve bunlardan en uzununu 492 satırlık Kürtçe olanıdır.

O dönemde vassal krallar bağlı oldukları veya küçük bir konumda olduklarına atfen bağımlısı oldukları krallara "efendim" diye hitap eder ve ünvan olarak LUGAL.KUR ... diye tanıtırlardı. Fakat güçlü devletlerin kralları ise "kardeşim" diye hitap ederlerdi. Kral Tuşratta mektubunda kendisini LUGAL.GAL LUGAL.KUR Mitanni olarak tanıtmıştır. Bu da "Büyük kral, Mitanni Ülkesinin kralı" anlamına geliyor. Bu ünvandan da anlaşıldığı gibi Mitanniler o dönemde Yakın Doğu'nun büyük güçlerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

O dönemde mektuplar özel olarak Akad dilinde yazılırdı. Tuşratta'nın böylesine uzun bir mektubu Hurrice (eski Kürtçe) yazması bilim adamlarını düşündürmüştür. Fakat daha sonraları bu mektubu III Amenhotep'in eşi olan kendi kızı Tudu-Hepa'nın okuması amacıyla Kürtçe yazdığı ileri sürüldü. Biz de bu görüşe ek olarak, zaten Hiksos egemenliği döneminde Mısır'da Hurriceyi bilen yaygın bir nüfus vardı ve kolayca okunabileceği varsayılmıştır.

EA 24 numaralı olarak tasnif edilen o mektubun içeriğinde iki devlet arasındaki siyasal, ekonomik vb konular anlatılmıştır.

Konunun başlığı "Kürtçe bir Mektup" diye yazılmıştır. O dönemde "Hurrilerin dili" diye yazılmıştır. Hurrice'de eski Kürtçe olduğuna göre biz de "Kürtçe mektup" belirlemesi yaptık. Aşağıda o mektuptan bazı pasajları incelediğimizde mektubun Kürtçe yazıldığı kolayca anlaşılabacaktır.

Tuşratta'nın Mektubu (EA 24) bazı bölümler:

Tar-id-en-an šukka-n(i)-ni eze-ni (Mitt. i 30) "o çömleği her hangi bir yere bırak!"

Hurrice	Türkçe	Kürtçe	Türkçe
Tarid	çömlek	tîrar	tas
Šukka-n(i)	herhangi bir	jukî/yeke(kî)	her hangi bir
Eze	yer	zevî	yer

1 Zevî, Sorani lehçesinde yer, Kurmancî de ise yer ve tarla anlamındadır.

Tîrarê da(y)ne zeviyekekilî? Tası herhangi bir yere bırak!

Tiva<e-tta-an ... šeniffueman keldi niriže haš-i-l-e (Mitt. 42-43) "kardeşimden iyi haberler duymak istiyorum"

Hurrice	Türkçe	Kürtçe	Türkçe
Tivettan	sözler	dibêtan	söylemler
Šenni	kardeş	şênî	sakin ³
Keldi	sihat	kemilî	olgun, gelişkin
Nirize	iyi	mirês	gösteriş, görkem
ñaš-	şey	tiş(t)/şit	şey
haš-	duymak	haj	haberdar olmak

Hajî li divêtên mirês û kemilî yê şeniyê men im. Yakınımın iyi haberlerini duymak istiyorum.

šala-b-an aşt(i)-iff(e)-u-nn(i)-a ar-e (Mitt. I 51) Kızını bana karılığa ver

Hurrice	Türkçe	Kürtçe	Türkçe
šala ⁴	kız kardeş	ela ⁵	bacı
aştî/aşte	kadın, eş	sit/sitî	bayan/kraliçe
ar-	vermek	ar ⁶	vermek

Bu durumda yukardaki cümle günümüz Kürtçesiyle:

Elabanûyê yê wek stiya miniş biare. Kız kardeşini bana eş olmaya ver

ia-lla-nin ammad(i)-iffu-ž atta(i)-iffu-ž attai-p-pa fe-ve/a mag-a-nn(i)-a keb-an- ol-oš-t-a-šše-na

"Hani, dedemin ve babamın senin babana (ve sana) göndermiş olduğu hediye gibi..." (Mitt. 57-59)

Hurrice	Türkçe	Kürtçe	Türkçe
ia-lla-nin	hani	wilo	öyle
ammatti	dede	mam	amca
atta	baba	tata	baba
fe-ve	sana	hê/yê we	sizin
maganni	hediye	mecanî	beleş, parasız
keban	göndermek	kopîn/kobîn	göçertmek

2 Bu cümlede Kurmaci ve Sorni lehçeleri karışımı bir sistem işlenmiştir. Muhtemelen eskiden öyleydi.

4 Bir yerde beraber kalanlar, "ev, mahalle, köy sakinleri" gibi

5 Bazı versiyonlarda "ela" veya "sela" olarak tercüme edilmiştir.

Sadece bazı yörelerde, sevgi bağlamında kız kardeşe "el" veya "et" söylenir. Ela min 'kız kardeşçim'; Eta min 'Abacığım'.

6 Soranice'nin bazı ağızlarında ve Hewremanca "ar, arêdan" vermek anlamındadır. Söz konusu Hurrice cümleyi yukardaki kelimelere göre yeniden düzenlediğimizde Kürtçe'den farklı olmadığı görülecektir.

Wilo mam jî tata jî bi tatayî hê we mecanî kobînîşandiye

Öyle, amcam ve babamın sizin babanıza gönderdiği hediyeler gibi

[inû]-mê-nin henni šên(a)-iffe iža-ž tād-av (Mitt. I 75)

"Şimdi kardeşimi sevdim"

Günümüzdeki Kürtçe ile şöyle olur: Hîna şeniyîş tēdivēm. Şimdi yakınımı sevdim.

šên(a)-v-už-an^d Nimmoria-ž ... taže abli tân-ôž-a URU Igibe-ne ... un-ôž-a dšimige- nê-va-man ... ag-ôž-a

"Kardeşin Nimuruya bir hediye takdim ettim. O Igibe'den (Şimige'nin şehrinden) getirildi, o Şimige'ye, onun babasına iletili." (Mitt. i 84-87)

Kürtçe analiz:

Hurrice	Kürtçe
šên(a)-v-už-an 'kardeşin'	şênîyê we 'yakınınız'
^dNimmoria-ž 'Nimmoru'ya',	Nemrûdiş ra jî 'Nemrûda da'
taže 'hediye'	taze 'hediye, iyi şey, yeni şey'
abli 'takdim etti'	qabilî 'takdim'
tân-ôž-a 'etti'	taniyîş 'etti, verdi'
^{URU} Igibe-ne 'Igibe'den'	jî Igîbenê 'Igibe'den'
un-ôž-a 'getirilmiş'	haniyîş 'getirilmiştir'
^dšimige-nê-va-man 'Şimige'ye'	lî Şemîgenê ve 'Şimigeye'
ag-ôž-a 'iletildi'	agahî jî 'bilgi, ileti'

Şeniyîş re min tazeyek qebildayîş, jî Igîbenê haniyîş agahiya Şemîgenê ye.

"Yakınım (kardeşime) Igibe'den getirilen bir hediye takdim ettim. ... Şimigenin rehberliğinde"

šên(a)-iffu-w«e»-[ni]n aşt(i)-î-ve niğâr(i)-î-da tan?

ur-om-ošt(-i)-eva-d-an tiššan tiššan šên(a)-iffu-we-ne-nn(i)-o-ħħ(e)-a tiža-nn(i)-o-ħħ(e)-a ol-oğ(-i)-eva-dil-an zugañ ež(e)-iff(e)-aš-tan avaddu-dan (Mitt. ii 8-11)

"kardeşimin hanımının çeyizi kardeşimin gönlüne göre olsun diye çok çok uğraştım, bu yerlerimizin uzak olmasına rağmen bizi yakınlaştıracaktır."

Kürtçe analiz:

Hurrice	Kürtçe
šên(a)-iffu-w«e»-[ni]n 'kardeşimin'	şênîyî ve 'kardeşim ile'
aşt(i)-î-ve 'karısının'	sitiya wî ve 'karısı ile'
niğâr(i)-î-da 'çeyizi'	nigariyan da 'hediyelerde'
tan 'yaparken'	tanîm 'yapabilirim'
ur-om-ošt(-i)-eva-d-an 'uğraştım'	ardimiş vedan 'yardım etmek'
tiššan tiššan 'çok, çok'	tijî tijî 'dolu dolu'
šên(a)-iffu-we-ne-nn(i)-o-ħħ(e)-a 'kardeşimizin'	şênîvanîhan 'kardeşimizle'
ol-oğ(-i)-eva-dil-an 'yakın olmak'	gelhevûdin 'birlikte olmak, yakın olmak'
zugañ 'henüz, daha'	zûkan 'henüz, erkenden'
ež(e)-iff(e)-aš-tan 'yerlerimiz'	zeviyîşa man 'yerlerimiz'
avaddu-dan 'birbirinden uzak'	hevûduyan 'birbirlerinden mesafeli'
tiža-nn(i)-o-ħħ(e)-a 'kalplerimiz'	Tişik 'kardiyak sulkus'

Hurrice Kürtçe **šên(a)-iffu-w«e»-[ni]n** 'kardeşimin' **şênîyî ve** 'kardeşim ile' **aşt(i)-î-ve** 'karısının' **sitiya wî ve** 'karısı ile' **niğâr(i)-î-da** 'çeyizi' **nigariyan da** 'hediyelerde' **tan** 'yaparken' **tanîm** 'yapabilirim' **ur-om-ošt(-i)-eva-d-an** 'uğraştım' **ardimiş vedan** 'yardım etmek' **tiššan tiššan** 'çok, çok' **tijî tijî** 'dolu dolu' **šên(a)-iffu-we-ne-nn(i)-o-ħħ(e)-a**

'kardeşimizin' **şênîvanîhan** 'kardeşimizle' **ol-oğ(-i)-eva-dil-an** 'yakın olmak' **gelhevûdin** 'birlikte olmak, yakın olmak' **zugañ** 'henüz, daha' **zûkan** 'henüz, erkenden' **ež(e)-iff(e)-aš-tan** 'yerlerimiz' **zeviyîşa man** 'yerlerimiz' **avaddu-dan** 'birbirinden uzak' **hevûduyan** 'birbirlerinden mesafeli' **tiža-nn(i)-o-ħħ(e)-a** 'kalplerimiz' **Tişik** 'kardiyak sulkus'

Kurdî:

tijî tijî ardimiş vedan nigariyên sitiya şênîyî ve tanîm, jî zeviyêş man zûkan hevûdubîn jî, bi tişkaniya şênîvan re digelhevin!

Kardeşimin karısının çeyizî için çok çok uğraştım. Yerlerimiz uzak olsa da kalplerimiz yanyanadır (yakındır)! Yukarıda söz konusu mektuptan gelişigüzel alınan 7 adet cümle Kürtçeye çevrildi. Mektubun tümü eski Kürtçe ile yazılmıştır. Kürtçeye vakıf olan bir kimse dikkatlice okur ve günümüz Kürtçesiyle karşılaştırırsa hemen hemen mektubun tümünü anlar.

Ali Husein Kerim

AZƏRBAYCANDA ŞƏDDADI KÜRD DÖVLƏTİ

Azərbaycan tarixən çox millətli ölkə kimi tanınmışdır. Ölvərişli coğrafi mövqeyə malik olan Azərbaycanda müxtəlif etnik mənşəyə malik olan xalqlar əsrlər boyu birlikdə yaşayaraq müasir Azərbaycan xalqının formalaşmasında yaxından iştirak etmişlər. Antik Yunan Roma müəllifləri-Miletli Hekatey, Lamp-saklı Xaron, Lidiyalı Ksanf, Herodot, Knidli Ktesi, Ksenofont, Strabon, Tit Livi və s. Azərbaycanda yaşayan müxtəlif tayfalarından bəhs etmişlər. Məşhur yunan coğrafiyaçısı Strabon (e. ə. 63-b. e. 23-cü illər) Albaniyada (müasir Azərbaycan Respublikası) yaşayan 26 tayfanın adını çəkir. Pəhləvi, qədim erməni, ərəb, fars, Suriya mənbələri Azərbaycanda yaşayan müxtəlif dillərdə danışan xalqlar barədə məlumat verir. Ərəb müəllifi İbn Hövqəl Qabh(Qafqaz) dağlarında 360 dildə danışıldığını göstərir. Digər məşhur ərəb səyyah-coğrafiyaşünası və tarixçisi əl-Məsudin yazdığına görə Qafqazda hər birinin öz hökmdarı və başqalarının anlamadığı dili olan 72 xalq yaşayır.

İrandilli xalq olan kürdlər Azərbaycanın aborigen sakinləri olub qədim dövrlərdən müasir Azərbaycan və Ermənistan ərazilərində yaşamışlar. Mənbələrdə kürdlər müxtəlif adlarla yad edilmişdir. Məsələn, qədim erməni mənbələrində kürdlər daha çox marlar(midiyalılar) adlanır. Sasanilərin hakimiyyəti dövründə (III-VII əsrlər) kürdlər regionun əsas etnik ünsürlərindən biriydi. Təsədüfi deyil ki, ərəb mənbələri Şirvan və həttə Dərbənddə də kürd məskənlərinin olmasından bəhs edirlər. Ərəb işğalı prosesində ərəblərlə azərbaycanlılar arasında bağlanan müqavilədə Balasakan və Savalan kürdlərinin adlarının çəkilməsi kürdlərin yadellilərə qarşı mübarizəsini və əsas etnik qüvvələrdən biri olmasını göstərir. Təsədüfi deyil ki, Ərəb xilafətinin parçalanması nəticəsində yaranan feodal dövlətlərinin əksəriyyətində hakim sülalələr kürd mənşəli tayfalar olmuşlar. Hətta türk mənşəli Sacilər dövlətinin (889-941-ci illər) sonuncu hökmdarı Deysem ibn İbrahim ibn Şadluyə mənşəcə kürd olmuşdur. Belə tanınmış kürd sülalələrindən biri də Azərbaycanın və bir sıra qonşu ölkələrin hərbi siyasi tarixində fəal rol oynamış Şəddadilər sülaləsidir. Bu sülalə X əsrin ortalarından XII əsrin sonunadək Cənubi Qafqazın Gəncə, Arran-Naxçıvan, Dvin və Ani əmirliklərində hakimiyyət başında olmuşlar. Görkəmli Azərbaycan tarixçisi, t. e. d. professor M. X. Şerifli 1978-ci ildə nəşr olunmuş "IX əsrin ikinci yarısı- XI əsrlərdə Azərbaycan feodal dövlətləri " monoqrafiyasında Şəddadilər dövləti haqqında qiymətli məlumatlar verir. Üstündən xeyli vaxt keçməsinə baxmayaraq ilkin mənbələr əsasında yazılmış bu əsər öz əhəmiyyətini ini də saxlayıb. Bu sayımızdan başlayaraq bu əsərin Şəddadilər dövlətindən bəhs edən hissəsini

bəzi dəyişiklik və əlavələrlə diqqətinizə çatdıracağıq.

Gecə Şəddadilər dövləti X əsrin II yarısında əmələ gəlmişdir. Bu dövlətin ərazisi əsas etibarilə şimalda Kür çayı, cənubda Araz çayı, şərqdə Beyləqan nahiyyəsi, qərbdə Xunan qalasına(Al-İstakhrı. Kitab Masalik al-Mamalik, ed. de Goeje, BGA, t. I Lugd. Batav, 1870, səh. 193) qədər uzanan Arran torpaqlarını əhatə etmişdir. Məlum olduğu kimi, Arran vilayətinin ərazisi ayrı-ayrı dövrlərdə öz sərhədlərini dəyişmişdir. İstəxi Arran vilayətindən bəhs edərkən göstərir ki, Arranın sərhədi Dərbənddən Tiflisə və

Araz çayı yaxınlığında Naxçıvan adlanan yerə qədər çatır(Yenə orada, səh. 190). İbn Hövqəl Bərdə haqqında bəhs etdiyi zaman onu Ümmür-Ran, yəni Arranın anası hesab edir. (İbn Haukal. Liber imaginis terrae. ed. J. H. Kramers. Lugd. Batav 1939, səh. 337)o göstərir ki, Arranda Bərdə, əl-Bab(Dərbənd) və Tiflisdən böyük şəhər yoxdur. Beyləqan, Varsan, Bərdic, Bərzənc, Şamaxıya, Şirvan, Laican, Şabran, Qəbələ, Şəki, Cənzə(Gəncə), Şəmkür vəXunan isə kiçik vilayətlərdir;şəhərləri gözəl, eyni böyüklükdə və məhsuldardır, yararlı təsərrüfat sahələrinə malikdir. (Yenə orada, səh. 342). Müqəddəsi "Əhsən et-təkasim fi-mərifət əl-əkalim" əsərində yazır ki, Arrana gəldikdə o dəniz ilə Araz çayı arasında yarımada şəklində olub bütün vilayətin təqribən üçdə birini təşkil edir. Məlik çayı vilayəti ortadan bölür, onun paytaxtı Bərdədir. (Descriptio imperii moslemici auctore, ed. M. J. de Goeje, Lugd. Batav, BGA, t. III, 1872. Səh. 373)

Arran ölkəsi və buradakı şəhərlər haqqında Yaqut Həməvi belə yazır:"Arran ərəb adı deyildir, bu geniş ölkədir və çoxlu şəhərləri vardır. Xalq dilində Gəncə deyilən Cənzə, Bərdə, Şəmkür və Beyləqan onun şəhərlərindəndir".

Münəccimbaşının "Cami əddüvəl" əsərinin "Şəddadilər" fəslindən görüldüyü kimi, çox məşhur olan Arran ölkəsi qərbdən cənubdan və şərqdən Azərbaycanla şimaldan isə Qafqaz dağları ilə həmsərhəddir. Naxçıvan, Gəncə, Dərbənd, Beyləqan, Şəmkür, Tiflis, hətta Şirvan da Arran şəhərlərindən sayılmışdır. (V. Minorski. Studies in Caucasian history, London, 1953. (Bundan sonra V. Minorski. Şəddadilər), səh. 6-8, 188)

Kəsrəvi Təbrizi arranlıları İran

dillərinin birində danışan iranlıların bir qismi kimi göstərməyə çalışaraq onları VI əsrin axırlarında buraya köçüb gəlmiş Mehranilərlə əlaqələndirmişdir. (Kəsrəvi Təbrizi. Şəhriyarani-romnan, II cild, Tehran 1928, səh. 3). Şəddadilərin hakimiyyəti dövründə Arranın ən görkəmli şəhəri Gəncə idi. Onların hakimiyyəti Gəncədə təşəkkül etmiş və beləliklə Gəncə şəhəri Şəddadilər dövlətinin paytaxtı olmuşdu.

Şəddadilər ilk dəfə Dəbil (Dvin) ətrafında yaşamış 340 (951)-ci ildən Şəddadi Məhəmməd Dəbildə rəsmi olaraq hakimiyyət başına keçmişdir.

əmələ gəlmişdir. Münəccimbaşının məlumatına görə Azərbaycan Salarilər dövlətinin başçısı Mərzuban 337(948/9)-ci ildə Rey hakimi ilə müharibə zamanı əsir düşərək Səmirəm qalasında dörd il qəddər. yəni 337-341 (948-953)-ci illərdə həbsdə saxlanılmışdı. Bu zaman Azərbaycan dövlətində qayda pozulmuş və hər bir vilayətdə feodal hakimlər baş qaldırmışdı(V. Minorski. Şəddadilər, səh3). Hətta Mərzubanın övladları onun həbs etdiyi sabiq Azərbaycan hakimi Deysem ibn İbrahimi (Sacilər dövlətinin sonuncu hökmdarı(932-941) Deysem ibn İbrahim ibn Şadluyə əl Kürdi-N. H.) həbsdən azad etmişdilər. Deysem Azərbaycanda gəzərək özünə tərəfdarlar axtarırdı. Bu zaman müstəqil olmağa çalışan feodallardan biri də Məhəmməd ibn Şəddad ibn Qurtaq idi (Yenə orada.). Məhəmməd ibn Şəddad fürsətdən istifadə edərək Salarilər dövlətinə tabe olan Dəbil şəhərini tutaraq hakimiyyətini möhkəmlətməyə başlamışdı. Məhəmməd Dəbil şəhərini və əhalisini düşmənin hücum və basqılarından mühafizə etməyi öz öhtəsinə götürərək əhaliyə bir sıra bir sıra vədlərdə vermişdi. (Yenə orada) Erməni müəllifi Vardan (1271-ci ildə ölmüşdür) şəddadilərin mənşəyi və Gəncəyə gəlmələri haqqında çox qərribə bir məlumat verir. O yazır:"Həmin günlərdə Parisos nahiyyəsinə (Dağlıq Qarabağ vilayətindədir) şanlı knyaz Qriqorinin (Magistros)

yanına İrandan üç oğlu ilə bərabər Mam adlı bir qadın gəldi. Oğullar öz anasını knyaza girov verdi, Şotk və Şamiram (Vaspu-rakan vilayətində) qalalarını aldılar ". (Vardan. Vseobşaya istoriya, Moskva 1861, səh. 125). Vardan bununla 1044-cü il hadisələri ilə əlaqədar olaraq şəddadilərin Gəncəyə gəlməsi və Fəzlun haqqında bəzi məlumat vermişdir. Vardanın "Mam adlı bir qadın üç oğlu ilə İrandan Qriqor Magistrosun yanına Parisos nahiyyəsinə gəldi"-deyə yazdığı bu qərribə məlumata başqa mənbələrdə təsadüf edilmir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi Şəddadi

Məhəmməd öz oğulları ilə Dvin ətrafına gəlmişdi. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, o zaman Rəvadi Məhəmmədin "Məmlan" adlandığı məlumdur. Lakin Vardan Məhəmməd adlı kişinin nə üçün "Mam" adlı qadınla qarışıq saldığı aydın deyildir. Bütün bunlarla bərabər Vardanın əsərində

adların, tarix və sairənin səhv olmasına baxmayaraq onun şəddadilər haqqındakı yazılarında qiymətli tarixi məlumat vardır.

Məhəmmədin Dəbildəki hərəkətləri Azərbaycan hakimi Mərzubanın oğlu İbrahime yetişdi. Mərzuban Səmirəmdə həbsdə olduğu zaman Azərbaycanı oğlu İbrahim idarə edirdi. Məhəmməd ibn Şəddadın Dəbili tutduğunu eşidərək İbrahim atasını vassalı Deyrmus (Veyzur) hakiminə məktub yazaraq Dəbili mühasirə edib Məhəmmədi oradan qovmasını tapşırırdı. Deyrmus hakimi də qoşun toplayaraq Məhəmməd ibn Şəddadın üzərinə getdi. Məhəmməd isə əhalinin qüvvəsi ilə düşməne şiddətli müqavimət göstərdi. Araz çayı sahilində baş verən vuruşmada Məhəmməd qələbə çaldı, Deyrmus hakiminin qoşunları qaçaraq yaxın meşələrdə gizləndilər. Bu hadisədən sonra Məhəmməd özünü və ailəsini müdafiə etmək üçün Təll həslı adlı qala tikdirdi. Məhəmmədin qələbə çalması xəbəri Ərdəbilə çatdıqda İbrahim Dəbilə hücum etmək üçün qoşun toplamağa başladı. O, kürd və deyləmlilərdən böyük bir ordu toplayaraq Məhəmmədin üstünə göndərdi. İbrahimin piyada və süvarilərdən ibarət olan qoşunları Dəbil darvazalarına çatdıqda Məhəmməd onları qarşıladı və birinci hücumlarını dəf etdi. Lakin bundan sonra döyüş dahada şiddətləndi. Dəbil əhalisi buna dözə bilmədiyi üçün Məhəmməddən aralandı. Döyüş meydanında yalnız öz adamları ilə qalan Məhəmməd ibn Şəddad da məcbur olaraq geri çəkilib öz qalasına sığındı və sonrada adamları ilə bərabər Ermənistanı getdi. Bundan sonra Dəbil əhalisiMəhəmmədin yanına hörmətli şəxslər göndərərək qayıtmasını xahiş edərək, bir daha ona xəyanət etməyəcəklərini vəd etdilər. (V. Minorski. Şəddadilər, səh. 9). Başqa bir fikrə görə Məhəmməd Dəbil ətrafındakı döyüşdən sonra Ərzuruma getmişdi. Lakin V. Minorskinin rəyinə görə bu zaman Məhəmməd Vaspu-rakandan uzaq getməmişdir. O eyləmlilərin təzyiqi nəticəsində Araz çayını cənuba doğru keçərək Vaspu-rakana getmişdi. (Yenə orada, səh. 37). Məhəmməd dəbililərin xahişini qəbul edərək Dəbilə qayıtmış və burada hakimiyyəti yenidən əlinə almışdı.

(ardı var)

Səhifəni hazırladı: Namiq Həsənov

Cəmil HƏSƏNLı

Tarix elmləri doktoru, professor
“Media forum” saytı tarixçi
alim Cəmil Həsənlının
“Azərbaycanın sovetləşməsi
və Qarabağın qara günləri (1920-1923)”
araşdırmasını oxuculara
təqdim edir.

(Əvvəli ötən sayımızda)

Telegramlarının birində yoldaş Çiçerin bəyan edir ki, mən onu bu məsələlərdə ittiham edərdim. Lakin əgər söhbət etirazdan gedirsə, mən gerek onlarla etiraz bəyan etmə. Bu anlaşılmazlıqların olmaması üçün lap əvvəldən bu satqın Ermənistanla münasibətdə möhkəm siyasət yeritmək lazım idi”.

Moskvada və İrəvanda aparılan danışıqların nəticəsi kimi, 1920-ci ilin avqust ayının 10-da tərəflər arasında altı bənddən ibarət müqavilə bağlanmışdı ki, onun dörd bəndi bilavasitə Azərbaycanla süni şəkildə yaradılmış ərazi mübahisələrinə aid idi. Müqavilənin giriş hissəsində Sovet Rusiyası Ermənistan Respublikasının istiqlaliyyətini və tam müstəqilliyini tanıyırdı.

Birinci maddəyə görə, RSFSR ordusu ilə Ermənistan Respublikası ordusu arasında hərbi əməliyyatlar 1920-ci ilin avqust ayının 10-u saat 12-dən etibarən başa çatmış hesab edilirdi.

Müqavilənin ikinci maddəsində qeyd olunurdu ki, bu sazişlə müəyyən edilmiş Ermənistan qoşunlarının yerləşdiyi zolaqlar istisna olmaqla mübahisəli vilayətlər Qarabağ, Zəngəzur qəzaları və Naxçıvan diyarı Sovet Rusiyasının qoşunları tərəfindən tutulur.

Müqavilənin üçüncü bəndinə görə, sovet ordusunun tutduğu mübahisəli ərazilər bu ərazilərin hüquqi baxımdan Ermənistan Respublikasına və Azərbaycan SSR-ə məxsusluğunu həll etmir. Bu ərazilərin müvəqqəti tutulması RSFSR-lə Ermənistan arasında yaxın gələcəkdə imzalanacaq sülh müqaviləsi ilə müəyyən ediləcək Azərbaycanla Ermənistan arasında ərazi mübahisələrinin dinc yolla həllinə xidmət etməlidir.

Müqavilənin dördüncü bəndinə görə, hərbi əməliyyatların dayandırılması ilə müqavilədə olan tərəflər həm mübahisəli ərazilərdə, həm də sərhədyanı ərazilərdə hərbi qüvvələrin toplanmasını dayandırır.

Bəşinci maddəyə görə, qarşıda RSFSR-lə Ermənistan Respublikası arasında sülh müqaviləsi bağlanana qədər dəmir yolunun Şaxtaxtı-Culfa hissəsinin istifadəsi Ermənistan Dəmiryol İdarəsinə verilir. Lakin oradan hərbi məqsədlərlə istifadə edilə bilməzdi.

Altıncı maddəyə görə, RSFSR təminat verirdi ki, sovet ordusunun tutduğu xəttin arxasında qalan Ermənistan Respublikasının bütün hərbi hissələri maneəsiz olaraq Ermənistanla buraxılacaqlar. Müqaviləni

Azərbaycanın sovetləşməsi və Qarabağın qara günləri

RSFSR tərəfindən səlahiyyətli nümayəndə B.Leqrən, Ermənistan tərəfindən isə A.Camalyan və A.Babalyan imzalamışdılar.

Avqustun 13-də G.Çiçerin Rusiya-Ermənistan müqaviləsi haqqında RK(b)P MK Siyasi Bürosuna məlumat verdi və müqavilə bəyanıldı. Rusiya ilə Ermənistan arasında müqavilənin belə tələm-tələsik bağlanması həmin tarixdə Türkiyə ilə Antanta arasında imzalanmış Sevr müqaviləsi ilə bağlı idi. Sevr müqaviləsi ermənilərə böyük imtiyazlar vəd etdiyindən rus-sovet diplomatiyası ehtiyat edirdi ki, Ermənistan bütövlükdə Antantanın təsirinə düşə bilər. Çiçerini Ermənistanla müqavilənin bağlanmasını sürətləndirməyə vadar edən başlıca xarici amil məhz Sevr müqaviləsi idi. Hətta Rusiya ilə Ermənistan arasında imzalanmış 10 avqust müqaviləsi diplomatik bir sənəd olaraq hələ imzaya hazır olmasa da, Moskvanın təkidli ilə Ermənistanla sovet nümayəndəsi Leqrən onu imzalamalı və Sovet Rusiyasının mübahisə obyektinə çevirdiyi Azərbaycan ərazilərini Ermənistanla vəd etməli olmuşdu.

Ermənistanın rəhbər dairələri Moskvaya hazırladıqları məruzələrdə tez-tez xatırladırdılar ki, Gürcüstan və Azərbaycanla müqayisədə guya İngiltərə Ermənistanla böyük əhəmiyyət verir. Bunu ermənilər onunla əsaslandırır ki, guya bir tərəfdən Ermənistan öz coğrafi vəziyyətinə görə Orta Şərq ölkələrində Britaniya hökmranlığını yaymaq üçün quru körpü rolunu oynayır, digər tərəfdən isə “Ermənistan müsəlman və türk dünyası üçün hiyləgərcəsinə istifadə oluna bilən pəzirdir”.

Sovet siyasətinə gəldikdə isə sənəddə əsaslandırılırdı ki, əgər Antanta və onun əlaltıları “Osmanlı zülmü altında olan Türkiyənin məzlum xalqlarının azadlığı” şüarından istifadə fikrinə düşsə, Kiçik Asiyada uğur qazana bilər, “həmin halda Ermənistan bu azadlıq təşəbbüsünə bəslənir”.

həmin halda Ermənistan bu azadlıq təşəbbüsünə bəslənir”.

büsünü öz əlinə almaq üçün lazımdır ki, indiki Türkiyənin ərazisində bufer dövlət yaratsın. Bu dövlət əgər təmiz sovet hökuməti olmayacağına da, hər halda Sovet Rusiyasının təsir orbitinə daxil olan bir dövlət ola bilər”.

Əslində, Rusiya-Ermənistan müqaviləsində Azərbaycanın mübahisəsiz sayılan ərazilərinin mübahisə obyektinə çevrilməsinə sovetləşmənin ilk günlərindən hazırlıq gedirdi. Bunu hiss edən Azərbaycana ezam olunmuş Serqo Orconikidze 1920-ci ilin iyun ayının 19-da Vladimir Lenin və Georgi Çiçerine vurduğu teleqramda məlumat verirdi ki, Qarabağ və Zəngəzurda sovet hakimiyyəti elan edilib və adı çəkilən hər iki ərazi özünü Azərbaycanın bir

hissəsi hesab edir. O xəbərdarlıq edirdi ki, “Azərbaycan Qarabağsız və Zəngəzursuz heç bir halda keçinə bilməz. Ümumiyyətlə, mənim fikrimcə, Azərbaycan nümayəndəsini Moskvaya çağıraraq onunla birlikdə Azərbaycan və Ermənistanla aid bütün məsələləri həll etmək lazımdır. Bunu Ermənistanla müqavilə bağlanana qədər etmək lazımdır. Ermənilərlə Zaqatalaya bənzər hadisələrin təkrar olunması bizi burada tamamilə batırır”.

Sovet Rusiyası ilə Ermənistan arasında Azərbaycandan xəbərsiz imzalanmış 10 avqust müqaviləsi mərkəzi bolşevik hökumətinin, xüsusilə Sovet Rusiyası XXIX-nin Azərbaycanı gözəndən salmaq siyasətinin bilavasitə nəticəsi idi. Hətta bu müqavilədən sonra Ermənistan ərazi və sərhəd məsələlərinə aid hər hansı məsələni Azərbaycanla müzakirə etməyə ehtiyac belə duymurdu. Azərbaycan xarici işlər komissarı M.D.Hüseynovun mübahisəli məsələləri müzakirə etmək üçün konfrans çağırmaq təklifinə cavab olaraq avqust ayının 23-də Ermənistanın xarici işlər naziri Ohancanyan bildirdi ki, “Ermənistan hökuməti ilə RSFSR-in nümayəndəsi Leqrən arasında imzalanmış 10 avqust 1920-ci il tarixli ilkin müqaviləyə uyğun olaraq Ermənistanla Azərbaycan arasında ərazi mübahisələri yaxın gələcəkdə Ermənistanla Rusiya arasında bağlanacaq sülh müqaviləsi əsasında həll edilməlidir”.

Azərbaycan tərəfinin Qazaxda keçirilməsi nəzərdə tutulan bu konfransa Azərbaycanı təmsil edəcək iki erməni (İ.Dovlatov və A.Mikoyan) və bir gürcü (Lominadze) ibarət nümayəndə heyəti təyin etsə də, ermənilər bu konfransda iştirakdan imtina etdilər.

Ermənistanın belə arxayın mövqeyi onunla bağlı idi ki, 1920-ci ilin may ayında onlar Sovet Rusiyasından xahiş etmişdilər ki, Azərbaycanla olan mübahisəli məsələlərin həllində vasitəçi olsunlar, lakin Karaxan Sovet Rusiyasının və

olsunlar, lakin Karaxan Sovet Rusiyasının və

faktiki olaraq Ermənistan Respublikasının əlindədir. Azərbaycan bu əraziləri ələ keçirmək üçün öz hərbi hissələrini göndərməlidir, yəni həmin əsgərləri ki, onlar sovet hakimiyyətinə qarşı dayanırlar. Tatar (azərbaycanlı - C.H.) hissələrini ermənilərə qarşı göndərmək tamamilə yolverilməzdir və bu, böyük cinayət olardı.

Qeyd edilən vilayətlərə türklərin hücum etdiyi indiki vaxtda bu xüsusilə yolverilməzdir. Əgər bu hissələr ora göndərsə, türklər həmin dəqiqə əllərini Azərbaycanın müsəlman hissələrinə uzadacaqlar. Ümumiyyətlə, bu hissələrin məsələsi kifayət qədər mürəkkəb məsələdir. Onlar artıq üsyan qaldırıb və türklərin yaxınlaşması bu meyli daha da gücləndirəcək. Ən yaxşısı onları İrana göndərmək olardı, lakin mən kifayət qədər məlumatlı deyiləm ki, indiki anda bunun mümkün olduğunu müəyyən edə bilməzəm. Bütün hallarda Azərbaycan əsgərlərini Azərbaycanın iddia etmək xəyalına düşdüyü, ermənilərin əlində olan vilayətləri almağa göndərməkdən söhbət belə gedə bilməz”.

Özünün dediyi kimi, Azərbaycanın daxili siyasəti haqqında az məlumatlı olan Çiçerin Bakının tələblərinin təmin olunmasının çox dəhşətli bir mənzərəsini cızırdı. O yazırdı: “Digər yol bizim hərbi hissələr tərəfindən tutulmuş, qeyd edilən yerlərin Azərbaycana hədiyyə edilməsidir. Nərimanov bilavasitə bu kombinasiyanı nəzərdə tutur. Daxili siyasəti müsəlman kütlələrinin əhəmiyyətli hissəsi ilə kəskin ixtilafa gətirib çıxarmış Bakının sovet hökuməti mübahisəli elan olunmuş yerləri kompensasiya kimi Azərbaycan üçün əldə etmək yolu ilə millətçi əhval-ruhiyyəli ünsürləri öz tərəfinə çəkmək istəyir. Bu kombinasiyanın sovet hissələrinin əli ilə edilməsi tamamilə yolverilməzdir. Bizim rolumuz tamamilə obyektiv və müstəsna dərəcədə qərəzsiz olmalıdır. Əgər biz bir millətin əleyhinə digər millətə söykənsək, bu, bizim bütün Şərq siyasətimiz üçün faciəli səhvə gətirib çıxarar. Hər hansı əraziləri ermənilərdən alıb və bizim əlimizlə onu Azərbaycana vermək bizim Şərqdə bütün siyasətimizə tamamilə yanlış rəng verərdi”.

Vəziyyəti süni şəkildə mürəkkəbləşdirən Çiçerin ondan çıxış yolunu Rusiya hərbi hissələri tərəfindən tutulmuş və yalnız sovetləşmədən sonra mübahisəli elan olunmuş ərazilərin Rusiya işğal rejiminə tabe edilməsi haqqında qərar qəbul edilməsində görürdü. Onun fikrincə, müvafiq əlverişli siyasi şərait yaranana qədər bu ərazilər nə Azərbaycana, nə də Ermənistanla verilməli idi.

Çiçerin məsələnin belə qoyuluşuna Ermənistanla müqavilə bağlamaq aləti kimi baxırdı. O yazırdı: “Yalnız hərbi status-kvo zəminində bizim Zaqafqaziyada sülh siyasətimizin həyata keçirilməsinin zəruriliyi naminə Ermənistanla müqaviləyə ümid bəsləmək olar. Bununla bağlı hamı deyir ki, biz indi oralarda hazırda əlimizdə olan ərazilərdən başqa yeni ərazilər tutmaqdan imtina etməliyik. Ermənistan Respublikası ilə biz nə qədər mümkünse tez müqavilə bağlamağa cəhd göstərməliyik”.

Georgi Çiçerin öz təkliflərinin bir hissəsini rəsmiləşdirə bildi və Qafqaz cəbhəsi Hərbi İnqilab Şurasına göndərdiyi təlimatda o, Mərkəzi Komitə adından bildirdi ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında mübahisəli sayılan ərazilərə heç bir Azərbaycan və ya erməni hakimiyyət orqanları buraxıla bilməz. Mübahisəli elan olunan ərazilər Azərbaycan əraziləri olduğundan və Azərbaycan hakimiyyət orqanlarının nəzarətində olduğundan bu qərar Azərbaycanın suveren hüquqlarına və ərazi bütövlüyünə kobud şəkildə müdaxilə idi.

Ardı var

ŞƏRƏF XAN BİDLİSİNİN “ŞƏRƏFNAMƏ” ƏSƏRİ KÜRD XALQININ TARİXİ MƏNBƏYİ KİMİ

(Əvvəlki ötən sayımızda)

II FƏSİL

XVI ƏSRDƏ KÜRDÜSTAN VƏ KÜRD XALQININ VƏZİYYƏTİ

Kürd xalqı və Kürdüstan

Kürdlərin tarixini tədqiq edən bir sıra tarixçilər və tədqiqatçılar kürd xalqının tarixi ilə əlaqədar olaraq onun mənşəyi, adət və ənənəsi, dini baxışı və Kürdüstanın coğrafi mövqeyi haqqında bir-birindən fərqli olsa da, müəyyən məlumatlar verirlər.

Biz də, bu fəsildə əldə olan material əsasında və «Şərəfnamə»yə istinadən bu qədim xalqın mənşəyi, adət və ənənəsi, dini baxışları və Kürdüstanın coğrafi mövqeyi haqqında qısa məlumat verməyi faydalı hesab etdik.

Kürd xalqının nə zaman və necə əmələ gəlmələrini Firdövi özünün «Şahnamə» əsərində romantik formada izah edərək yazır: «Pişdadilərin beşinci şahı və Cəmsiddən sonra İran və Turan taxtına sahib olan Zöhhak taun xəstəliyinə tutulduğu üçün çiyinlərində ilana bənzər iki damar¹⁴ əmələ gəlmişdir» (42, 9).

Bidlisi də bu hədisni eynilə qeyd etmişdir.

Firdövi şeirlə qeyd etdiyi bu əfsanədə izah edir ki: «Bu xəstəliyin sağlması üçün həkimlər Zöhhaka hər gün iki gəncin beynindən yemək hazırlanmasını yeganə müalicə hesab etdilər. Şah bu işin icrasını Ərmail və Kərmal adlı vəzirlərinə tapşırırdı. Lakin vəzirlər insanpərvər olduqları üçün bir gəncin beyninə bir quzu beyni əlavə edərək şahı yemək hazırlayırdı, o biri gənci isə vətəninə tərk etmək şərtlə azad edirdilər.

Firdövi göstərir ki: «Həmin gənclər dağlarda məskən salıb yaşayırdı, ailə qurur və beləliklə kürdlərin mənşəyi başlanırdı» (42, 9).

Beləliklə, kürd xalqının mənşəyindən bəhs edən sonrakı tarixçilərin əksəriyyəti, o cümlədən «Şərəfnamə» və başqa mənbələr də bu mənbəni əsas götürmüşlər (76, 12; 103, 449).

Sonrakı tədqiqatçılar bu rəvayəti daha da əsaslandırmaq üçün «Zöhhak zülmündən azad olmaq münasibətilə Dəməvənd əhalisinin hər il avqust ayının 31-də bayram şənliyi təşkil edib, onu «eyd əlkürdi» (97, 10; 69, 116) (kürd bayramı) adlandırdıqlarını qeyd edirlər.

Ümumiyyətlə, kürd xalqının mənşəyi haqqında o qədər müxtəlif rəvayətlər vardır ki, hətta tədqiqatçıların özləri də qəti bir nəticəyə gələ bilməmişlər (69, 26; 23, 65).

Lakin kürdlərin ən qədim Asiya xalqlarından biri olduğunu və *kardu* adı daşdığı yunan tarixçisi **Ksenofon** hələ eramızdan əvvəl 441-ci ildə yazdığı «**Anabazis**» (19, 93) əsərində qeyd etmişdir. Bir sıra tədqiqatçılar isə kürdlərin eramızdan əvvəl 607-ci ildə midiyalılarla birlikdə Asuriya üzərinə hücum etmələrini göstərirlər (22, 7; 89, 15-26).

Kürdlərin yaşadıkları ərazi haqqında həm **Ksenofon**, həm də yunan coğrafiyaşünası **Strabon** məlumat verir.

Strabon «**Kardu**»lar adlandırdığı kürdlərin yaşadıkları ərazinin Muş və Diyarbəkir olduğunu qeyd edir. (Bax: 69). Bidlisinin yazdığına görə «**Kardu**» Bidlis nahiyyəsindəki Suy adlı qalanın keçmiş adıdır (76, 424). Orucbəy Bayat öz əsərində «**Kardu**» adlı məntəqənin Kürdüstanda olduğunu qeyd edir (47, 105).

Beləliklə, tədqiqatçılar kürdlərin ilk zamanlar Zaqrus (Kürdüstan) dağları ətrafında Kardu deyilən ərazidə yaşayıb maldarlıq və əkinçiliklə məşğul olmaları haqqında çoxlu məlumatlar vermişlər. Ümumiyyətlə, «*kardu*» və yaxud da «*qardu*» sözlərindən iqtibas edilmiş kürd sözünün əsil mənası pəhləvan deməkdir (76, 13).

Bidlisi özünün «Şərəfnamə» əsərində kürd tayfalarını dil, adət və ənənələri nöqtəy-nəzərdən bir-birindən fərqlənən 4 qrupa (I Kermanc, II Lur, III Kəlhur, IV Koran tayfası) bölmüşdür.

Müəllif kürd tayfalarının igid, qorxmaz, əliaçıq, atəna haqqını icra edən, qonaqpərvər, duz-çörək qədrini bilən və dostluqda sədaqətli olduqlarını qeyd edir (76, 13-15). Bir sıra tədqiqatçılar da kürd xalqının mərd, insanpərvər və eyni zamanda düşməne qarşı inadlı olduqlarını göstərirlər. Kürdlərin dini islam dinidir. Onlar, ən yaxşı insan, Məhəmməd peyğəmbəri hesab edərək oruc, namaz, zəkat və həcc işlərini icra edirlər.

Kürd xalqının dini haqqında «Şərəfnamə»də xüsusi qeyd edilir və burada göstərilir ki: «Besyan, Bəxti, Tasini,

Xalidi və Dumboli tayfaları Yəzidi təriqətinə mənsub olub başqa təriqət xadimlərinə hədsiz kin və ədavət bəsləyirlər» (76, 14; 103, 449).

Kürd tayfaları arasında sünni və şiə məzhəbləri çox yayılmışdır. Belə ki, Türkiyə Kürdüstanında yaşayan kürdlərin hamısı, İran, İraq və Suriya kürdlərinin isə demək olar ki, əksəriyyəti sünnidir. Bəzi tədqiqatçıların yazdıqlarına görə hazırda kürd tayfaları arasında Yəzidi, Qadiri, Rəfai və başqa dini təriqətlər də vardır. Bunların hər birinə ayrı-ayrı şeyxlər başçılıq edir və onların bütün göstərişi sözsüz icra olunur (97, 12; 93, 19).

Kürdlərin yaşadıkları ərazi uzun zaman İran və ərəb müəllifləri tərəfindən müxtəlif adlarla qeyd edilmişdir ki, biz mənbələrdə daha o adlara təsadüf etmirik. Lakin XII əsrin ortalarında Səlcuq sultanı Səncər Luristan ilə Azərbaycan arasındakı vilayətləri, o cümlədən Həmədan, Dinəvər və Kirmanşah sərhəddini müəyyənləşdirmək və qərb hissələri Kirmanşaha tabe etmək məqsədilə Kürdüstanın bir qismini müstəqil elan edərək, onu həmin ərazidə yaşayan xalqın adı ilə adlandırdı. Bundan sonra Səlcuq dövlətinin rəsmi sənədlərində Kürdüstan adı yazıldı və paytaxtı Bahar¹⁵ şəhəri olmaqla, Sultan Səncərin qardaşı oğlu Sultan Süleyman 1159-1161-ci illərdə Kürdüstan padşahı oldu (117, 5).

Beləliklə, Kürdüstan adını ilk dəfə İran tarixçisi Həmdullah Qəzvini 1339-40-cı illərdə yazdığı əsərində qeyd etdi (63, 127-129). Həmdullah Qəzvinidən sonrakı tarixçilərin əsərlərində Kürdüstan sözü qeyd olundu.

Bidlisi Kürdüstanın coğrafi sərhəddini müəyyən edərək yazır ki, «Kürdüstan ölkəsi Hind dənizi sahilində olan Hormuzdan başlayaraq düz xətlə Mərəş və Məlatiyyə vilayətlərinə qədər uzanır. O şimalda fars, İraq Əcəm, Azərbaycan və Ermənistan, cənubda isə Diyarbəkir, Mosul və İraq-Ərəblə sərhədlənir (76, 13-14; 103, 449). Katib Çələbi də öz əsərində Kürdüstanın sərhəddini Bidlisiyə istinadən göstərmişdir. Lakin Övliya Çələbi 1646-cı ildə yazdığı əsərində Kürdüstan hüdudunun şimalda Ərzrum, cənubda isə Bəsrə və Xəlici farsla birləşdiyini qeyd edir (48, 15; 50, 101).

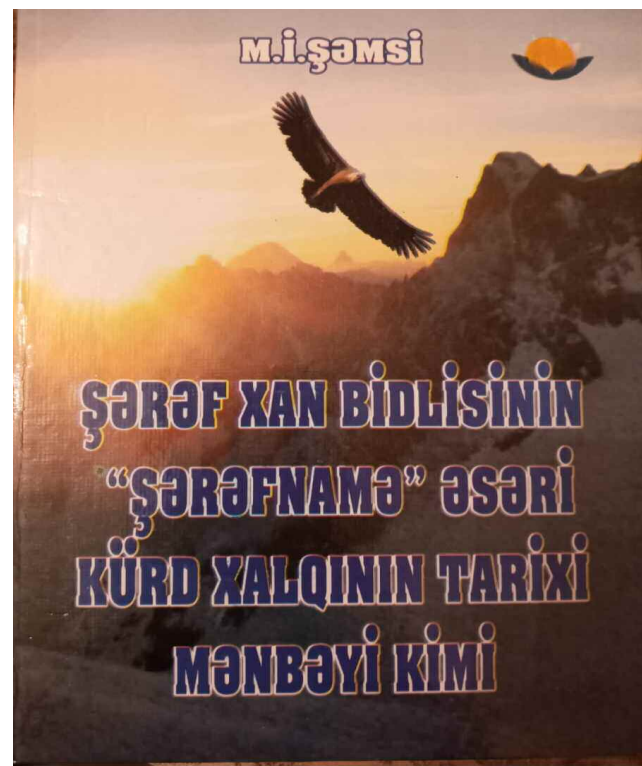
Müasir İran coğrafiyaşünası Əli Rəzmara qeyd edir ki, Kürdüstan vahid mənşəli əhalisinə görə böyük bir məntəqədədir. O, Kürdüstanın uzunluğunu 1000, enini isə 400 kilometr qeyd edir (93, 4).

Beləliklə, Kürdüstanın sərhəddi haqqında sonrakı tədqiqatçıların təhlili o qədər də fərqli olmamışdır. Kürdüstan öz coğrafi mövqeyinə görə dağlıq bir ölkə olub ticarət və mühüm strateji yollardan biri üzərində yerləşmişdir. Belə ki, İstanbul, Təbriz, Bağdad, Tehran, Beynəlnəhrəyn və s. mərkəzi şəhərlər bir-biri ilə Kürdüstan vasitəsilə əlaqə saxlayırdı. Fon Hammerin yazdığına görə 1394-cü ildə Beynəlnəhrəyn və Kürdüstan yollarının Teymurləng tərəfindən alınması Gürcüstan və Ermənistanın istila edilməsilə nəticələnmişdir (99).

Məhz bu cəhətdən də kürd xalqı əsrlər boyu arası kəsilməyən istilalara məruz qalmış və xarici işğalçılarla vuruşmalı olmuşdur.

Əli Rəzmara qeyd edir ki, İran-Rum (Bizans) müharibələri dövründə Kürdüstan düşmənin qarşısında böyük bir sədd olub rumluların məğlubiyyətinə səbəb oldu. Ərəb istilası zamanı bu vəziyyət yenə təkrar olduğu üçün ərəblər şimaldan cənuba qayıtmağa məcbur oldular (93, 8). Buna görə də, kürd xalqı ərəb istilasında digər Şərq xalqlarına nisbətən daha çox əziyyət və qarətlərə məruz qalırdılar. İbn əl-Əsir göstərir ki: «Hicri 16 (637)-ci ildə Kürdüstan ərəblər tərəfindən istila edildiyi zaman kürdlərin islam dinini zahirən qəbul etmələrinə baxmayaraq vilayətlərdə işğalçılara qarşı kürd üsyanları uzun zaman davam edirdi» (45, 221-229). Odur ki, ərəb ordusuna bir şəhəri və ya bir kəndi qəraət etmək üçün orada bir kürd ailəsinin yaşaması bəhanə üçün kifayət edirdi.

Tədqiqatçıların yazdığına görə Azərbaycan ərəblər tərəfindən işğal edilən zaman Ərdəbil şəhərində sakin olan Azərbaycan mərzbanı ərəb sərkərdəsinə külli miqdarda pul verərək, kütləvi kürd qırğınının qarşısını almışdı (69, 177; 50, 100). Ərəblər öz növbələrində kürd tayfaları ilə qohumluq əlaqəsi yaradaraq, üsyankar kürdləri sakit edə bildilər. İbn əl-Əsirin yazdığına görə Əməvilərin sonuncu xəlifəsi Mərvan kürd qızından doğulmuşdur (45,

229, 76, 55).

Ərəblər tərəfindən kütləvi kürd qırğınlarının həyata keçirilməsi dövrün tərəqqipərvər adamlarını da hiddətləndirirdi. Hafiz yazır:

(Tərcüməsi: «Hikmətlə, ağılla lovğalanma sən, Ərəstu olsan da ölüm zamanı Bicarə kürd kimi can verəcəksən» (61).

Beləliklə, kürd xalqı xarici istilalara qarşı mübarizə apararaq, XI-XIII əsrlərdə böyük tayfa imperiyası yaratdılar. «Şərəfnamə» də deyildiyinə görə həmin dövrdə Diyarbəkir, Cəzirə, Dinəvər, Şəhrzur¹⁷, Luristan və daha sonralar Şam, Misir və Fars əyalətlərində kürd sülalələri müstəqil hökumət təşkil etmişlər (76, 19-60).

Qeyd olunan bu hökumətlərdən başqa, o zaman 46-ya qədər böyük və xırda əmirliklər var idi.

İstər o dövrdə və istərsə də XVI əsrin əvvəllərində kürd tayfaları arasında torpaq mülkiyyətinin və əmirlik hüququnun irsi yol ilə nəsilədən nəslə keçməsi Kürdüstanın xırda-xırda feodallıqlara bölünməsinə səbəb olmuşdu ki, bu da özü-özlüyündə Kürdüstanın iqtisadi inkişafına mane olurdu. Kürd tayfa feodalları arasında əsrlər boyu davam edən müharibələr vahid mərkəzləşmiş Kürdüstanın yaradılmasına imkan vermədi. Beləliklə, kürd tayfaları tərəfindən yaranan tayfa imperiyası xarici hücumlar qarşısında özünü müdafiə etmək qüvvəsinə malik olmayıb tezliklə sıradan çıxdı və 1141-1172-ci illərdə Kürdüstan Səlcuqilər tərəfindən istila edildi.

Kürdüstan öz coğrafi mövqeyi və strateji əhəmiyyətinə görə Xarəzmşahların, Azərbaycan atabəylərinin və XIII əsrin ortalarında isə monqol istilalarına məruz qalmışdı.

Beləliklə, Bahar şəhəri əvvəlki əhəmiyyətini itirdi. XIV əsrin əvvəllərində Sultanabad *Cəm-Cəmal* şəhəri Kürdüstanın mərkəzi oldu. Monqol istilası dövründə müdaxiləçilər yenə də kürd xalqının ciddi müqavimətinə rast gəldilər. «Zəfərnəmə» və «Şərəfnamə» də qeyd edildiyinə görə Heqari əmiri İzzəddin Şirvan qalasında Teymurləng ordusuna qarşı inadlı müqavimət göstərmişdir (76, 90; 77, 422).

XV əsrin əvvəllərində Qaraqoyunlu hakimiyyəti başlandı. Foma Metsopski və Bidlisi göstərirlər ki, 1405-ci ildə Qaraqoyunlu Qara Yusif Bidlis əmiri Şəmsəddinə pənah gətirmişdi və Əmir Şəmsəddin ona hər cəhətdən yardım göstərdi (41, 22). Bundan sonra Qara Yusif daha artıq qüvvə toplayıb bir sıra kürd vilayətlərini və Azərbaycanı işğal etdi. Onun ölümündən sonra Teymurun xələfi Mirzə Şahrux 1420-ci ildə Kürdüstanın bir sıra əmirliklərini özünə tabe etdi (108, 447-449).

Kürd xalqı üçün daha ağır dövr Ağqoyunlu hakimiyyəti ilə başlanmışdı. Bu hakimiyyətin ilk nümayəndəsi Bayəndur tayfasına mənsub olan Tur Əli bəy Ağqoyunlu XV əsrin əvvəllərində Teymurun istilalarında iştirak etdiyi üçün Teymur Diyarbəkiri əyalətini¹⁸ tiyul şəklində ona vermişdi. Odur ki, Tur Əli Türkmən tayfasını həmin əyalətdə mərkəzləşdirdi.

(Ardı var)

KÜRD ƏDİBLƏRİ HAQQINDA ARAŞDIRMALAR

**Əbdürrəhman Həjarın
yaradıcılığına qısa bir baxış**

Dünya ədəbiyyatında çox az yaradıcı şəxsiyyət tapılar ki, öz milli psixologiyasını, xalqının yaşam tərzini əsərlərində əks etdirməsin. Böyük mütəfəkkirlər daim ümumbəşəri ideyalarla yanaşı xalqının sivil, demokratik və azad yaşamasını da diqqət mərkəzində saxlamış və bu istiqamətdə mübarizələrini aparmışlar.

Bu qəbil mütəfəkkirlərdən biri 20-ci yüzildə şərq ədəbiyyatına meteor kimi daxil olan, milli və azad fikirlərinə görə daim təqib olunan, ömrünü sürgünlərdə yaşayan böyük kürd şairi Əbdürrəhman Şərəfkəndi Həjardır.

Həjar dünyəvi baxışı olan, milli və dünyəvi fikirlərin məğzinə dayanan, ondan qaynaqlanan, hər iki baxışı özündə əks etdirən bir sənətkardır. Onun əsərləri nə qədər millidirsə, bir o qədər də dünyavidir və ya nə qədər dünyavidirsə, bir o qədər də millidir.

Həjar ömrünü sürgünlərdə, həbslərdə keçirsə də yaradıcılıq istiqamətini dəyişməmiş, daha da cəsarətlə əsərlərini qələmə almış və acı gerçəklikləri söyləmiş, arzularını dilə gətirmişdir. Şairin 1957-ci ildə Suriyada mühacirətdə qələmə aldığı "Mən və bülbul" poemasında söylədiyi aşağıdakı fikirlər onun nə qədər mübariz bir şəxsiyyət olduğunu ortaya qoyur:

**Tikanlı tikəyəm, mənı yeyənin
Gözündən çıxaram açıq-aşkara.
Qanıma susayıb qan eyləyənin,
Bir gün taleyini eylərəm qara.
və yaxud
Tülküyə döndərdim pələngi,şiri,
İndi tülkülərmi yeyəcək mənı?**

Artıq bu poemanı oxuyanda şairin hansı mübarizə meydanında olduğu göz önündə sərgilənir.

Vətən hər bir sənətkarın dilində müqəddəs bir məkandır. Hər bir sənətkar onu vəsf etməklə, söz gülüstanının min rəg calarından naxış vurub bəzəməklə vətən sevgisini dilə gətirir. Həjarda "Vətənim Kürdüstan" deyərək söyləyir:

**Cahan olsa bir gözəllik ağacı,
Hər diyarın gövdə budaq sanaram.
Bu ağacın başındakı gül tacı
Sənsən, - deyib eşqin ilə yanaram.**

Heç bir rəsmi məktəbdə təhsil almayan, Rza şahın hakimiyyəti illərində İranda qeyri dildə şeir yazmaq qadağan olunduğu bir vaxtda doğma Kürd dilində möhtəşəm əsərlər yaradan Həjar, həmçinin maarifçi ideaları ilə də seçilir. Xatırladım ki, Həjar Ərəb və Fars dillərində mükəmməl bilsə də əsasən Kürd dilində yazıb yaratmışdır.

Həjar elmin, siyasi mübarizənin önəmli olduğunu göstərməklə yanaşı, kortəbii inqlabın deyil, savadlı idarəçiliyin önəmini açıq şəkildə göstərirdi. Müəllif "Laylay" adlı mənzuməsində azad yaşamının yolunu bu cür dəyərləndirir və təbliğ edir:

**İstəmirsən əgər yadlara olasan qul,
Azadlığın yolunu sənə göstərim, oğul.
Günün qara keçsə də, əzizim, get məktəbə.
Təhsilsiz bəşər çətin yetər mətləbə.**

Təhsilsiz insanın bələlərini öncədən gören, yalnız atası Hacı Molla Məhəmməddən dini təhsil alan Həjar böyük bir pedoqoq, əvəzsiz müəllim olduğu da ortadadır.

Həjar kimi şəxsiyyətlər dünyaya az-az

gəlir ki, onları da zaman doğru anlaya bilmir. Lakin onlar nə qədər əzab içində yaşasalar da öz haqq yollarından dönmürlər.

Milli adət-ənənələri əks etdirən şeirləri, poema və pyesləri bir bədii əsər olmaqla yanaşı fundamental bir tədqiqat əsəridir. Kürd xalqının milli etnoqrafiyası-adət-ənənələri, yaşam tərzləri, mərasimləri bu əsərlərdə orijinal bir şəkildə

sərgilənir.

Şairin bu qəbil əsərlərini humanitar elmlərin müxtəlif sahələrinə aid etmək olar. Burada, tarix, ədəbiyyat, incəsənət-musiqi və.s. sahələrin bədii ifadəsi içində, elmi tədqiqatı da görürük. Müəllif şərq və qərb ictimai fikirlərinin müsbət dəyərlərindən də yan keçmir, yaradıcılığında onları da bədii bir dildə ustalıqla əks etdirir. Həjar söz boyası ilə rəsm cızan unikal şəxsiyyətdir. Şərq ədəbiyyatına nəzər yetirsək yallı rəqsini tərənnüm etdən və onun incəliyini sərgiləyən onlarla sənətkar görə bilərik. Lakin, əminliklə deyə bilərəm ki, bu sənətkarların heç biri yallı rəqsini Həjar qədər incəliklə təsvir edə bilməyib. Azərbaycanda mühacir ömrü yaşamış tədqiqatçı alim Rəhim Qazinin təbircə desək "Yallı heç bir sənətkar tərəfindən Həjar qədər canlı və incəliklə göstərilməyib"

İnsanı daima öz ağuşunda saxlayan bir hiss mövcuddur ki, ona hər bir fərd ehtiyac duyur. Bu hiss doğurduğu sevinci də, kədəri də ömrü boyu şirin xatirə kimi qoruyur. Adi insanlardan fərqli olaraq, şairlər bu hissini təzahürünü poeziyaya gətirir və bu sirli-sehirli dünyanın möcüzələrini sözün möcüzəli qanadı ilə aca bilir.

Nəzərə alsaq ki, məhəbbət, sevgi adlandırdığımız hiss cinsi-heyvani hissələrdən doğulmur, onun başlıca mayası təmiz və pak niyyətdən yoğrulub, onda məhəbbət poeziyasının da nurdan və paklıqdan doğulduğunu qəbul etmiş olarıq. Bu baxımdan kürd ədəbiyyatının görkəmli siması olan Həjar poeziyasını insanlıq mayası adlandırmaq olar.

**Gəl yenə çəmənin seyrinə çıxaq,
Gözümüz qəlbimiz danışsın ancaq.
Bizi görən olar - demə, sevgilim.
Dünyada sevmək sevmək qalacaq.**

Həjarın şeirlərindəki orijinallıq şairin qəlb dünyasını tam açıqlığı ilə əks etdirir. Şair heç nədən çəkinməyərək sevgilisi qarşısında hər şeyini qurban verməyə

hazır dayanır:

**Ey bədirlənmiş hilal, baxma
yaşın on dörddü,
Olaram gözlərinə min dəfə
qurban doymaz.**

Şairin lirik şeirlərində bir ağrı, həsrət sezilməkdədir, həsrət günəşi parlamaqdadır. Hər bir şairin qəlbine doğma olan hicran ağrısı, sanki Həjarın yaradıcılığında daha çox qol-qanad açıb. Rübailərinin böyük əksəriyyətində hicran yağısı qabarıq şəkildə görünməkdədir.

**Üzündən utanar bağların gülü,
Bənövşə dayanır boynu bükülü,
Dilim çox arzular dil busasini,
Fəqət tükənmir hicran nisgili**

**Göz dikdim yollara gözüm göyərdi
Kainat elə bil sükuta daldı,
Üfüqdə bir ulduz titrədi birdən,
Onun da qəlbini min həsrət aldı.**

Həjar sevdiyi qadını ilahiləşdirməsə də, onun qarşısında aciz olduğunu etiraf edir. Şairin bu etirafı acizənəlikdən deyil, o, böyük bir gözəlliyin vəsfini qəlbimizdə canlandırır.

**Dilim dodağının vəsfində aciz...
və yaxud**

Acizəm yanağın vəsfində aciz...

Şair vəsf etdiyi gözəli sonuncu məqam qədər vəsf edir ki, bundan o yana vəsf etməyin qarşısında acizdir.

Şairin lirik şeirlərindəki bədii bənzətmələrin bir qismi xalq deyimlərindən gəlsə də, bu bənzətmələr Həjar qələmində daha orijinal şəkil alır. Bu da söylənilmiş fikirlərin təkrarı deyil, yeni deyim tərzini kimi ortaya çıxır.

**Duz səpdi yarama, dodağı duzlu,
Yaralı buz istər, üreği buzlu.**

Beytin hər iki misrasının birinci tərəfində işlənən "duz səpdi yarama", "Yaralı buz istər" məcazi xalq deyimləri; ikinci tərəfdə işlənən dodağı duzlu", "Üreği buzlu" məcazları ilə yeni məzmun qazanır. Bu da şairin təxəyyülündən qopan, yeni məna, məzmun daşıyan kamil misralardır.

Sevgisiz şair sözü, dil açmayan körpəyə bənzər ki, onu nə anlamaq, nə də kimlərəse anlatmaq olur. Məhəbbət lirikası tanrının insana bəxş etdiyi, insan üçün ilahi nemət olan sevginin dilidir.

Bunun əzabları nə qədər çox olsa şair ilhamına o qədər işıq salar. Bu səbəbdəndir ki, Həjar şeiri yenilməzliyi ilə seçilir.

Uzun illər sürgündə, vətənindən uzaq yaşayan şairin ürək dili ilə qələmə aldığı əsərləri hicran ağrısına, onun əzablarına sinə gərir. "Əqidəni edam etmək olmaz" deyən bu bəşəri sənətkar, ölməz söz ustası bəşəriyyətin mayası olan sevginin də edamını mümkünə sayır.

**Kirpiyin ləşkərin nizamla gəldi,
Könül qarətinə ilhamla gəldi,
Sevindim yarına qəsd eləyirsən
Gözümdən dup-duru bir damla gəldi.**

Səhifəni hazırladı: Nofəl Ədalət

Yunus Rauf Dildari

Çox erkən dünyasını dəyişən, buna baxmayaraq önəmli əsərləri ilə kürd ədəbiyyatında yeri olan Yunus Rauf 20 fevral 1918-ci ildə Şərqi Kürdüstanın Köysancaq şəhərində dünyaya gəlib. İbtidai təhsilini Ronyada, orta məktəbi Həvərdə bitirən Yunus Rauf Təhsilini Bağdad unversitetinin hüquq fakültəsində davam etdirmişdir.

Unveristeti bitirdikdən sonra İraqın müxtəlif şəhərlərində ixtisası üzrə çalışan Yunus Rauf bu dövrdə kürd ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olur. Hacı Qədri Koyi, Bekəs, Pirmərd, Kurdi və s. kimi önəmli yazarların yaradıcılığını dərinlən mənimsəyən şairin ilk şeiri 1935-ci ildə Dildari təxəllüsü ilə "Ronabi" dergisində nəşr edilir.

O dövrdə İraqda başlayan etiraz dalğasına qoşulan Yunus Rauf Dildari "Hiva" partiyasının yaradılmasında yaxından iştirak edir. 1940-cı ildə təhsilini davam etdirən Dildari siyasi fəaliyyətini də genişləndirir.

Qazi Məhəmmədin rəhbərliyi ilə 1946-cı ildə mərkəzi Mahabbat olmaqla elan edilən Kürdüstan Demokratik Respublikasının dövlət himninin müəllifi olması, Dildarini kürd ictimai və siyasi fikrində, eləcə də ümumdünya kürdləri arasında daha sevilən edirdi.

Bu himn hələ də kürdlər arasında ulusal marş olaraq qəbul edilir və hal-hazırda şimali İraq Kürdüstan Muxtariyyətinin rəsmi himnidir.

Ömrünün yarısını kürdlərin azadlıq ideyalarına həsr edən və hər cür mübarizə yolunu sınayan Yunus Rauf Dildari ömrünün bahar çağında 1948-ci ildə 30 yaşında əbədiyyətə qovuşur. Özündən sonra qalan ideyaları və əsərləri, xüsusi ilə haqqında söz açdığımız "Ey rəqib" marşı onun əbədi yaşarlığının əsasını təşkil edir.

Hər bir dövlətin özünəməxsus tarixi və keçmişi var. Dünyada süni şəkildə formalaşdırılmış bir dövlət də var - Ermənistan. Onun tarixi çox olmasa da bu ölkə obyektivliyini itirməyən dünya ölkələri, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən bəşəri cinayətlərin müəllifi kimi tanınır. Ermənistanın separatçılığı, soyqırımı, terrorizmi, işğalçılığı törədən və dəstəkləyən bir dövlət olması heç də gizli məsələ deyil.

Amma təəssüflə qeyd etməliyik ki, bütün bu faktlar ortada olduğu halda dünyada hələ də bir çox qüvvələr buna göz yumur, hətta bəzən ermənilərin dəstəkçisi kimi çıxış edirlər. Əlbəttə, Ermənistan göstərilən bu münasibətin kökündə müəyyən qüvvələrin şəxsi maraqları, regional siyasətləri dayanır. Lakin dünyada ədalətin, demokratiyanın bərqərar olmasından ağızdolusu danışan qüvvələr "görsən" niyə anlamaq istəmirlər ki, Ermənistanın işğalçı, terrorçu siyasətinə son qoyulmayana qədər bu bölgədə sabitlikdən, demokratiyadan, ədalətdən danışmaq yersizdir?!

Əgər dünyada Ermənistanın hansı vəhşilikləri, faciələri törətməsi kimlərsə bəlli deyilsə, bunları bacardığımız qədər həmin "gözüyumulu" qüvvələrin diqqətinə çatdıraq...

Erməni terrorunun qanlı üzü

Bu gün sivil dünya terrorizmlə mübarizə apardığını bəyan edir. Ona görə də öncə ermənilərin terrorçu təşkilatları barədə danışaq. Hansı ki, onlar müxtəlif vaxtlarda dünyanın müxtəlif yerlərində terrorlar törədiblər.

- "Armenakan" partiyası (1885-ci ildə yaradılıb)

- "Hnçak" partiyası (1887)

- "Daşnaksütyun" - Erməni Federativ İnqilab Partiyası: (1890)

("Daşnaksütyun" tərəfindən yaradılan bir sıra terror qrupları da mövcuddur. "Erməni soyqırımının" intiqamçıları" qrupu (1973), məxfi terror qrupu DRO və onun bölmələri: DRO-8, DRO-88, DRO-888, DRO-8888 və s.)

- "Erməni gizli azadlıq ordusu" (ASOA) (1975-ci il)

- "Ermənistanın azadlığı uğrunda erməni gizli ordusu" (ASALA) (1975)

- "Geqaron" (2001)

- "Erməni azadlıq hərəkatı" (AOD) (1991)

- "Erməni azadlıq cəbhəsi" (1979)

- "Orli qrupu" (1981)

- "Erməni soyqırım ədalət kommandosları" (1972)

- "Erməni birliyi" (1988)

- "Demokratik cəbhə"

- "Apostol".

Ermənistan 90-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq məşhur erməni terrorçularına sığınacaq verib, yaşayış və fəaliyyətləri üçün şərait yaradıb, müvafiq maliyyə dəstəyi göstərib. Məsələn, 1983-cü ilin iyulunda Parisdə - Orli aeroportunda 8 nəfərin ölümü və 60 nəfərin yaralanması ilə nəticələnmiş terror aktına görə ömürlük məhkum edilmiş terrorçu Varocyan Qarabedianın azad olunması üçün Ermənistanda dövlət səviyyəsində imzato-plama kampaniyası keçirilib. 2001-ci ilin aprelində Fransa məhkəməsinin azad etdiyi terrorçu Ermənistandan rəsmən sığınacaq alıb.

Məşhur terrorçu Monte Melkonyan isə 1990-cı ildə Fransa həbsxanasından buraxılaraq Ermənistanla gəlib və terror fəaliyyətini davam etdirmək üçün Dağlıq Qarabağa göndərilib. "DRO" terror qrupunun üzvü Qrant Markaryan da Dağlıq Qarabağda terrorçu dəstələri yaradanlardan və Ermənistandan gələn silahlarla buradakı terrorçu qrupların silahlandırılmasında fəal iştirak edənlərdən biridir.

1981-ci ildə Parisdə Türkiyə səfirliyinə basqının təşkilatçısı Vazgen Sislyan azərbaycanlılara qarşı terror aktlarının keçirilməsində fəal iştirakına görə Robert

İKİ ƏSRDİR DAVAM EDƏN ERMƏNİ CİNAYƏTİ

Ermənistan separatçılığı, soyqırımı və terrorizmi dəstəkləyən işğalçı dövlətdir

Koçaryan tərəfindən "Qarabağ müharibəsinin qəhrəmanı" adını alıb.

Qarabağın dinc azərbaycanlı əhalisinin məhvində Ermənistan xüsusi xidmət orqanlarının himayə etdiyi Əbu Əli və Hilbert Minasyan kimi Yaxın Şərq mənşəli terrorçular da fəal iştirak ediblər.

Ermənistanın 1989-cu ildən bu yana Azərbaycana qarşı törətdiyi onlarla terror aktının bəziləri bunlardır:

- 6 sentyabr, 1989-cu ildə Tbilisi-Bakı marşrutu ilə hərəkət edən avtobus Yevlax rayonu ərazisində partladılıb, nəticədə 5 nəfər həlak olub, 27 nəfər yaralanıb.

- 11 iyul, 1990-cı ildə Ağdərə rayonunda Tərtər-Kəlbəcər avtobusu partladılıb, nəticədə 14 nəfər qətlə yetirilib, 35 nəfər yaralanıb.

- 10 avqust, 1990-cı ildə Tbilisi-Ağdam marşrutu ilə hərəkət edən avtobus partladılıb, 20 nəfər həlak olub, 30 nəfər yaralanıb. Həmin gün Şəmkir-Gəncə avtomobil yolunda digər sərnəşin avtobusu partladılıb, 17 nəfər həlak olub, 16 nəfər yaralanıb.

- 9 yanvar, 1991-ci ildə jurnalist Salatin Əsgərova və 3 hərbi qulluqçunun olduğu avtomobilə qarşı terror aktı törədilib, 4 nəfərin hamısı həlak olub.

- 30 may, 1991-ci ildə Dağıstan ərazisində Moskva-Bakı sərnəşin qatarı partladılıb, nəticədə 11 nəfər həlak olub, 22 nəfər yaralanıb.

- 31 iyul, 1991-ci ildə Moskva-Bakı sərnəşin qatarının partladılması nəticəsində 16 nəfər həlak olub, 25 nəfər yaralanıb.

- 20 noyabr, 1991-ci il. Xocavənd rayonunun Qarakənd kəndi yaxınlığında "Mİ-8" vertolyotunun atəşə tutulması nəticəsində vertolyot heyəti və sərnəşinlər - Azərbaycanın görkəmli dövlət adamları, Rusiya və Qazaxıstandan olan müşahidəçilər - 19 nəfər həlak olub.

- 08 yanvar, 1992-ci il. Türkmənistandan Krasnovodsk-Bakı marşrutu ilə hərəkət edən dəniz bərəsində törədilmiş terror aktı nəticəsində 25 nəfər həlak olub, 88 nəfər yaralanıb.

- 28 yanvar, 1992-ci il. Ağdam-Şuşa marşrutu ilə uçan "Mİ-8" mülki vertolyotu Şuşa şəhəri yaxınlığında erməni terrorçuları tərəfindən vurulub, nəticədə çoxu qadın və uşaq olmaqla 44 nəfər həlak olub.

- 1992-ci ilin yanvar ayında erməni terrorçu dəstələri Kərkicahan qəsəbəsində 80 nəfər, 1992-ci ilin fevral ayında Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndində 77 nəfər və 26 fevral, 1992-ci il tarixdə Xocalı şəhərində törədilən soyqırımı zamanı 613 nəfər dinc sakini qətlə yetirib, 650 nəfəri

isə yaralayıblar.

- 28 fevral, 1993-cü il. Rusiyanın Şimali Qafqaz ərazisində, Qudermes stansiyası yaxınlığında Kislovodsk-Bakı sərnəşin qatarı partladılıb, 11 nəfər həlak olub, 18 nəfər yaralanıb.

- 22 iyul, 1993-cü il. Tərtər rayonunda törədilmiş partlayış nəticəsində 4 nəfər həlak olub, 18 nəfər yaralanıb. Həmin gün Qazax rayonunun mərkəzində törədilmiş partlayış nəticəsində isə 5 nəfər həlak olub.

- 1 fevral, 1994-cü il. Bakı dəmir yolu vağzalında Kislovodsk-Bakı sərnəşin

qatarında terror aktı törədilib, 3 nəfər həlak olub, 20 nəfər yaralanıb.

- 19 mart, 1994-cü il. Bakı Metropolitenin "20 Yanvar" stansiyasında törədilmiş partlayış nəticəsində 14 nəfər həlak olub, 49 nəfər yaralanıb. Terror aksiyasının Ermənistan xüsusi xidmət orqanları tərəfindən hazırlandığı, separatçı "Sadval" təşkilatının üzvləri tərəfindən həyata keçirildiyi tam sübuta yetirilib.

- 3 iyul, 1994-cü il. Bakı Metropoliteninin "28 May" və "Gənclik" stansiyaları arasında elektrik qatarındakı partlayış nəticəsində 13 nəfər həlak olub, 42 nəfər müxtəlif dərəcəli bədən xəsarəti alıb...

İşğal, separatizm, deportasiya...

...İran və Rusiya arasında Azərbaycan ərazilərinin bölüşdürülməsinə dair 1813-cü il Gülistan və 1828-cü il Türkmənçay müqavilələri imzalandıqdan sonra qədim Azərbaycan torpaqlarında bufer zona yaratmaq məqsədilə "erməni dövləti" qurmaq planı işə salınıb. Bu məqsədlə İran, Rusiya və Türkiyə ərazisində yaşayan 300 minə qədər erməni XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycana köçürülüb, İrəvan, Dağlıq Qarabağ, Naxçıvan, Zəngəzur, Dərələyəz, Ordubad, Vedibasar və digər ərazilərdə yerləşdirilib.

Lakin yenə də demoqrafik vəziyyət azərbaycanlıların xeyrinə olub. Məsələn, 1886-cı ildə Zəngəzur qəzasındakı 326 kənddən yalnız 81-i erməni kəndi olub. Həmin vaxt İrəvanda əhalinin 66 faizi azərbaycanlı, 34 faizi isə ermənilərdən ibarət imiş. Bu ərazilərdə azərbaycanlıların sayının azaldılması məqsədilə ermənilərin əli ilə azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinə start verilib. Çar Rusiyasının himayəsi və köməyi ilə XX əsrin əvvəllərində, xüsusilə 1905-1907-ci illərdə Azərbaycanın Zəngəzur, İrəvan, Naxçıvan, Ordubad, Qazax, Qarabağ bölgələrində yüzlərlə kənd yandırılıb, əhali uşaqlardan böyüyə qədər amansızcasına qətlə yetirilib.

Növbəti soyqırım isə 1918-20-ci illər

ərzində həyata keçirilib. 1905-1907-ci və 1918-1920-ci illər ərzində 2 milyona yaxın azərbaycanlı ermənilər tərəfindən qətlə yetirilib, öz ev-əşiyindən zorla qovulub.

Bütün bu məşəqqətlərə baxmayaraq 1918-ci ildə yaradılan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ərazisi 114 min kvadratkilometr olub. Azərbaycan sovet Rusiyası tərəfindən işğal edildəndən sonra - 1920-ci ilin dekabrında isə Zəngəzur qəzası Ermənistanla birləşdirilib.

Məkrli planlar bununla da bitməyib. 1943-cü ildə Tehran konfransı zamanı İrandakı ermənilərin köçürülməsinə razılıq verilib. Ermənilər bundan istifadə edərək xaricdəki ermənilərin Ermənistanla köçü bəhanəsi ilə azərbaycanlıların Ermənistandan zorla çıxarılması barədə qərar verilməsinə nail olurlar. 1947-ci il, dekabr ayının 23-də SSRİ Nazirlər Soveti "Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və başqa azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında" qərar verib. "Uzaqqören" siyasətə uyğun olaraq Ermənistandan köçürülən bir nəfər də azərbaycanlı Dağlıq Qarabağ ərazisinə buraxılmayıb!

Paralel olaraq da Azərbaycan yaşayış məntəqələrinin adlarının dəyişdirilməsi, təhsil və mədəniyyət ocaqlarının bağlanması, rayonların birləşdirilməsi əməliyyatı həyata keçirilib. 1921-1988-ci illərdə Ermənistanda yüzlərlə türk mənşəli yaşayış məskəninə adı dəyişdirilib.

1988-ci ildən isə "türksüz Ermənistan" siyasətinə açıq şəkildə start verilib və bu plan qanlı yolla həyata keçirilməyə başlayıb. Etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistanın 185 yaşayış məntəqəsi boşaldılıb, 250 mindən artıq azərbaycanlı ev-əşiyindən zorla qovulub, yüzlərlə azərbaycanlı ermənilər tərəfindən qətlə yetirilib.

1988-1993-cü illər ərzində isə Azərbaycanın 20 faiz ərazisi - Dağlıq Qarabağ (Şuşa, Xankəndi, Xocalı, Əsgəran, Xocavənd, Ağdərə, Hadrut) və 7 ətraf rayonumuz (Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Zəngilan) terrorçu Ermənistan tərəfindən işğal edilib.

Ermənistanın terrorçu, işğalçı, separatçı bir dövlət olmasını onun öz vətəndaşları da etiraf ediblər. Məsələn, Mesrop Martirosyan ABŞ-da onun üzərində qurulan məhkəmədə azərbaycanlı əsirlərə qarşı törədilmiş vəhşiliklər, cinayətlər barədə danışmış. O, hərbi əsir düşərgələrində əzab verilmiş, bədənlərinin hissələri kəsilmiş azərbaycanlı əsirləri gördüyünü bildirib.

Bugünlərdə isə 13 yaşlı erməninin şok bir məktubu üzə çıxdı. Azyaşlı David Davtyan yazır: "Erməni faşizmi məni acından öldürür. Ölkədən çıxmağa qoymurlar. Məni burada basdırmaq istəyirlər. Bütün dünyaya, bütün ölkələrə müraciət edib çörək istəmişəm, çörək pulu istəmişəm. Heç kəs 13 yaşlı uşağa bir çörək almağa pul verməyib. Mən ölümdən qorxmuram, amma insanların laqeydliyinə təəccüb edirəm. Doğrudanmı erməni zəhəri bütün dünyanı korlayıb. Ermənizm öldürür, dünya isə susur? Yalvarıram, rəhm edin, bizi öldürə bilərlər..."

...Bütün bu faktların qarşılığında dünya ictimaiyyətinin işğalçı, separatçı, terrorçu dövləti yerində oturmaması acı təəssüf doğurur və dünyada ədalətdən danışanlara əslində utanc gətirməlidir.

P.S. Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim edilir.

Elşad MƏMMƏDLİ

Kırgızistan Kürdleri

Sürülenler üzerindeki bu sıkıyönetim uygulaması 1956 yılına, Stalin'in ölümünden sonra iktidarda yaşanan kısmi yumuşama dönemine kadar devam etmiştir. 28 Nisan 1956'da, SSCB parlamentosu kararıyla bu uygulama kaldırılmıştır. "Gulxanim, İskender, Xelîl, Nîgar û Memo rêda mirin. Wê paîzê û wê zivistanê qira xelkê hat" ("Gülxanim, İskender, Halil, Nigar ve Memo yolda öldüler. O sonbahar ve kışın katılduk")

Bir Kırgızistan Kürdüne bugününden dününe uzanan tarihi sorduğunuzda anıları ortalama bu sözlerle başlıyor.

Orta Asya'ya sürgününden 60-70 yıl geçse de anılar canlı, acılar taptaze. Sanki her şey dün yaşanmış. Hiçbir şey hafızalardan silinmemiş, kimse unutulmamış. Ne soğuktan donup nefesi kesilenlerin son kelimeleri, ne açlıktan ölenlerin gözlerindeki o tanımsız hüznün...

Kafkasya'daki köylerini, yaylalarını, bahçelerindeki elmanın, eriğin, armudun tadını bile unutmamışlar.

Üç saat içerisinde apar topar belirsizliğe sürgün edilen kurulu köylerin, ağır ellerin anıları nasıl olur sizce? Rengi koyu, sözü titreşimli, bakışı sonrasız, kelimesi "ah"lı, "of"lu. Yüz yıl geçse de unutamazsınız. Kırgızistan'daki sürgün Kürdleri unutamıyor işte.

Sürgünün yabancıları değildi Kafkasya Kürdleri. Yüz yıllardan beri her çeyrek asırda en az bir defa yaşadıkları kaderdi. Ancak bu ayrı bir sürgün olmuştu. Belirsizliklere sürgündü bu. Kimse nereye ve ne için sürüldüğünü bilmiyor-du...

Sonuçları da vahim oldu. 1944'un Kasım ayında Gürcistan'dan sürgün edilen yaklaşık 92 bin Kürd, Ahıska Türkü ve Hemşin'in 1948 yılın Haziran'ına kadar 14 bin 894'u dünyaya veda etmişti, sürülenlerin % 11.8'i yani. Resmi rakamlar böyle diyor. Gerçekte ölenlerin sayısının ne kadar olduğu hiçbir zaman bilinmeyecek. Yumuşak abuhavalı Ağrı vadisinden yük trenlerinde taşınarak Orta Asya bozkırlarının soğuğuna yakalanan Kürdlerin çoğu "ölüp kurtulmayı" arzuluyorlardı zaten. Sürülenlerin yarısından fazlası yoldayken hastalanmıştı. Hiçbir tıbbi hizmet yoktu, günde onlarca insan ölüyordu.

Talas'lı Kürdler.

Bu bölgede 5 bine yakın Kürd yaşıyor.

Bir de ayrılık var. "Ayrılık ölümden beterdır" derler ya. Ayrılıktan da beter bir şey var mı? Bunu Kırgızistan'ın Talas yöresindeki yaşlı bir sürgünzede sordum.

"Bilinmezlik!" dedi. Tek kelimeyle böyle yanıt verdi. "Bir de ayrıldıklarınızın mezarlarını bir daha ziyaret etme umudunu ebediyen yitirmiş olasın" diye ekledi. Sonra da yüzünün derin kırışları arasında kaybolan gözyaşını silmek için elinin arkasıyla yüzünü sıvazladı. Bildik bir manzara. Bütün anılar da böyle biter sürgün evlerinde.

Kırgızistan Kürdleri arasında 70 yıl içerisinde beş-altı defa sürgün yaşayan ailelerle sık sık karşılaşsınız. Yüzüne yaklaşan, bilinmezliği her şeyden ağır bulan hem sohbetimin ailesi, 20. yy.ın başlarında Azerbaycan'dan Kuzey Kürdistan'a kaçmış, birkaç yıl sonra yeniden Serhed bölgesinden Azerbaycan'a sığınmış, 1918'de Serhed'e dönmüş, 1926'da "Roma Reş"ten kaçarak Ermenistan'a geçmiş, 1937'de Kırgızistan'a sürülmüş, 40'lı yılların sonunda Ermenistan'a geri dönmüş, 1989'da oradan Azerbaycan'a kaçmış, 1990 ortalarında yeniden Orta Asya'ya dönme zorunda kalmış. Ben kendisine "bu bir nesil kaybı, bir beyaz jenositir" dedim. Yaşlı adam anlamadı galiba. "Zulme, gûrê min, zulme!" ("zulümdür, oğlum!") dedi. Ben dıştan, buz gibi bir tanımlama yapmıştım. O ise yaşadığının ismini koymuştu: ZULÜM!

ZULÜM

Seyh Ramazan Seyidov

"Atlarımın mezarı Kürdistan'da, babam ve annemin ki Azerbaycan'da, iki kardeşim Ermenistan'da gömülmüş, tek kız kardeşimiz sürgün vakti trende öldü, cenazesini askerler aldı götürdü, hangi memleket olduğunu bile bilmiyoruz, oğlum Rusya'da öldü, orada da toprağa verdiler, biz kendimiz de burada Kırgızistan'da. Bu yaşıma kadar kimsenin mezarını ziyaret edemedim. Bu, zulüm değil de nedir?"

Kürdler, 1937'de Nahçıvan ve Ermenistan'dan Kazakistan ve Kırgızistan'a, 1944'de Gürcistan'dan Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a sürüldüler. Bir de Kafkasya içerisinde yaşanan sürgünler var.

Sürülenler yalnızca Kürdler değildi. Her dört taraftan ideolojik düşmanlarla kuşatılmış genç Sovyetler Birliği, Japonya'dan Avrupa'ya, oradan Ortadoğu'ya dek uzanan sınırlarında güvenlik yaratmak gerekçesiyle sınır boylarında yaşayan, sınırın diğer yakalarında "etnik akrabaları" bulunan halkları "güvenilmez unsurlar" olarak ülkenin içlerine doğru sürme politikasını hâla 20'ci yılda benimsemişti. 20. yılların toz-dumanı içerisinde büyük bir dünya devleti kurmak için çırpınan Moskova, "küçük insanların" acılarına aldırış edecek durumda değildi. İlk olarak Tver kazakları 20'ci yılda sürüldü. 1933'te göçebe Kazaklar, 1935'te Finler, Polonyalılar ve Almanlar sürüldüler. Ardından Kürdler ve diğer halklar...

1937 SÜRGÜNÜ

Sıra Kürdlere 1937'de geldi. 1937 yılı Sovyetler Birliği tarihine aşırı despotluğun, sayısı milyonlarca hesaplanan iç katliamların başlangıcı olarak geçmiştir. SSCB çapında

yüz binlerce aydın, ileri görüşlü insan "halk düşmanı" ismiyle damgalanarak hapse atılmış, Sibiry'a sürgün edilmiş ve kurşuna dizilmiştir. 1937 kasırgasında birçok diğer uluslar gibi Kürdlerin payına toplu biçimde sürgün edilme düşmüştür.

1937 yılının sonbaharında Ermenistan'ın Türkiye'yle sınır boylarında ve Nahçıvan'daki onlarca Kürd yerleşim birimi askeri birliklerce kuşatıldı. Önce tüm erkekler tutuklandı. Kadınlara ve yaşlılara uzun yolculuğa hazırlık yapmak için çok kısa bir zaman verildi. Yol için sadece en acil ihtiyaç eşyalarını alma izni tanındı. Önce cemselerle kadın, yaşlı ve çocukları, sonra ise gözaltında tutulan erkekleri tren istasyonlarına getirdiler. Birkaç saat sonra yük trenleriyle Orta Asya ve Kazakistan'ın bozkırlarına doğru bir ölüm yolculuğu başladı.

Kürdlerin sürülmesi planı Moskova'nın 7 Temmuz 1937 tarihli bir kararıyla hayata geçti. Bu kararda Ermenistan ve Azerbaycan'ın sınır boylarında yaşayan 1325 Kürd'ün Kazakistan ve Özbekistan'a sürülmesi öngörülmüştü.

Sürgün Kasım ayında gerçekleşti. Kürdler genellikle Kazakistan ve Kırgızistan'a sürüldüler. Kazakistan arşivlerinde korunan 9 Kasım 1938 tarihli bir belgeye göre 1937 yılının son baharında Kafkasya'dan bu ülkeye 1121 Kürd ve Ermeni ailesi göçertilmişti.

Ancak elde olan bölük pörçük belgelerden 1937 yılında kaç Kürdün sürüldüğünü net bir biçimde öğrenmek mümkün değildir. Sürgün Kürdleri bu rakamı binlerle, on binlerle ifade ediyorlar.

Yoldaki işkencenin dışında, sürgünün ilk yıllarında sürgün bölgelerindeki sert doğa koşullarına uyum sağlamakta zorlanan, aç susuz, üstelik üzerlerinde "siyasi sürgün" yafatası olan Kürdlerin neler çektiğini dinlemek ve anlatmak hiçte kolay değildir...

Kafkasya'dan Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan'a ikinci Kürd sürgünü 1944'de gerçekleşir. Yine Kasım ayında, sonbaharda. Yolda ve ıssız bozkırlarda yüzleştikleri, soğuk, açlık ve ölüm oluyor.

1944 sürgünün senaryosu 1937'dekinin aynısı ama koşullar bu sefer daha ağırdır. Gene gecenin geç saatlerinde askerler aniden Kürd köylerini kuşatır. Toparlanmaları için üç saat zaman tanınır. Her aileye yalnız 1000 kg. ağırlığında eşya götürmek izni verilir. Bu sefer çok fazla erkeği tutuklamak icap etmiyor. Zaten erkeklerin yarısından fazlası savaş cephelerinde Alman faşizmine karşı çarpışmaktadır. Erkekler faşizme karşı ölüm-dirim mücadelesi verirken, aileleri Orta Asya bozkırlarına soğuk, açlık ve ölümün kucağına atılıyor...

Ardı var

Kürdlər və Kürdüstan

Kürdlərin coğrafiyası və yerləşməsi

Asiyanın haqqında danışacağımız hissəsinin coğrafiyasını anlamaq üçün iki çıxış nöqtəsini: Ararat vadisini və İsgəndəriyyə körfəzini yadda saxlamaq lazımdır.

Araratdan cənuba iki min verstdən artıq dağlar silsiləsi uzanır: əvvəlcə bu dağlar düz şimaldan cənuba, sonra isə bir sıra silsilə yaradaraq cənub-şərqə - Fars körfəzinə döndür. Onların birinci hissəsinə sadəcə olaraq, məşhur duzlu Van və Urmiya gölləri vasitəsilə iki yüksək yaylanı ayıran «türk-fars sıra dağları» deyilir. İkinci hissə ancaq özünün qərb qolları ilə Türkiyə və İran sərhəddinə yaxınlaşır; İran yaylasının və Mesopotamiya ovalığının arasında yerləşən bu dağlar və dağətəyi bölgələr naməlum Şərq xalqları tərəfindən qədim terminlə Zaqros (görünür, yunan mənşəlidir) adlanır.

Araratdan qərbə bizim Zaqaqfaziyanı Ermənistan yaylasından ayıran və aşağıda sonuncunun sıra dağları ilə qovuşan Ağrı dağı uzanır.

Əgər indi İsgəndəriyyəyə keçilsə, ondan şimala müəyyən məsafədə Qara dəniz çaylarının suayrıcını və Mesopotamiyanı təşkil edən Antitavr başlanır. Antitavrın şimal-şərqə ümumi istiqaməti üç qola ayrılmaqla sanki Qars, Maku və Ararat səmtinə can atır¹.

Fəratın əsas mənbələri Antitavrın bu qollarına bitişik vadilərdədir. Onlar iki çaydan ibarətdir:

Biri Ararat yaxınlığında Alaşkert vadisindən başlayan Murad çayı, ikinci Ərzurum altından axan Qara su, yaxud Fəratdır¹. Əks istiqamətdə şimala axan Arazın mənbəyi isə iki çay arasındakı Bin göl yaylasında yerləşir. Murad və Fərat çayları əvvəlcə cənub-qərbə axır, bununla belə, Murad çayı bir yerdə Dəclənin mənbəyinə tamamilə yaxınlaşır.

1. Şimal qolu, yaxın keçmişdəki döyüşlərdən yaxşı məlum olan Soğanlıya birləşir, cənub faktiki olaraq Ağrı dağına qovuşur. Orta isə (Ala dağı) Maku yaxınlığında (Avacıqda) İran sərhədi yanında olan sönmüş Təndurəku vulkanına bitişir.

Ancaq bu dar divara güc gəlmək ona nəsis olmur və Xarputun yanında onun taleyi həll olunur: Bu çay Qarasu ilə birləşir ki, onunla birlikdə Ön Asiyanın Ən böyük çayı olan Fəratı (2670 verst) yaratsın. Fərat Aralıq dənizinə tökülmək arzusu ilə cənub qərbə can atmağa davam edir, ancaq Tavra rast gəlib onun tərəfindən rədd olunur və Şərqə - Fars körfəzinə tərəf döndür.

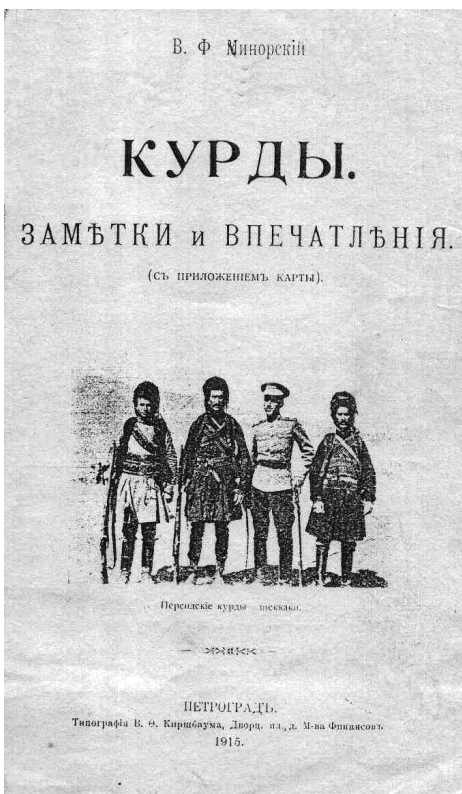
İsgəndəriyyədən cənub şərqdə yaranmış ikinci dağ mahiyyətinə görə Şimali Suriya dağlarının davamıdır. O Tavr adlanır və bir başa Şərqə uzanır. Van gölü yanında bir qolu Şimala gedir, o biri qolu isə gölü cənubdan şərqə dövrələyərək Qotur² yaxınlığında Fars sərhəddinə yaxınlaşır. Bu sonuncu qol cənuba iki təzə zoğ ataraq cənub-şərq istiqamətinə soxularaq nəhəng pəncələr kimi yuxarı Dəclənin hövzəsinə əhatə edir. Dəclə düzənliyə çıxanacan Fəratla nisbətən daha az yul keçsə də; -

1) «Fərat» sadəcə rus xalq sözü olan «Fart, pofartilo» ilə bir kökdəndir. Semit dillərində (ərəb və b.) bolluq deməkdir.

2) Van gölünün şərqində o bu gölün hövzəsinə Böyük Zabın yuxarılarından ayırır; (aşağı bax)

Öz adının qədim şərhini doğruldaraq ox kimi onu bəsləyən uca dağlardan¹ üzünə aşağı şığıyır. Dəclənin sol sahilində, Şərq əfsanəsinə görə, Nuhun gəmisi dayanmış Cudi dağı ucalır. Ancaq daha yuxarı Dəclənin, Böyük Zabunun² sol qolu boyunca nəhəng Cüləmerq dağları dayanmışdır. Onların ayrı-ayrı zirvələri 14000 futa³ çatır. Əgər Fəratın yuxarı axınları və Van (Qədim Ermənistan) gölünün ətrafları kürd xalqının erkən yayıldı-

qları ərazilər idisə, cənubi Tavrın qolları və Dəclənin sol sahillərinin dağlıq ölkəsi (Botan, Xabur, Böyük Zab) görünür, tarixi keçmişdə kürd xalqının əsas məskənləri imiş. Nəhayət,

tarixin başlanğıcında kürd xalqının vətəni daha uzaqlarda, şərqdə və cənubda axtarmaq lazımdır. Yüksələn bu üç zaman pilləsinə kürd xalqının yerləşdiyi üç rayon uyğun gəlir. Yüksək Ermənistan yaylası, Türkiyə Kürdüstanı və Qərbi İran dağları.

Beləliklə, kürd xalqı hal-hazırda şimala - bizim Zaqaqfaziya keçərək türk-fars sərhədi yaxınlığında Mendeli⁴ şəhəriyindən Ararata qədər enli zolaq şəklində yaşayırlar. Bütün Ermənistan yaylası boyunca onlar ermənilərlə qarışıqlar, ancaq onların Türkiyə ilə Şimal sərhədi Ərzuruma paraleldir. Kürd xalqı cənubda Mesopotamiya düzənliyinin kənarlarına qədər enirlər. Qərbdə Dəclə (Daha doğrusu Qara-su) çayının sahili sərhəd hesab olunur. Ancaq kürd xalqı Kiçik Asiyanın içərilərinə də girirlər və təkəcə Sivasdan cənub-şərqə olan rayonda deyil, ayrıca qruplar şəklində Aralıq dənizinə qədər Konyanın və Kilikiyanın yaxınlığında belə yaşayırlar.

Ümumiyyətlə, demək olar ki, kürd xalqı və dağlar ayrılmazdır. O yerdəki, düzənliklər başlanır, kürdlər o yerlərdə ərəblərlə, türklərlə, Van gölünün ətrafını isə ermənilərlə birgə yaşayırlar.

1) Babil «Diqlat» əslində «yüksək sahil» deməkdir, ancaq yunanlar elə bildirdilər ki, bu fars sözüdür (tiqra-yeni farsca tir), ox deməkdir.

2) Böyük Zab Dəclənin yuxarılarına aid deyil, ona artıq onun orta axınında tökülür.

3) Böyük Ararat 17.000 futa yaxındır

4) Bağdaddan Şərqə

Mövcud inzibati bölgüyə görə, Kürdlər Rusiyada, Ararata bitişik olan İrevan quberniyasının hissələrində, Qars vilayətinin Ardan və Kağızman mahallarının bəzi yerlərində və bundan başqa Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının, Zəngəzur və Cavanşir¹ qəzalarında yaşayırlar. Bu ərazilərdə yaşayan kürd xalqı hansı səbəbə görə axıncı siyahıyaalınmada xüsusi qrup kimi siyahıya alınmamışlar. İrevan və Qars quberniyasında yaşayan kürdləri isə 1910-cu ildə aparılan siyahıyaalınmada 125 min nəfər hesablanmışdır ki, onun da 25 mini yezidi kürdləri idi.

Kürd xalqı İranın tam böyük Kirmənşah general-qubernatorluğunu və Kürdüstanı (başqa sözlə Sennə), Gorus dairəsi və Azər-

baycanın bir hissəsinə; 1) Urmiya gölündən cənuba tam Souc-bulaq dairəsi, Tatavu çayından qərbdən, 2) Urmiya, Salmas, Xoy və Makunun² qərbində bütöv zolaq şəklində, 20-40 verst Türkiyə sərhədi boyunca yaşayırlar. Cənubda ən qədim sakinlər hesab olunan İran kürdləri bəlkə də qədim Midiyalıların ölkələrinin qərb sərhədlərini tutmaqla onların birbaşa varislərindən biri hesab olunurlar. Həm dilinə və qismən də dininə (işlər, əlialahilər) görə, bu cənub-şərq kürdləri öz qəbilələrinin əsas hissəsindən ayrılmalı da özlerini onlarla bir xalq hesab edirlər. İranın şimalına gəlincə, məsələn, bizim əsrin əvvəlində Salmas³ ermənilərin Kortçeyə (yeni Kürdüstan) dediyi müstəqil sərhəd vilayətinə daxil idi.

1) Qismən Ərəş və Cəbrayıl qəzalarında;

2) Avacıq xanlığı - yeganə yerdə ki, türklər (Ayrımlı qəbiləsi), o cümlədən sonradan köçürülmüş sərhəddə kürdlərin bütöv zolağını kəsir;

3) Adonü «Armenie v gproxu Östiana», səh. 418

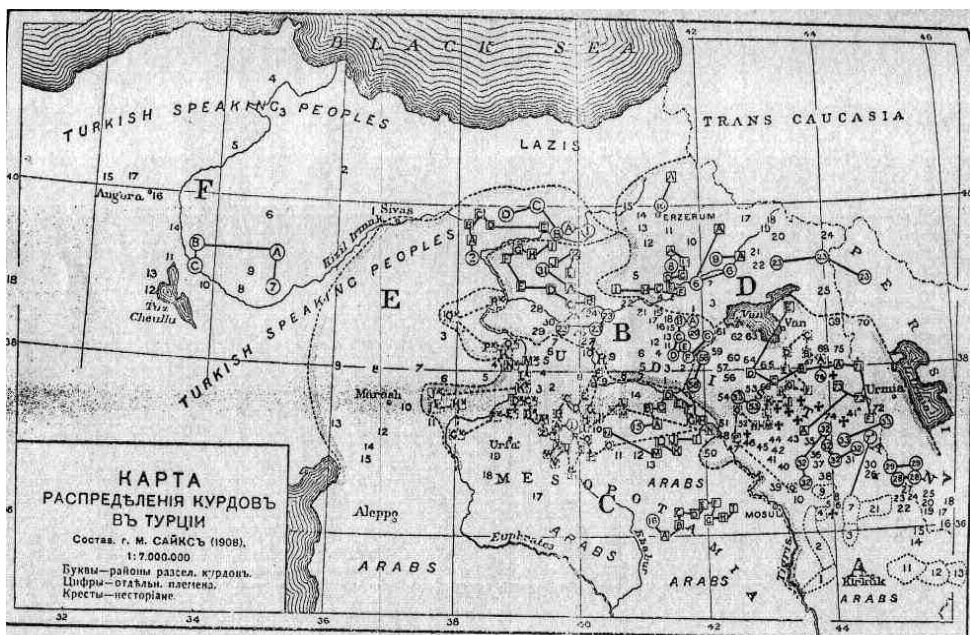
Öksinə, kürd xalqı belə uzağa, Urmiya

hər iki mənbəyinin yaratdığı çayarası Dersim dairəsinin sıx olan əhalisi arasında kürd xalqı say etibarilə qalan əhalini səgiz dəfə üstələyir, (Linq) Ancaq bu kürdlər «zaza»² dialektində danışirlar. Onları o biri kürdlərdən ayırmaq ənənəsi xüsusi dinə etiqad etmələri ilə izah olunur. Şəxsən mən düşünürəm ki, bu, tamamilə yanlıştır. Onlar hamısı ümumkürd dilində danışirlar, məişətdə kürdlərlə qarışırlar, dinləri isə başqa qəbilələrin də mənsub olduğu əliallahlıqdır.

Aleppo vilayətində kürdlər, yeri ərəblərlə güzəştə gedirlər. Ancaq yeni məlumata görə, (konsul Simmerman) 15 min nəfər minə yaxın kəndi tutub. Sivas vilayətində kürdlər azlıq təşkil edirlər. (konsul Savinov). Onlar cəmi 30 mindirlər. (qəzalar: Qanqal, Qoçhişyar, Zara, Divriq).

1) Botan çayının hövzəsindən daha geniş sahəni əhatə edən bu vilayət M.Hartmanın izah etdiyi kimi inzibati bölgü deyil, üç vilayət arasında bölünüb.

2) Zaza, görünür ətrafdakı insanların başa düşmədikləri dilə verdikləri ayama mənasındadır. Bu ləhcə yeni tədqiqatlara

gölündən cənuba nisbətən gec hərəkət ediblər. Souc-bulaq yaxınlığında indiyə qədər türk yer¹ adları qalmaqdadır. Bundan əlavə Mukri qəbiləsinin (Babana qohum olan Süleymani qəbiləsi) burada ancaq Ağ və Qara qoyunlular sülaləsi dövründə, yəni XV əsrdə görüldüyü kürd salnaməsində açıqdan-açıq yad olunur. Qərbdən Şərqə belə gecikmiş köçürmələr dəfələrlə baş verdiyi üçün kürdlərin bir qatının digərini örtməsi aydın görünməkdədir.

Sayılan bütöv rayonlardan əlavə İranda məsələn, Xorasanda (Şadılı), Qəzvindən şimala (Amberlül), Şiraz yaxınlığında (Kəlun-Abdu) kimi yerlərə kürdləri Nadir şah (1736-1747) köçürmüşdür.

Türkiyədə kürd xalqının əsas torpaqları Mosul vilayətində kompakt halında yaşadığı dağlıq hissədir. Ermənilər Van və Bitlis vilayətlərində 8 min kv. verstə yaxın ərazidə¹ ancaq Van gölü sahəsində 60-70% təşkil edirlər. Lakin fars sərhəddinə söykənən Həkarı sancağı kimi hər iki vilayətin dağlıq dairəsinin böyük hissəsində ən çox kürdlər yerləşmişdir. Ancaq Həkarinin cənubunda (Colamerq) 90 faiz təşkil etdiyi üçün hakim mövqə tutan, kiçik, ancaq sıx və vahə ilə nestorian əşirətləri yaşayırlar.

1. Su sahəsini çıxmaqla;

Diyarbəkr və Xarput vilayətlərində kürdlər başqa xalqlara nisbətən üstünlük təşkil edirlər. Diyarbəkr vilayətində, Botan¹ əyalətində və Dəclə çayı üzərində ən məşhur, kürd hərəkətlərinin yarandığı, kürd millətinin beşiyi sayılan Cəzirə şəhəriyini yerləşir. Qeyd etmək lazımdır ki, Xarput vilayətində Fərat çayının

görmə (O, Mann) xalis İran mənşəlidir və qorani dialektinin aid olduğu dialektlər qrupuna aiddir. Onda çoxlu xüsusiyyətlər və arxaizmlər var. Əlavə etmək lazım deyil ki, onun erməni dili ilə oxşarlığı haqqında əfsanənin heç bir əsası yoxdur.

Ərzurum vilayətinin Şərq hissəsində kürdlər başqa millətlərə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə çoxdurlar¹.

Suriyada ayrıca koloniyaları olan kürdlər Dəməşqdə bütöv məhlədə yerləşmişdir (M.Hartman). Bağdadda kürdlərin sayı beş mindir. Ancaq Bağdad vilayətində kürdlər ümumərəb kütləsinə qarışıqlar. Zəngən, Delo və başqa qəbilələr əsasən Bağdaddan İrana gedən yolun şərqində yaşayırlar (baş konsul Orlov).

Türkiyə kürdlərinin ümumi sayı, güman edildiyinə görə, bir milyon 7 yüz minə (Averyanov) çatır. Əgər İranda onların sayı bir milyona yaxındırsa, ümumi şəkildə bütün kürdlər (rus təbəələri də daxil olmaqla) 2,5 və üç milyon ola bilər.

Bu vaxtanan kürdlərin yerləşməsinin ümumi etnoqrafik mənzərəsini vermiş və Qərbdə demək olar ki, naməlum qalmış 2 yeganə təşəbbüs polkovnik Kartevin xəritəsindən ibarətdir. Texniki səbəblər üzündən onun surətini çıxarmaq mümkün olmadığı üçün biz kürd etnoqrafiyasının ən yaxşı praktik bilicisi - madam ki, söhbət Türkiyədən gedir - ingilis parlamentinin üzvü Mark Sayksın³ işinə əlavə olaraq Türkiyədə kürdlərin yerləşməsinin şəklini verəcəyik.

(Ardı var)

Səhifəni Hazırladı: Tahir Süleyman

Doğum tarixi:

1833-cü il

Doğum yeri: Şuşa

Vəfatı: 1918-ci il

Vəfat yeri: Şuşa

Mir Möhsün Nəvvab

Azərbaycanın Şuşa şəhərində yaşayıb-yaratmış şair, rəssam, xəttat və musiqişünas alim.

Şuşa

Şuşa şəhəri həmişə Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzlərindən olub. Məşhur alim, musiqişünas Firidun Şuşinskiyə görə, XIX əsrdə bu kiçik şəhərdə 95 şair, 22 musiqişünas, 38 peşəkar müğənni, 16 rəssam, 5 astronom, 18 memar, 16 həkim yaşamışdır. Şəhərdə ona yaxın ədəbi, musiqi və digər cəmiyyətlər, ondan artıq mədrəsə və müxtəlif tipli məktəb fəaliyyət göstərirdi. Dağlar qoynu Şuşada orta əsrlər elm, incəsənət və mədəniyyət ənənələri Azərbaycanın hər yerindən daha artıq dərəcədə özünə qərar tuta bilib.

isə, Nəvvab sonuncu kimyagərlərdən, münəccimlərdən və köhnə məktəbə mənsub rəssamlardandır.

O 1833-cü ildə Şuşada Hacı Seyid Əhmədlin ailəsində doğulmuş və bütün ömrü boyu doğma şəhərindən kənara çıxmamışdır. İlk təhsilini ruhani məktəbində alan Nəvvab ərəb, fars, türk dillərini mükəmməl mənimsəmiş, sonra isə Abbas Sarıcalı mədrəsəsində astronomiya, kimya, riyaziyyat və digər elmlərin əsaslarına yiyələnmişdir.

Uzun ömrü boyunca Nəvvab Şuşanın mədəni və ictimai həyatında fəal iştirak edib. Şerlər yazmış, özünün açdığı mətbəədə kitablar nəşr etmiş, məktəblərdə dərs demiş, elm və incəsənətin müxtəlif sahələrinə həsr olunmuş yirmidən artıq kitab yazmış, "Məclisi-fəramuşan" adlı ədəbi, "Məclisi-xanəndə" adlı musiqi məclisləri qurmuşdur. Şairlərdən Abdulla bəy Asi, Fatma xanım

Kifayətül-ətfal, Nurül-Ənvar" və Pəndnamə kimi kitablarında da öz əksini tapmışdı. Qarabağ və bütün Azərbaycan incəsənətinə ən böyük töhfəsini isə Nəvvab heç şübhəsiz, öz bədii yaradıcılığı ilə vermişdi. Bir çox akvarel rəsmləri, kitab miniatürləri və bir neçə bina və məscidə vurduğu naxışlar bizə yadigar qalmışdır.

Mir Möhsün Nəvvabın məşhur musiqi traktatı Vüzuhül-ərqam ilk dəfə 1913-cü ildə Bakıda nəşr olunmuşdur (Onun musiqiyə həsr etdiyi Kəşfül-həqiqəti-məsnəvi əsəri də məlumdur). Həmin risaləsində Mir Möhsün ayrı-ayrı muğamların, bəzi dəstgahların mənşəyi və onların adlarının kökü haqqında məsələləri araşdırır, muğamların şer mətnləri ilə əlaqəliliyi, ifaçı ilə dinləyicinin qarşılıqlı münasibətləri, akustika baxımından onların optimal yerləşməsi problemlərinə toxunur. Nəvvab ilk dəfə olaraq, dəstgah terminindən istifadə edir, o vaxt

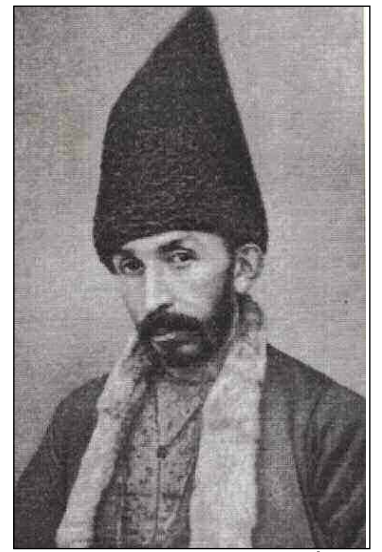
Nəvvab yaradıcılığının tədqiqinə həsr etmiş musiqişünas Zemfira Səfərova yazır: "Vizuhül-ərqam keçən əsrdə yalnız Azərbaycanda deyil, bütün Şərq ölkələrində muğam ifaçılığının və musiqi incəsənətinin vacib məsələlərindən bəhs edən qiymətli bir musiqi əsəridir."

Nəvvab 1918-ci ildə Şuşa şəhərində dünyasını dəyişəndə artıq Azərbaycanda və onun hüddudlarından qıraqlarda yaxşı tanınırdı.

wikipedia.org

Hörmətli oxucular, öz dövründə baş verən hadisələrin şahidi olan 1905-1906-cı illərdəki erməni - müsəlman qırğınına qələmə alaraq, nəşr etdirdiyi "1905-06-cı illərdə Erməni-Müsəlman davası" adlı kitabını hissə-hissə qəzetimizin saylarında sizə çatdıracağıq!

İzzətli və mehriban qardaşlarım, hüzurunuza böyük ehtiramla, Nəvvab Mir Möhsün

qədər davam etmişdi (Xan İrana aparılarda orada vəfat etmişdi (Ancaq deyilənə görə, Pənah xan İrana vəfat etməsinə baxmayaraq, vəsiyyətinə görə onu gətirib Ağdamda imarətdə dəfn etmişlər).

Pənah xandan sonra İbrahim Xəlil xan öz atasının yerində oturub hökmdarlıq etmişdir. İbrahim Xəlil xan Qalanın (xalq arasında Pənahabad şəhəri Qala adı ilə məşhur idi) abadlığına böyük əhəmiyyət verərək onun ətrafında çoxlu kəndlər salmışdı. Bununla da get-gedə onun xanlığı qüvvətlənmiş və özü böyük şöhrət tapmışdı.

İran padşahı Ağa Məhəmməd şah Qacar saysız qoşunla Qarabağa hücum etdikdən sonra Qalaya daxil olarkən İbrahim Xəlil xan Dağıstan tərəfə qaçmışdır. Ağa Məhəmməd şah Qacar isə xanın oğlu Məhəmməd Həsən ağanın evini özünə iqamətgah seçmişdi. Ağa Məhəmməd şah Qacar bir gün Səfərali adlı bir nökerini cinayət etdiyinə görə hədələyib, buyurur ki, sabah müqəssirlərin hamısının başını kəsdirib bir minarə tikdirəcək və Səfəralinin başını lap yuxarıda qoyduracaq. Həmin Səfərali şahın qapısında keşikçi durardı. O gecə bir yoldaşı ilə birlikdə gecədən xeyli keçdikdən sonra şahın yatdığı evə daxil olub, xəncər ilə şahın qarnını yırtıb öldürürlər.

Bu hadisə hicri 1211-ci (miladi 1796) ildə baş vermişdi. Şah öldürüldükdən sonra qoşun dağılıb İrana qayıtdı və İbrahim Xəlil xan gəlib öz yerində qərar tutdu. Ağa Məhəmməd şahın vəliəhdi Fətəli şah hadisədən xəbərdar olduqdan sonra oğlu Abbas Mirzənin sərkərdəliyi ilə yenidən Qarabağa qoşun yeritdi. Bu əhvalatdan xəbər tutan İbrahim xan qorxuya düşdü. Dərhal öz oğlu Məhəmməd Həsən ağanı Gəncəyə rus sərdarının yanına göndərərək ondan kömək istədi.

Rus sərdarı on min qoşun götürüb Məhəmməd Həsən ağa ilə birlikdə Qarabağa gəldi. İbrahim Xəlil xan əmirliklərdən və cəbrayılılardan bir qədər atlı götürüb rus sərdarının qabağına gəldi. Görüşdən sonra onlar Araz çayı tərəfə İran qoşununun qarşısına hərəkət etdilər. Aslandüz deyilən yerdə İran qoşunu ilə qarşı-qarşıya gəlib, bir az döyüşəndən sonra azsaylı İran qoşunu geri çəkilib İrana qayıtdı. Vuruşdan sonra İbrahimxəlil xan öz atlıları və rus qoşunu ilə birlikdə geri dönüb qalaya tərəf üz qoydular. Gəncə-Qarabağ yol ayrıcına çatarkən rus sərdarı irəli çıxıb xanla əl tutduqdan sonra dedi ki, cənabınızın Qalasını çox tərifləyirsiniz.

Araşdırır: Tahir Süleyman (Ardı gələn sayımızda)

Mir Möhsün Nəvvab kimdir?

Zəngin kitabxanalarda xəttatlar kitabların üzünü köçürür, rəssamlar şəhər binalarının divarlarına

Kəminə, Məşədi Eyyub Baqi, Xan Qarabaği, Abdulla Həsən Şahid, ifaçı və müğənnilərdən Hacı Hüsni,

Qarabağda məlum olan altı dəstgahın adını çəkir: Rast, Mahur,

mərhum Hacı Seyid Əhməd Ağamirzadə Qarabaği oğlu ərzihval edir ki, bu vaxtlar, yəni hicri 1323-cü (miladi 1905) ildə Qafqaz vilayətində və bir para xarici ölkələrdə ermənilərlə müsəlmanlar arasında baş vermiş iğtişaşların və qırğınların bir parasını müxtəsər şəkildə yadigar qalmaq üçün Azərbaycan türkisində qələmə aldım.

Əvvəla, bunu bilmək lazımdı ki, Qafqaz vilayətləri müsəlman padşahlarına, ələxsus, İran şahlarına tabe olub. Elə ki, Qafqaz vilayətlərində, o cümlədən, Azərbaycanda ayrı-ayrı xanlıqlar yaranaraq İran tabeliyindən çıxdılar, bu zaman, yəni hicri 1161-ci (miladi 1748) ildə Pənah xan Bayatda bir qala tikdirdi. Bir az müddətdən sonra həmin qalanı tərk edib hicri 1165-ci (miladi 1751) ildə Tərnəkütdə başqa bir qala bina etdi. Beş il istər-istəməz o qalada qaldı. Əyanlar Pənah xanın bu qalaya meylsiz olduğunu hiss edib ona müraciət etdilər ki, əgər məsləhət bilsəniz, gözəl havası olan səfəli, hündür bir yer var ki, orda yeni bir qala tikdirərdin. Ora müdafiə baxımdan da münasib bir mövqedə yerləşir. Pənah xan öz əyanları ilə gəlib həmin yərə baxarkən gördü ki, ora hündür bir yerdir, dörd ətrafı uca qayalar və dağlarla əhatə olunmuşdur. Uçan quşlardan başqa insan və heyvan həmin qayalarla qalxıb enməyə qadir deyil. Bura yalnız iki tərəfdən – şərqdən və qərbdən gedib-gəliş yolları var. Pənah xan həmin yeri bəyənib bildirdi ki, çox yaxşı möhkəm şəhər yeridi. Lakin nə fayda ki, kifayət qədər axar suyu və çayları yoxdu. Sonra xanın əmri ilə kənkənlər gəlib orada bir neçə yerdə quyular qazdılar. Quyulardan yaxşı su çıxdı. Lakin şor idi.

Hicri 1170-ci (miladi 1756) ildə Pənah xanın əmrinə əsasən həmin yerdə bir qala tikildi və həmin qala Pənahabad qalası adlandırıldı. İndi həmin qalaya Şuşa qalası deyirlər. Get-gedə həmin qala abadlaşdıraraq şəhərə çevrildi. Burda ərxbana tikdirilərək pul kəsilməyə başladı. Burda sikkələr kəsiliirdi. Qarabağda Pənah xanın hakimiyyəti İran padşahının onu İrana aparana

nəqşlər vurur, kitablara miniatürlər çəkirdilər. Xalça emalatxanalarında sonralar dünyanın ən böyük muzeylərinin bəzəyi olacaq xalçalar toxunurdu. Musiqçilər Qarabağ muğam məktəbinin adını daim uca tuturdular. Bəlkə də məhz buna görə XIX əsrin ortalarında Azərbaycanın hər yerində kapitalist münasibətləri cücərən və yeni təfəkkür yaranan bir zamanda orta əsrlərə məxsus elmi biliklər sistemində sahib ensiklopediyaçı alim Mir Möhsün Nəvvab bu şəhərdə yaşayıb-yadır. Görkəmli musiqiçi, şair, rəssam, xəttat, münəccim, kimyaçı və riyaziyyatçı olan Mir Möhsünü əsərlərinin məzmunu, səviyyəsi və həcmi etibarilə həqiqətdən də orta əsrlərin sonuncu ensiklopedist alimləri dəstəsindən hesab etmək mümkündür. Hərçənd ki, o, Şuşanın ictimai həyatında həmişə qabaqcıl, o dövr üçün müərəqqi mövqelərdə durmuşdur.

Həyatı**Şuşanın Mamay məhəlləsində Nəvvabın evi**

İndi Mir Möhsün Nəvvabı ilk öncə musiqişünas, Azərbaycan dilində yazılmış "Vüzuhül-ərqam" ("Rəqəmlərin izahı") risaləsinin müəllifi kimi tanıyırlar. Ən yaxşı klassik ənənələr ruhunda qələmə alınmış həmin əsər Şərqdə bu qəbildən yaradılmış son risalələrdən biridir. Azərbaycanda

Məşədi Cəmil Əmirov, İslam Abdullayev, Seyid Şuşinski və başqaları həmin məclislərin üzvləri idilər. Bu cəmiyyətlər Azərbaycandakı digər eyni məqsədli məclislər Şuşadakı "Məclisi-üns", Şamaxıdakı "Beytüs-Səfa", Bakıdakı "Məcməüş-şüəra" ilə sıx əlaqələr saxlayırdı.

Yaradıcılığı**"Kəşfül-həqiqəti-məsnəvi" (birinci səhifəsi)**

Mir Möhsünün əsərləri içərisində "Təzkireyi-Nəvvab" toplusu daha artıq maraqa doğurur. Burada XIX orta əsrlərdə Qarabağdan çıxmış 100-dən artıq şairin həyatı və yaradıcılığı haqqında məlumatlar toplanmışdır. Təzkirə 1913-cü ildə Bakıda kitab şəklində nəşr olunmuşdur.

Nəvvab riyaziyyat, kimya və astronomiya ilə maraqlanırdı. O öz evində iki teleskop qoyaraq, kiçik bir rəsədxana və kimya laboratoriyası yaratmışdı. 1899-cu ildə dərslik kimi qələmə aldığı "Kifayətül-ətfal" kitabında o, göy cisimlərinin yerləşməsi və günəş tutulmaları haqda cədvəllər tərtib etmişdir. Alim kimya laboratoriyasında şagirdləri ilə sınaqlar keçirir və orta əsrlərdə yaşamış kimyagərlər tərəfindən verilən nüsxələri yoxlayırdı. Nəsihətnamə əsərində cavanlara verdiyi nəsihətlərin sayı 500-dən artıq idi. Tanınmış pedoqoq və alimin etik görüşləri müəyyən mənada onun

Şahnaz, Rahavi, yaxud Rahab, Çahargah və Nəva. Nəvvabın sözlərinə əsasən, ifa olunan dəstgahın tərkibi bir çox hallarda ifaçının zövqündən və qabiliyyətindən asılı olur. Alim həmin əsərində Qarabağ musiqiçiləri tərəfindən ifa olunan 82 mahnı nə muğamın adını çəkir. Mir Möhsün bir neçə muğamın mənşəyini və onların adının etimologiyasını araşdırır. Belə ki, Azərbaycan, Nişapur, Zəbuli, Bağdadi, Şirvani, Qacarı, Şah Xətai və başqa muğamların adlarını onların yaranmasında rol oynamış şəxslərlə və yer adları ilə əlaqələndirir. Rast muğamını bahar mehi, Rəhavini yağış damlaları, Çahargahı ildırım çaxışı, Dügahı fontan vuran bulaqlarla, Humayunu quşların uçuşu, Nəvani bədbəxt sevgililərin ah-naləsi, Mahuru suların şırıltısı, Şahnazı bülüllərin cəh-cəhi, Üşşaqı quşların havada süzməsi, Üzzalı meteoritlərin hərəkəti ilə əlaqələndirir.

Muğamların emosional təsiri haqqında Nəvvab yazır ki, Üşşaq, Busəlik və Nəva şücaət və hünər göstərməyə ruhlandırır, Bozarq, Rahavi, Zəngülə, Zirəfkəndi, Hüseyni kədərli duyğular oyadır. Nəvvab musiqinin müalicəvi əhəmiyyəti barədə də bir sıra maraqlı fikirlər söyləyir. Əsər bu sözlərlə bitir: "Bu risalə Vətən elminin qüdrətini artırmaq məqsədilə yazılmışdır."

Ömrünün bir neçə onilliyini

"Kürdistan birlikte yaşam vatanı olmaya devam edecek"

Başkan Neçirvan Barzani, Cema Bayramı dolayısıyla yayımladığı mesajda, "Kürdistan dini ve etnik unsurların birlikte yaşadığı bir vatan olmaya devam edecek" dedi.

Kürdistan Bölgesi Başkanı Neçirvan Barzani, Ezidilerin Cema Bayramı dolayısıyla bir kutlama mesajı yayımladı.

Şengal'de kaçırılan ve akıbetlerine ilişkin hâlâ bir bilgi bulunamayan binlerce Ezidi Kürdün bulunması için çalışmalarına devam edeceklerinin altını çizen Başkan Neçirvan Barzani, mesajında şunlara yer verdi:

"Kürdistan, Irak ve dünyanın her yerindeki tüm Ezidi kardeşlerimizin Cema Bayramı'nı en içten dileklerle kutluyorum. Huzur dolu bir bayram geçirmenizi temenni ediyorum. Önümüzde günlerde hepimizi en iyi koşullar ve atmosferler bekliyor.

Bu vesileyle Ezidi kardeşlerimizin hak ve mücadelesine destek vereceğimizi, kaçırılan Ezidilerin kurtarılması için çabalarımıza devam edeceğimizi bir kez daha hatırlatmak istiyoruz. Kürdistan'ın dini ve etnik unsurların birlikte yaşadığı vatan olmaya devam edeceğinin güvencesini veriyoruz."

PeyamaKurd

Suriye'deki drone saldırısında ölü sayısı yükseliyor!

Dün, Suriye'nin Humus kentinde yapılan mezuniyet töreninde meydana gelen patlamada çok sayıda asker hayatını kaybetti ve yaralandı.

Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'ne (SOHR) göre ölü sayısı 100 civarına ulaştı, fakat Suriye Sağlık Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, 80 kişinin hayatını kaybettiği ve 140'tan fazla kişinin de yaralandığı duyuruldu.

Bakanlıktan yapılan açıklamaya göre, patlamanın drone bombardımanından kaynaklandığını ve Humus'ta hükümet yetkililerinin yanı sıra mezun olan askeri öğrencilerin ve ailelerinin de aralarında bulunduğu askeri okul subaylarının mezuniyet töreninin hedef alındığını çok sayıda devlet memuru, mezun olan asker ve aileleri hayatını kaybetti.

Suriye Genelkurmay Başkanlığı, patlamayı terör eylemi olarak nitelendirdi. Teröristlerin bedelini ödeyeceği vurgulanarak, planlayıcıların en kısa sürede bulunup en ağır biçimde cezalandırılacakları sözü verildi.

PeyamaKurd

Macron'un iddiasına Azerbaycan'dan sert tepki: İki yüzlülük!

Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un dün yaptığı açıklamaya tepki gösterilerek, "Fransa Cumhurbaşkanı'nın, Azerbaycan ve Türkiye'nin Granada'daki görüşmeye katılmayı reddettiği yönündeki iddiaları açık bir ikiyüzlülük örneğidir" denildi.

Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un dün İspanya'nın Granada kentinde gerçekleştirilen Avrupa Siyasi Topluluğu zirvesinin ardından açıklamalara tepki gösterdi. Bakanlıktan yapılan yazılı açıklamada şu ifadeler yer verildi:

"Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Avrupa Siyasi Topluluğu'nun Granada toplantısı kapsamında 5 Ekim'de düzenlediği basın toplantısında dile getirdiği Azerbaycan karşıtı asılsız iddialarını şiddetle kınıyor ve reddediyoruz. Fransa Cumhurbaşkanı'nın, Azerbaycan ve Türkiye'nin Granada'daki görüşmeye (Azerbaycan, Ermenistan, Avrupa Birliği, Fransa ve Almanya'nın katılımıyla yapılması planlanan 5'li toplantı) katılmayı reddettiği yönündeki iddiaları açık bir ikiyüzlülük örneğidir. Bu toplantının

katılımcıları, Türkiye'nin toplantıya katılmasına karşı çıkanın Fransa olduğu çok iyi biliyor. Fransa Cumhurbaşkanı'nın bu konuda yanlış bilgi yayması, cumhurbaşkanına yakışmayan bir davranıştır."

Açıklamanın devamında, "Tarihte soykırım politikasıyla anılan tek ülke olarak kalan, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ne dahil olmayan AB üyesi Fransa'nın, çok kültürlü değerleri ile örnek teşkil eden, birçok etnik grubun barış ve refah içinde yaşadığı Azerbaycan'a azınlık hakları konusunda ders vermeye çalışması, kesinlikle kabul edilemez. Adil arabuluculuktan bahseden Fransa'nın 23

yıl boyunca nasıl arabuluculuk yaptığını herkes biliyor" denildi.

"Azerbaycan hiçbir ülkenin topraklarını işgal etmemiştir"

Fransa'nın Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sinin 30 yıldır Ermenistan tarafından işgal edilmesine göz yumduğu belirtilen açıklamada, "Fransa'nın Azerbaycan'ı 150 kilometrekarelik Ermeni topraklarını işgal etmekle suçlaması gülünç bir durumdur. Azerbaycan hiçbir ülkenin topraklarını işgal etmemiştir ve henüz belirlenmeyen sınırda Azerbaycan güçlerinin sınırda konuşlandığı toprakların Ermenistan'a ait olduğunu iddia etmek mantıksızdır" ifadelerine yer verildi. **PeyamaKurd**

Kürdistan Sosyalist Partisi'nden devlete ve PKK'ye çağrı

Kürdistan Sosyalist Partisi (PSK), Türkiye'nin Rojava ve Suriye'ye yönelik düzenlediği operasyonlara ilişkin yaptığı açıklamada, "Şiddetle gidilecek bir yer, şiddetle çözülecek hiç bir sorun yoktur. Şiddet sadece daha fazla şiddet doğurur. Türkiye'nin yüzyıllık geçmişi bu acı tecrübeyle doludur" ifadelerini kullandı. PSK, aynı zamanda PKK'ye eylemlerini sonlandırma çağrısında bulundu.

PSK, son gelişmelere ilişkin yazılı açıklama yaptı.

"Kürt meselesi siyasi zeminde, siyasi yöntemlerle çözülecek bir meseledir. Şiddette ısrar etmek, bu sorunu çözmek yerine daha da derinleştirir" denilen açıklamada PKK'ye eylemlerini bitirme çağrısı yapıldı ve "Kürt meselesinin çözümsüzlüğü Türkiye'nin enerjisini tüketen çok yönlü bir krize yol açtı" tespitine yer verildi.

"Şiddetin çözüm olmadığını ısrarla vurguluyoruz" başlığını

taşıyan açıklamada şu ifadeler yer verildi:

"01 Ekim tarihinde Ankara'da İçişleri Bakanlığı'na yapılan bombalı saldırıdan sonra siyasal iklim bir kez daha iyice gerilmiş bulunuyor. Dışişleri Bakanı Fidan'ın Ankara saldırısına misilleme yapılacağı yönündeki açıklamasının ardından, TSK'a ait savaş uçakları ve dronlar Güney Kürdistan ve Rojava Bölgesi'nde kapsamlı operasyonlara başladı. PKK/YPG'ye ait olduğu bildirilen alt yapı, üst yapı ve enerji tesisleri savaş uçakları tarafından yoğun bir biçimde bombalanıyor.

Söz konusu askeri operasyonlar sadece can ve mal kayıplarına, sivil halkın büyük acılar yaşamasına yol açmakla kalmakla kalmıyor, aynı zamanda bölgede ilgili devletler arasında çatışma ve savaş potansiyelini de yükseltiyor.

Kürdistan Sosyalist Partisi olarak sorunların çözümünde şid-

det kullanımına karşı olduğumuzu yıllardır vurguluyoruz. Şiddetle gidilecek bir yer, şiddetle çözülecek hiç bir sorun yoktur. Şiddet sadece daha fazla şiddet doğurur. Türkiye'nin yüzyıllık geçmişi bu acı tecrübeyle doludur.

Gelinen aşamada yapılacak şey Kürt halkının temel haklarının tanınması için siyasetin inisiyatif alması, iktidarı ve muhalefetiyle bütün siyasi aktörlerin çözüm için elini taşın altına koymasındır.

Kürt meselesi siyasi zeminde, siyasi yöntemlerle çözülecek bir meseledir. Şiddette ısrar etmek, bu sorunu çözmek yerine daha da derinleştirir. Bir an önce şiddet yöntemleri terk edilmeli, siyasi çözüme imkân tanınmalıdır.

Bu bağlamda PKK silahlı saldırı ve eylemlerini biran önce ve tümüyle sonlandırmalıdır. Gerçekleştirdiği her silahlı eylemin çözüm karşıtı militarist ve şoven güçlere hizmet ettiği apaçık ortadadır.

Devletin ise son elli yılda askeri operasyonlarla bombalamadığı dağ tepe kalmadı. Bu saldırılarla ne Kürt meselesi çözüldü ne de şiddet son buldu. Tersine sorun daha karmaşık hale geldi, Kürt meselesinin çözümsüzlüğü Türkiye'nin enerjisini tüketen çok yönlü bir krize yol açtı.

Şimdi akliselimle sorunlara yaklaşma zamanı. Yüzyıllık acı ve yıkıma yenilerinin eklenmemesi için hep birlikte sorumluluk bilinciyle davranma zamanı. Bu mümkündür. Hep birlikte bunu başarabiliriz."

rudaw.net

Özgür Özel: Kürt sorununu çözmek üzere söz veriyoruz

CHP Genel Başkan Adayı Özgür Özel, "Kürt sorununu görüyor, biliyor ve gerçekten siyasi istismar konusu yapmaksızın çözmek, bu yolda yürümek üzere söz veriyoruz"

arkadaşlar. Söz veriyoruz" dedi. CHP Diyarbakır İl Kongresi, bugün Bağlar ilçesindeki bir düğün salonunda toplandı. Kongre Divan Başkanlığı'na, CHP Diyarbakır Milletvekili Sezgin Tanrıkulu seçildi. CHP Diyarbakır İl Başkanı Abdullah Atik, kongrenin açılış konuşmasını yaptı. CHP Grup Başkanı ve Genel Başkan Adayı Özgür Özel de CHP Diyarbakır İl Kongresi'ne katılarak burada delegelere seslendi. "Birileri onun yolu, bunun yolu Diyarbakır'dan geçer diyor. Diyarbakır yol değildir, hedeftir. Barış, kardeşlik, özgürlük için hedeftir, Diyarbakır iktidar için hedeftir" diyen Özgür Özel özetle şu ifadeleri kullandı:

"Bugün burada olmak, bu ilin CHP'den bir milletvekilinin olması, Divan'daki Sezgin Tanrıkulu'nun ilin milletvekili olması, benim için çok anlamlı. Türk Eczacıları Birliği Genel Sekreteri'ydim, Sezgin Tanrıkulu ile Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü'nün nezarethanesinde, göz gözü görmeyen bir karanlık günde tanıştık. Bir operasyonda, bugün de bazılarının aramızda olduğu 40'a yakın eczacı arkadaşımızı aldılar götürdüler. Duyar duymaz geldim. Kavga dövüş içeri girdim. Sezgin Tanrıkulu hem avukatları hem de dönemin Baro Başkanı olarak geldi. Orada tanıştık. Üç gün, adliyedeki odasında zaman geçirdik. Beni ağırladı. Birbirimizi yakından tanıdık. Onun meşhur bir lafı vardır, 'Başkan sen çok esaslı bir adammışsın. Bundan sonra da görüşelim.' 2010'da partimize katıldı, genel başkan yardımcısı oldu, parlamentoda buluştuk. İnsan hakları aktivisti olarak tanıdığımız Sezgin Tanrıkulu ile birlikte partimizin insan hakları ihlallerine karşı, tüm hak ihlallerine karşı, cezaevlerindeki hak ihlallerine karşı, bölgedeki ihlallere karşı; birlikte ses yükselttik. Elbette Türkiye'nin dört bir yanına gittiğimizde Sezgin Tanrıkulu ile ilgili şöyle eleştiriler de oluyordu: 'Sezgin Bey neden İstanbul'dan aday Diyarbakır'dan değil?' Ben de diyordum ki 'o gün gelecek, Diyarbakır'dan seçime girecek, partimizden seçilecek, kendisini ve sizleri kutluyorum."

"Kürt sorununu görüyor, çözmek üzere söz veriyoruz"

Ülkeyi bugünlerde, geçmişte 'Kürt sorunu benim meselem' diyen birisi yönetiyor. Artık Türkiye'de Kürt sorununun olduğunu inkâr ediyorlar. Onların savruldukları yer bir yana; biz, Kürtlerin kimliğine, dillerine, kendilerini ifade etmelerine ve her türlü ayrımcılığa karşı, uğradıkları her türlü haksızlığa karşı, Kürt sorununu görüyor, biliyor ve gerçekten siyasi istismar konusu yapmaksızın çözmek, bu yolda yürümek üzere söz veriyoruz arkadaşlar. Söz veriyoruz. **PeyamaKurd**

KÜRDLERİN KULLANDIĞI ALFABELER -1

"Kürtler kendilerinin Pinoşad'ın soyundan geldiklerini söyler ve Hz. âdem'e nisbet edilen Tarım Kitabı, Safaris ve Kosami'ye ait kitaplara sıkça başvururlardı. Yedi Kitabın yanı sıra Dewanay'a ait Mushaf'ın kendilerinde olduğunu, sihir ve büyü ilimlerinde bilgi sahibi olduklarını iddia ederlerdi." İbni Vehşiye.

" Alfabe " sözcüğü eski Yunan kökenlidir.

Seslerin sembollerle ifadesi ise Sümerlere, yani günümüzden 5000 bin yıl öncesine uzanır.

Tarihi belgelerden edinilen bilgiye göre Sümerler sesleri sembolize eden çivi biçimi formlar geliştirerek yazı yazmışlardır. Sümerleri Akad, Elam, Babil, Hitit ve Asur gibi bir çok Mezopotamya uygarlığı kağıda, taşta, toprağa biçimlendirilmiş semboller çizerek ya da kazıyarak kendilerini ifade ettiler.

Sümerlerden sonra Eski Mısır, "hiyeroglif" denen sembollerle ortaya çıkmış ve kullanım özellikleriyle ideogramatik mantıkla kendini ifade etmiştir.

Bunun yanı sıra Maya Uygarlığı kökenli Güney Amerika alfabeleri de dikkat çekmektedir.

Günümüzde kullanılan modern alfabenin kökeninin ise Fenikelilere dayandığı kabul edilmektedir. Bir İngiliz arkeoloğu olan H.Petrie, 1905 yılında Sina yarımadasında bulunduğu bir kitabeden yararlanarak, ilk alfabenin M. Ö. 2000 yıllarında, Sami asıllı Fenikeliler tarafından kullanıldığını ve Fenikelilerin yazı sistemini kurmakta eski Mısırlıların hiyeroglif alfabesinden yararlandığını belirtmiştir.

H.Petrie'ye göre Sami alfabesinden bu alfabeler türemiştir:

1-Güney Alfabeti: Habeş, Semud ve Galla alfabeleri,

2-Kuzey Alfabeti: Fenike ve Arami Alfabeleri.

Yine Petrie'ye göre İbrani, Yunan ve Latin yazıları Fenike kökenlidir. Arap, Pehlevi, Uygur ve Hind alfabeti de Arami kolundan türemiştir.

Eski Türkler'in kullandığı Uygur Alfabeti de bölgede egemen olan İranî halkın kullandığı Sami alfabesinin kuzey bölümünün Arami dalındandır.

Yukarıda belirtildiği gibi, ortaya çıkan arkeolojik bulgular ışığında, Ön Asya ve Mezopotamya olarak tabir edilen Kürt coğrafyasının uygarlığa atılan ilk adımlarda öncü olduğu bilim çevrelerince kabul görmüştür. Yani, insanın hikayesini araştıranlar, modern insanın atasının Orta doğu'da bir yerlerde ortaya çıktığı yönünde ortak görüş belirtmektedirler.

Kürtlerin kullandığı alfabeler:

"Medeniyete öncülük yapan kavimler sözlü dilden sembollerle ifade edilen yazılı dile geçerken ya dönemin mevcut alfabelerinden birini alıp kendi dillerine uyarlamışlar, ya da kendileri bir alfabe icat etmiştir."

Kürde ait her şeyin yok sayıldığı ve başka kavimlere dayandığı yönündeki iddiaların dillendirildiği günümüzde yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılan belgeler oldukça önemli ve de anlamlıdır. Zira işgalciler yürüttükleri politikalarla Kurdi değerleri kendilerine sayarken ret ve inkarla emanet coğrafyadaki iktidarlarını da uzatma niyeti gütmektedirler.

Yapılan araştırmalar gösterdi ki, Kürdler de modern insanın doğuş yeri olarak kabul edilen Mezopotamya'da bir çok alfabe kullanmış ve bu alfabelerle kitaplar yazmıştır. Kullandıkları Alfabeler arasında en çok dikkati çekenler; 1-Sümerler'in "çivi yazısı", 2-Pehlevi, 3-Avesta, 4-Arami, 5-Binu Şad ve Masi Surati, 6-Arap, 7-ézidi, 8-Kril ve 9-Latin Alfabeleridir.

1-SUMER ÇIVI YAZISI:

Kurdlerin ataları kabul edilen Goti, Horri, Mitani, Kassi ve Med'ler bu yazıyı kullanmışlardır. Ancak Med'ler bu yazıyı zengin Kürd fonetiğine uyarlamak için 36 harften oluşan alfabe -6 harf artırarak- 42 harfe yükseltmişlerdir.

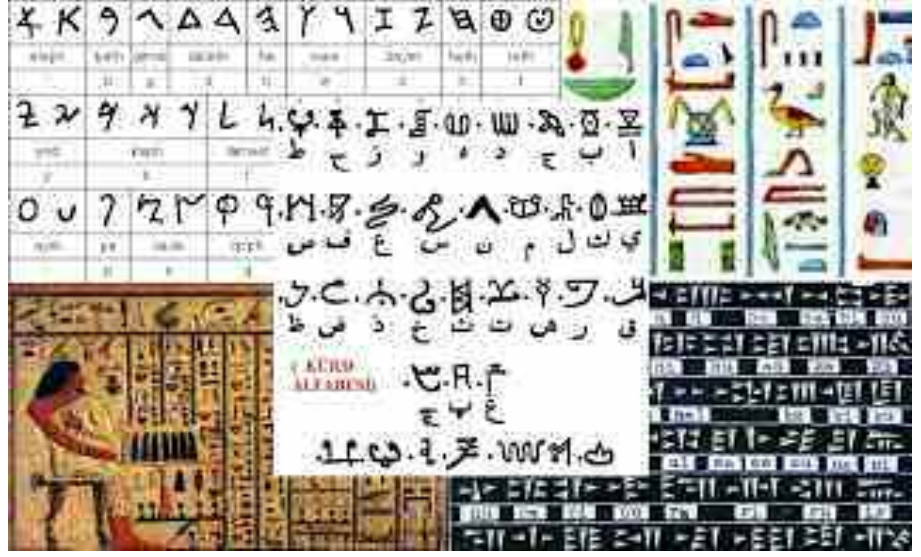
Arap tarihçi Nazım Hacani "Kürd ve Kürdistan Tarihi" adlı araştırmasında şöyle der: "Kürdlerin atalarının bu yazı ile yazdıkları en eski eserler bugün Lon-

Arami Alfabesinden sadece 14 harfin bu kitabede yer aldığı görülmüştür.

4-AVESTA ALFABESİ:

Bir çok İranî kavim tarafından kullanılan bu alfabe Med'ler tarafından Kürd fonetiğine uygun olarak 45 harften oluşturulmuştur. Sumer alfabesine 6 harf eklemelerinin nedeni de yine zengin Kurd fonetiğidir.

Otuzdan fazla dil bilen Amerikalı Dil Bilimci Michel Chayt, dünyada var olan

dra Müzesinde korunan NUH TUFANI-NA ilişkin olan bazı tabletlerdir."

2-PEHLEVİ ALFABESİ:

Pehlevi alfabeti 24 harften oluşmaktadır. Bu alfabeyle 3. Ve 7. Yüz yıllar arasında Gorani Lehçesinin Feylice şivesiyle bazı kitaplar yazılmıştır. Bunlar; Zend Avesta, Dinkerd, Bondhişin, Pendnamegi Zaraduşt u Minoki Xired, Sinbad-é Behri (SİNBAD), Hezar u Yek Şev, udayname, Karname, Ayiname ve Kelele u Dimne'dir.

3-ARAMİ ALFABESİ:

Araştırmacılara göre Kurdler 4. Yüzyıldan itibaren "çivi yazısı" nı terk ederek Pehlevi Alfabesinin yanısıra Arami ve Yunan alfabelerini de kullanmışlardır.

Arami Alfabesiyle yazılmış metinler "Hewramani Kitabeleridir."

1909 yılında Hewraman Bölgesinde bir mağarada yapılan kazıda bu kitabeler bulunmuştur. Bugün Britanyada bulunan bu kitabeler M.Ö. 22. ve 11.y.y.da Aşkaniler döneminde yazılmıştır. Kitabeler üzerinde araştırma yapan Prof. Minns, kitabelerden birinin Yunan alfabetiyle yazıldığını bu arştırmayla ilgili çalışmasını da 1915 yılında "Helenistik Araştırmalar" dergisinde yayınlamıştır. Arami Alfabetiyle yazılan kitabeler ise Sami dilleri uzamanı olan A.Cowley'e gönderilerek çevirisi sağlanmış ve kitabenin özüm ve şarap satışıyla ilgili 8 maddeden oluştuğu tespit edilmiştir.

Arap tarihçi Cemal Reşid Ehmed "Zuhurul Kurd Fit Tarix" (Kurdlerin Tarih Sahnesine Çıkışı) adlı çalışmasında bu kitabenin orijinal şeklini kayd ederek Arapçaya çevirmiştir. 22 harflik

diller arasında Kürdçeyi en zengin dil olarak gösterirken kullanılan ses farklılıklarını ve değişik Kürd bölgelerindeki seslendirme şekillerine dikkat çekmektedir.

Kürdçeye has olan ve dil bilimcilerin açıklamada güçlük çektiği seslendirme farkını Amed valisi D.halid Paşa "... fil Lugatul Kurdiye" adlı eserinde şöyle açıklamaktadır. "Ker" sözcüğü Kürdçede bir kaç anlama gelir, ancak yazılıştı bir fark olmadığı halde seslendirmede ancak Kürdlerin anlayabileceği ve telafuz edebileceği ses farklılığı vardır.

Ker: eşek, sağır, parça (bir nesneden ayrılan parça) anlamlarına gelir, ama her bir ifade için "k" ve "e" seslerinde nüans farkları oluşur.

Kurdçenin tarihçesi adlı makale de: "Dr. Speizer, Zagros manzumesini oluşturan dört grubun Subaro, Goti, Kassi, Médi ve Lolo toplulukları ile Ararat Kurdler'inin her birinin kendine özgü bir dili olduğunu, bunların ayrı gibi görünmelerine, ya da farklı kelimeler barındırmalarına rağmen dildeki temellerinin aynı olduğunu söylemektedir. Médi/Med dilinin Mekri (Makri) Kurdçesi olduğu ve Avesta'nın da Mekri Kürtçesiyle yazıldığı yine tarihçiler arasında kabul görmektedir. Bu teori Hevart ve Darmis tarafından da desteklenmiştir. İran İzlenimleri" kitabının yazarı Darmis : "Medeler'in dili Avesta diliydi, Avesta dilinin Med dili olduğu..."nu bilgilerinize sunmuş-tum.

Aşağıdaki listede de günümüzde kullanılan Kürd dilinin Avestaya olan benzerliği gösterilmektedir.

Avesta	Kürdçe	Türkçe	Açıklama
Atir	Adir, agir, ayir	Ateş	
Axişti	Aşti	Barış	X=g
Avar	Havar	Çıgılık	
Bu	Bu, bun	Olmak	
Da	Da, dan	Vermek	
Dag	Dax,	Dağlamak	Türkçeye geçmiştir
Esp	Hesp	At	Binek hayvanı
Kuda	Kuda, kive	Nereye	
Mahye	Meh	Ay	

Liste buna benzer ortak kelimelerle uzayıp gidiyor.

5- BİNU ŞAD VE MASİ SURATİ ALFABESİ: Bu alfabeyle yazılmış otuz Kürdçe kitap gördüğünü ve bu kitapların Kürdlere ait olduğunu "Şewqul Musteham Fi Marifetul Rumuzul Eqlam" adlı eserinde belirten Keldani asıllı tarihçi ve bilim adamı İbni Vehşiyedir (M.S.8.. – 908).

Bu alfabeyle ilgili bilgiler uzun olduğu için gelecek yazıda sizlerle paylaşmak istiyorum.

(davamı gelen sayımızda)

Fikret YAŞAR

Kaynak: -Kürt Tarihi Dergisi 6. Sayı

Bîranîna Bedirxaniyekî li Tiflîsa Gurcistanê

Kurdên Gurcistanê, herwekî berê, niha jî xizmeteke mezin ji mîletê xwe re kirine.

Çend roj berê angû 29ê Îlonê, li Tiflîsa paytext, gora rewşenbîrê kurd, kurê Mîr Bedirxan, Yûsif Kamil Bedirxan (1862 yan 1863 hatiye dinyayê) ku çend sal berê hatibû dîtin, hate nûjenkirin û bi merasîmekê hate vekirin.

Yûsif Kamil Bedirxan demeke

dirêj wekî sirgun li Tiflîsê jiyabû û xizmeteke mezin ji bo çand û zimanê kurdî dabû û sala 1934ê li heman bajarî miriye. Li vî welatî dersên kurdî û fransî daye. Beriya mirina xwe wesiye kiriyê ku li gora kurdên Êzîdî bê veşartin.

Yûsiv Kamil Bedirxan li li Stenbolê Lîseya Galatasarayê temam kiriyê, li Swîsreyê xwendina bilind kiriyê û Qeymeqamtiya Hayfayê

kiriyê.

Divê bê gotin ku di nûjenkirina gora Yûsiv Kamil Bedirxan de ked û emega Serokê Kurdên Qazaxistanê (Berbang) Ezîzê Ziyê Bedirxan, Hejarê Şamil, Enstîtuya Kurdî ya Qefqasyayê û gelek kurdên Gurcistanê heye.

Ez jî gelekî kêfxweş bûm ku wekî mêvan û vexwendiyekî di vê rojê de amade bûm...

Tirkiye nexweşxaneyek û westgeheke elektirîkê li Rojavayê Kurdistanê bombeyan kirin

Droneke Tirkiyê westgeha Siwêdiyê ya elektirîkê 3 caran topbaran kir û ziyanên mezin gihandinê.

Jêderê xwecihî ji ajansa K24ê re got, droneke Tirkiyê îro 6ê Cotmehê nexweşxaneyê Covid a li gundê Girê Fera yê ser bi Dêrikê ve bombeyan û bi temamî wêran kir.

Ji aliyê xwe ve Rewangeha Sûrî ya Mafên Mirovan belav kir, droneke Tirkiyê westgeha Siwêdiyê ya elektirîkê 3 caran topbaran kir û ziyanên madî yên mezin gihîştin wê westgehê, bêtî ku ti zanyarî

li ser canî hebin.

Westgeha Siwêdiyê li nêzî kêlgeha Rimêlanê û kargeha gazê ye û elektirîkê dide herêma Cizîrê.

Artêşa Tirkiyê ji duhî ve navçeyên cuda yên Rojavayê Kurdistanê bombeyan dike û binesazî, saziyên xizmetguzariyê, westgehên gaz û petrolê kirine armanc. Di encamê de hejmarek kes bûne qurbanî.

Li gorî daxuyaniyê Navenda Ragihandinê û Çapemeniyê ya Hêzên Ewlekariya Hundirîn (Asayîş), artêşa

Tirkiyê duhî ev cih û navendên bombeyan kirine:

- Du êrîşên asmanî li derdora kampa Waşo Kanî ya koçberên Serê Kaniyê li gundewarê Heseke.

- Kargehek li gundê Muşeyrifet El-Hemma yê bakurê rojavayê Heseke, di encamê de 3 sivil birîndar bûn.

- Derdora Bendava Çilaxa.

- Li gundê Xerab Işkê yê başûrê rojhilatê Kobanî, li ser rêya navdewletî M4, motorsikletek hat armanc kirin û di encamê de 2 welatiyên sivil canê xwe ji dest dan.

- Hin gundên Kobanî, Til Temir û Heseke.

- Cihê depoyên petrolê li nêzîkî gundê Kirdaholê li başûrê rojavayê Tirbespiyê.

- Westgeha petrolê li gundê El Qews ê ser bi Qamişlo ve.

- Deverek li derdora stasyona veguhastina avê li gundê El-Rekba li başûrê El-Temerê, ku di encamê de ziyanên madî çêbûn.

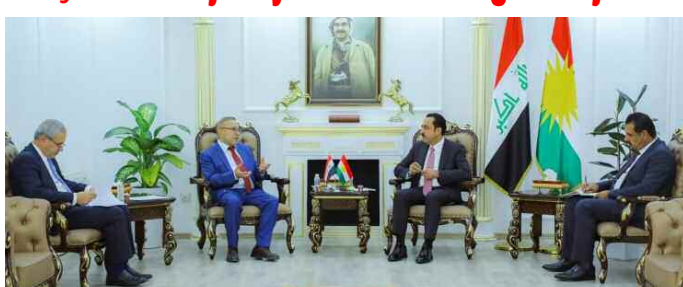
- Gundê Til Hebeş ê dikeve başûrê Amûdê ku di encamê de 6 endamên Asayîşa Hundirîn canê xwe jidest dan. **K24**

Şandeke ENKSê bi Parêzgarê Hewlêrê re rewşa koçberên Rojavayê Kurdistanê gotûbêj dike

Parêzgarê Hewlêrê Omîd Xoşnaw îro 2ê Cotmehê pêşwazî li endamên Encûmena Niştimanî ya Kurdî li Sûriyê (ENKS) Ebdulhekîm Beşar û Îbrahîm Biro kir.

Li gorî daxuyaniya Parêzgariya Hewlêrê, di civînê de guftûgo li rewşa Kurdên Rojavayê Kurdistanê û pêşhatên Sûriyê hatin kirin, herwiha rewşa kampan bi giştî û kampa Dareşekranê bi taybetî û rewşa jiyana penaberên Rojavayê Kurdistanê hatin gotûbêj kirin.

Di daxuyaniyê de hat gotin: "Di civînê de, kar û projeyên ku ji bo kampên parêzgeha Hewlêrê hatine kirin û alîkarî û xizmetguzariyên ku pêwîst e bînin kirin, hatin behskirin." Di vê derbarê de jî Parêzgarê Hewlêrê got: "Ji bo xizmetkirina penaberên Rojavayê Kurdistanê çî ji destê me bê, em ê bikin û rê nadin ti pirsgrîkek ji wan re derbikeve. Piştrast bin ew ê di

desthilata me de be, xemsariyê tê de nakin." Di dawiyê de jî şanda mêvan spasiya Parêzgar û Parêzgeha Hewlêrê kirin, ji ber xizmetkirina koçber û penaberên Rojavayê Kurdistanê yê ku li kampên parêzgeha Hewlêrê ne.

Nerina Azad

Serok Barzanî: Divê xwişk û birayên Êzîdî li ser çarenivîsa xwe biryarê bidin

Serok Mesûd Barzanî, Cejna Cemayê ya Kurdên Êzîdî pîroz kir û got, "Divê xwişk û birayên Êzîdî bêtî ku guvaşek li ser wan hebe biryara çarenivîsa xwe bidin."

Serok Mesûd Barzanî bi helkefta cejna Cemayê ya Kurdên Êzîdî peyameke pîrozbahiyê belav kir.

Serok Barzanî di peyama xwe de cejna Cemayê ya Kurdên Êzîdî pîroz kir û got:

"Bi helkefta hatina cejna Cemayê ya xwişk û birayên Êzîdî, pîrozbahiyên germ li Mîrê Êzidiyan, Baba Şêx, Civata Ruhanî yê Ola Êzîdî û hemû xwişk û birayên Êzîdî yên Kurdistanê û cîhanê dikim."

Herwiha Serok Barzanî bal kişand ser rewş û çarenivîsa Kurdên Êzîdî yên Şingalê û wiha pê de çû: "Divê xwişk û birayên Êzîdî bi taybetî li devera Şingalê karibin birînen xwe bikewînin."

Herwiha divê bi azadî û dîr ji hemû cûreyên guvaş û astengiyên li ser çarenivîsa xwe biryarê bidin.

Serok Barzanî tekezî li ser bihêzkirina kultura bihevreyîyanê ya di navbera hemû pêkhatiyên olî û neteweyên Kurdistanê de kir û wiha domand: "Hêvîdar im xwişk û birayên me yên Êzîdî cejn û helkeftên xwe bi aramî û dilxweşiyê bikin."

Cejna we pîroz be û bîmînin di xêr û xweşiyê de."

Cejna Cemayê

Kurdên Êzîdî her sal di navbera 6-13ê Çiriya Pêşîn de Cejna Cemayê pîroz dikin.

Îsal jî cejn li perestgeha pîroz a Êzidiyan, Perestgeha Laleşê tê pîroz kirin. Pîrozbahiyên li Laleşê di nav gel de bi navê "Cemaya Şêx Hadî" tên naskirin. Cejna Cemayê ya îsal dê hefteyekê bidome û tê texmînkirin ku bi deh hezaran kes beşdarî çalakîyên wê cejnê bibin.

Rûdaw

Mihemed Hacı Mehmûd: Hin serkirdeyên Iraqê dixwazin çavkaniyên dahata gelê me hişk bikin

Serokê Partiya Sosyalist a Demokrat a Kurdistanê Mihemed Hacı Mehmûd ji K24ê re ragihand,

ew kesên ku daxwaza şandina mûçeyan rasterast ji Iraqê dikin, bila şerm bikin, ji ber ku ev yek li dijî neteweya wan e û divê nûneratiya Kurdan bikin ne ku li dijî Kurdan bin. Mihemed Hacı Mehmûd got jî: "Hinek serkirdeyên Iraqî dixwazin mîletê me bixeniqînin û çavkaniyên dahata wî hişk bikin."

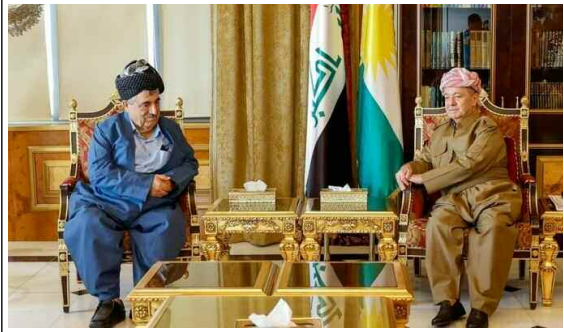
Ev daxuyaniya piştî wê de, demek e hin alî daxwaz dikin ku hikûmeta Iraqê rasterast mûçeyên karmendên Herêma Kurdistanê dabeş bikin. Li gorî yasanas û pisporan jî, ev yek berûvajî destûra Iraqê ye û Herêma Kurdistanê qewareyeke yasayî û destûrî ye. Divê hemû danûstandinên di navbera Herêma Kurdistanê û Bexdayê de bi rêya saziyên fermî yên her du hikûmetan de bînin kirin. Ji aliyê xwe ve jî, Serokwezîrê Iraqê Mihemed Şiya Sûdanî duhî di gotarekê de ragihandibû, baweriya wî bi çareserkirina rewş û kêşeyên li pêşîya Herêma Kurdistanê û navçeyên din ên Iraqê heye.

Tekez kir jî, hemû ew rewş û kêşe dê bi rihê lêborînê û bi berçavgirtina berjewendiyên gelê Iraqê bînin çareser kirin.

Nerina Azad

Serok Barzanî û Mihemed Hacî Mehmûd rewşa Herêma Kurdistanê û Iraqê gotûbêj kirin

Serok Barzanî û Serokê Partiya Sosyalîst a Demokrat a Kurdistanê rewşa dawî ya siyasî ya

Iraqê û pêwendiyên di navbera Hikûmeta Herêma Kurdistanê û Hikûmeta Iraqa Federal de gotûbêj dikin. Serok Mesûd Barzanî îro 1ê Cotmeha 2023an, pêşwazî li Serokê Partiya Sosyalîst Demokrat a Kurdistanê Mihemed Hacî Mehmûd kir. Li gorî baregeha Barzanî, Di hevdîtinê de gotûbêj li ser pêşatên dawî yên siyasî yên Iraqê, pêwendiyên di navbera Hikûmeta Herêma Kurdistanê û Hikûmeta Iraqa Federal de û rewşa navxwe ya Herêma Kurdistanê hatin kirin.

Nerina Azad

Qubad Talebanî: YNK sersipêrên xwe tenê nahêle

Cîgirê Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Qubad Talebanî, piştî xelasbûna kongreya YNKyê got ku "YNK sersipêrên xwe tenê nahêle." Piştî ku Kongreya Pêncemîn a Yekîtiya Nîştîmanîya Kurdistanê (YNK) bi dawî bû Cîgirê Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Qubad Talebanî peyamek belav kir.

Qubad Talebanîyê ku di heman demê endamê serkirdayetiya YNKyê ye jî destnîşan kir ku "Kongre serkeftî bû." Talebanî di peyama xwe de got, "Em niha li benda gavên piştî kongreya pêncemîn in. Berpirsiyariya serkirdayên nû ji ya hemû demên berê bêhtir e û divê hevîyên gel bi cih werin."

Qubad Talebanî di peyama xwe de Hêro Îbrahîm Ehmed, Kosret Resûl Elî pîroz kirin ku bûne wekî sembolên YNKyê. Cîgirê Serokwezîrê Herêma Kurdistanê herwiha Bafil Talebanî jî pîroz kir ku careke din bû serokê YNKyê.

Qubad Talebanî, di peyama xwe de li ser kongreya partiya xwe ev gotin: "Kongre serkeftî bû, Yekîti sersipêrên (dîlsoz/sadiq) xwe tenê nahêle. Me tevan biryar daye ku em bêtî cudahiye herêmî, hizbî û dînî xizmetê ji gelê xwe re bikin."

Kongreya Pêncemîn a YNKyê 27ê Îlonê li Silêmaniyê dest pê kir û roja ewil a kongreyê Bafil Talebanî careke din bû serokê partiyê. Roja dawiyê jî li ser rêzîknameya partiyê ya navxwe dengdan hat kirin û 60 endamên serkirdayetiya YNKyê hatin hilbijartin. Bafil Talebanî di dawîya peyama xwe de destnîşan kir ku YNK hazir e bi serokatiya Bafil Talebanî hevîyên xelkê bi cih bîne.

Nerina Azad

Serokên herdu welatan, dê li Brukselê bicivin

Serokê Konseya Yekîtiya Ewropayê (YE) Charles Michel ragihand ku serokên Azerbaycan û Ermenîstanê dê dawîya cotmehê li Brukselê bicivin.

Charles Michel, di bergeha lûtkeya nefermî ya rêberên Yekîtiya Ewropayê de ku li Granadaya paytexta Spanyayê hat lidarxistin daxuyaniyek da çapemeniyê û ragihand ku Serokomarê Azerbaycanê Îlham Aliyev û Serokwezîrê Ermenîstanê Nikol Paşinyan dê li Brukselê bicivin. Michel diyar kir wan beriya niha herdu rêberan vexwendibû Brukselê da ku li hev bicivin û ji herdu alîyan jî bersiva êrênî ji bo vexwendinê hatiye dayîn. Her wiha hat diyarkirin ku civîna navborî ya ku dê dawîya mehê bê kirin, dê sêalî be ango dê rayedarên Yekîtiya Ewropayê jî tevî civînê bibin.

PeyamaKurd

Nêçîrvan Barzanî: Em Mam Celal bi rêzdarî bi bîr tînin

Nêçîrvan Barzanî bi mebesta 6emîn salvegera koça dawî ya Mam Celal peyamek parve kir û got: "Em têkoşîna wî ya di ber azadiyê de daye ji bîr nakin."

Serokê Herêma Kurdistanê Nêçîrvan Barzanî, bi wesîleya salvegera koça dawî ya Serokkomarê berê yê Iraqê û Sekreterê Yekîtiya Nîştîmanî ya Kurdistanê (YNK) Celal Talebanî peyamek parve kir.

Barzanî di peyama xwe de got: "Em di salvegera koça dawî Serok Mam Celal de, têkoşîna wî ya ji bo azadiya gelên Iraq û Kurdistanê bi rêzdarî bi bîr tînin."

Bi vî minasebetê em tekezî li ser yekrêzî, jihevtegihiştin, bihevrejîyan, çareserkirina pirs-girêkan û parastina berjewendiyên giştî dikin ku armanc û îradeya zindî ya Serok (Mam Celal) jî bû."

Celal Talebanî kî ye?

Celal Husamedîn Nurullah Talebanî sala 1933an li navçeya Koyeyê ya parêzgeya Hewlêrê ji dayîk dibe.

Sala 1959an li Zanîngeha Bexdayê Fakulteya Hiqûqê temam kiriye û di heman demê de karên xwe yên siyasî jî domandine.

Mam Celal, sala 1961an dema destpêka Şoreşa Kurdistanê ku piştî wekî Şoreşa Îlonê hat binavkirin de bû xwediyê roleke sereke.

Di salên paşê de rojnemeger û siyasatmedar û Pêşmerge bûye.

Mam Celal herwiha kesekî nêzîkî Mela Mistefa Barzanî bûye.

Di nîveka salên 60î ya sedsala borî de ew kesên ku bi Mam Celal re hevênêrîn bûn, di dîroka hevçerxa Kurdistanê de bi baskê Celalî tînanaskirin. Piştî rêkeftina 11ê Adara 1971ê Mam Celal ji bo nûnertiya Şoreşa Kurdistanê çû Beyrûtê

Sala 1975an bi çend hevalên xwe yên li bajarê Şamê re Yekîtiya Nîştîmanî ya Kurdistanê (YNK)

Şandeyeke ENKSye û Mesrûr Barzanî civiyan

Du serkirdayên ENKSyê bi Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî û Parêzgarê Hewlêrê Omîd Xoşnav re civiyan.

Serkirdayên Encûmena Nîştîmanî ya Kurd a Sûriyeyê (ENKS) Dr. Hekîm Beşar û Îbrahîm Biro bi Serokwezîr Mesrûr Barzanî re rewş û daxwazên penaberên Rojavayê Kurdistanê li Herêma Kurdistanê gotûbêj kirin.

Endamê Polîtbiroya Partiya Demokrat a Kurdistan-Sûriye (PDK-S) û Alîkarê Serokê Îtîlafê ya Muxalefeta Sûriyeyê Dr. Hekîm Beşar li ser civînê jî Rûdawê re axivî.

Dr. Hekîm Beşar ragihand ku bi Endamê Polîtbiroya Partiya Yekîti ya Kurdistanê - Sûriyeyê Îbrahîm Biro re li Hewlêrê çend hevdîtin pêk anîne.

Dr. Hekîm Beşar ji ajansa Rûdawê re ragihand ku wî û Îbrahîm Biro bi Serokwezîrê Hikûmeta Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî re hevdîtinek pêk aniye.

Li gorî Dr. Hekîm Beşar di civînê

damezrand û bû sekreterê giştî yê vî partiyê.

yên sedsala borî de li rêveberiya Silêmaniyê bû Serokê Herêma

Bi dirêjiya salên dawiyê yên dehsalên 70 û 80yî yên sedsala borî di şoreşa Kurdistanê de bû xwediyê roleke sereke.

Di nîveka yekem a salên 80yî de di çarçoveya danûstandina bi hikûmeta wê demê ya Iraqê re, hevdîtin bi serokkomarê wê demê yê Iraqê Sedam Hiseyn re kiriye lê belê bê encam mane.

Sala 1986an li gel Idrîs Barzanî, di damezrandina Eniya Kurdistanê de roleke wî ya sereke hebûye û li bajarê Tehranê bi vî mebestê rêkeftinek îmze kiriye.

Piştî Raperîna sala 1991ê ya Başûrê Kurdistanê, careke din di çarçoveya şanda Eniya Kurdistanê de çûye Bexdayê û bi Sedam Hiseyn re hevdîtin kiriye.

Wê carê jî danûstandinên Kurdistanê bi hikûmeta wê demê ya Iraqê re bê encam mane.

YNKyê bi dirêjahiya damezrandina xwe 3 caran kongreya xwe encam daye û Mam Celal di her sê kongreyan de jî wekî Sekreterê Giştî yê YNKyê hatiye hilbijartin.

Di yekemîn hilbijartina Herêma Kurdistanê de ku sala 1992yan hat kirin de ji bo rêbertiya Tevergera Rizgarîxwaziya Kurdistanê bû namzet.

Di nîveka duyem a salên 90î

Kurdistanê.

Sala 1998an li gel Serokê Herêma Kurdistanê Mesûd Barzanî bi nevbeynkariya Amerîkayê Rêkeftina Washingtonê îmze kir û bi wê rêkeftinê dawî li şerê birakujîyê hat ku 4 sal bûn di navbera YNK û PDKyê rû dida.

Sala 2003yan piştî rûxîna rejîma Sedam, Endamê Civata Desthilatdariya Iraqê bû û serdemekê jî bû serokê wê civatê.

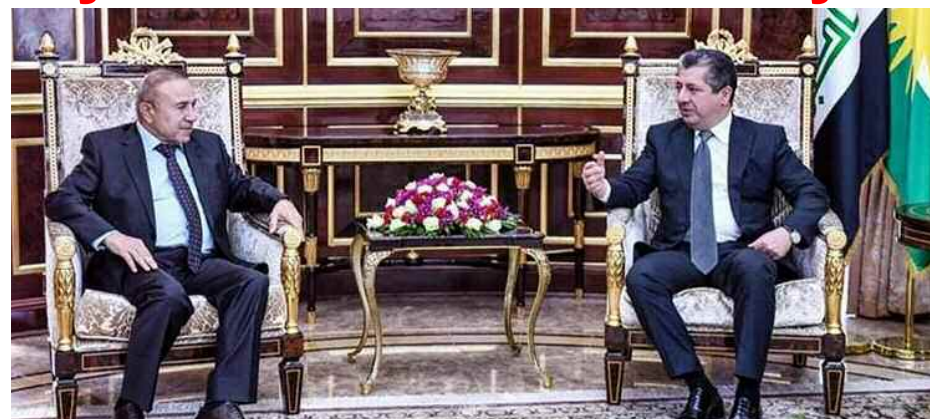
Herwiha di dariştin û nivîsandina Destûra Iraqê de roleke sereke dît.

Roja 6ê Nîsana 2006an cara ewil di dîroka Iraqê de Kurdek bû serokkomarê Iraqê ku ew jî Mam Celal Talebanî bû.

Roja 22yê Nîsana 2006an careke din bû serokkomarê Iraqê.

Ji ber ku posta serokkomariya Iraqê li ser bingeha lihevkerina Kurdistanê bû, Mam Celal sala 2010an jî careke din bû Serokkomarê Iraqê. Mam Celal, 18 Kanûna Pêşîn a 2012an li Bexdayê tûşî krîza mêtî bû. Piştî ku 2 rojan li nexweşxaneyê Bexdayê ma, ji bo tedawiyê çû Almaniyayê. Mam Celal, sala 2017an koça dawî kir. Talebanî bi Hêro Îbrahîm Ehmedê re zewicibû. Du kurê wan ên bi navê Qubad û Bafil hene.

Nerina Azad

de, Mesrûr Barzanî tekezî li ser wê yekê kiriye ku ji penaberên Rojavayê Kurdistanê yên ku li Herêma Kurdistanê dimînin re xizmetguzarî bêne pêşkêşkirin û ji wan re hêsankarî bêne kirin. Di heman çarçoveyê de, her du serkirdayên ENKSyê bi Parêzgarê Hewlêrê Omîd Xoşnav re jî hevdîtinek pêk aniye.

Hekîm Beşar da zanîn ku di civîna bi Parêzgarê Hewlêrê re gelek mijarên girêdayî xwestek û daxwazên penaberên Rojavayê Kurdistanê yên

li Herêma Kurdistanê hatine gotûbêjkirin.

Herwiha rewşa penaberên Rojavayê Kurdistanê yên ku li kamp dimînin jî bûne mijara civînê

Li aliyê din Hekîm Beşar û Îbrahîm Biro bi komîteyê Wezareta Xwendina Bilind a Herêma Kurdistanê re hevdîtinek pêk anî. Di civîna bi komîteya wezaretê re de pirs-girêkên li ber xwendekarên Rojavayê Kurdistanê yên li Herêma Kurdistanê hatine gotûbêjkirin.

Rudaw

Serok Barzanî pêşwazî li şandeke bilind a Tevgera Demokrat a Aşûrî kir

Serok Mesûd Barzanî, pêşwaziya şandeke bilind a Tevgera Demokrat a Aşûrî ya bi Serokayetiya birêz Ye'qûb

Gurgîs Sekreterê wê Partiyê kir.

Serok Mesûd Barzanî duh roja 28ê Îlona 2023an, pêşwaziya şandeke bilind

a Tevgera Demokrat a Aşûrî ya bi Serokayetiya birêz Ye'qûb Gurgîs Sekreterê wê Partiyê kir.

Di vê hevdişînê de her du alî hevxiyê xwe ya kûr ji bo kesûkarên qurbaniyên rûdana diltezîna a agirketina qezaya Hemdaniye ragihand ku tê de sedan welatîyan canê xwe jidest dan û birîndar bûn.

Di beşeke din a vê hevdişînê de rewşa siyasî ya Iraq û Herêma Kurdistanê, kûrtîkirina bingehên pêkvejiyan û aramiyê û her wiha peywendiyê dualî yên di navbera her du aliyan de hatin guftûgokirin û Serok Barzanî ji bilî pîrozbahîya bi boneya hîlbijartina birêz Ye'qûb Gurgîs wekî Sekreterê Partiyê û ji bo Tevgera Demokrat a Aşûrî, hêviya serkeftinê di kar û çalakîyên wan yên siyasî de xwest.

Nerîna Azad

Mesrûr Barzanî: Emê li piştevanîkirina karê perwerdeyê berdewam bin

Serokê hikûmeta Herêma Kurdistanê di rê û resmî ahenga gera 42ê ya derçûyên zanîngeha Selahedîn – Hewlêrê de ragehand: Em dê li ser piştevanîkirina kertê perwerdeyê û sistema fêrkirinê û xwandina bilind berdewam bin ji bo ku me civakeka pir zanist û zanîn hebe. Serokê wezîran her wesa piştewaniya hikûmetê jî ji bo derçûyan ji bo peydakirina derfetên karî li kertê taybet tekez kir.

Li roja Pêncşemê (5ê Cotmeha 2023ê), Mesrûr Barzanî yê serokê hikûmeta Herêma Kurdistanê li ahenga gera 42ê ya derçûyên zanîngeha Selahedîn – Hewlêrê gotarek pêşkêş kir û pîrozbahî li derçû û kesûkar û mamostayan û serokatiya zanîngehê kir.

Serokwezîr Mesrûr Barzanî daxwaza serkeftinê û paşerojeka geş ji bo derçûyan kir û piştewaniya hikûmetê ji bo ciwanan û derçûyan ji bo peydakirina derfetên karî û pêşxistina hîzîr û karên wan tekez kir. Di eynî demê de serokê hikûmeta Herêma Kurdistanê spasiya zanîngeha Selahedînê û civata wê û mamostayên wê kir ji ber bizavên wan û berdewamiya wan li ser piroseya xwandinê û fêrkirinê ku îro destekê dî yê ciwanên welatê xwe bi bisporî û bawernameyên zanistî derbaz kir.

Her di gotara xwe de, serokwezîr Mesrûr Barzanî, bi minasibeta roja mamostayan pîrozbahî li mamostayên Herêma Kurdistanê kir û spasiya xwargirî û berdewamiya mamostayan kir ku di dema borî de wan nehişt piroseya xwandinê raweste û hêvî jî kir ku ew bizavên ji bo dilsarkirina mamostayan dihen kirin sernegirin û daxwaz ji mamostayan kir: Destan danehelîn ji ber ku em destan danahêlin.

Serokê hikûmeta Herêma Kurdistanê ron kir ku pêşxistina kertê perwerdeyê û sistema perwerdeyê û xwandina bilind ji

karên pêşiyê yên hikûmetê ye û got: Armanca me ew e ku em Kurdistanê

bikin civakeka pir zanist û zanîn da ku ciwanên me ji bo welatî û civakê mirovên dahêner û pêşkeftî û mifadêr bin.

Serwezîr Mesrûr Barzanî got jî: Xema hemîyan peydakirina karî û damezrandin e. Me di çaksaziyan de û bi rêya qanûna karî bizava baştirkirina rewşa karkirinê li kertê taybet baştir kiriye ji bo ku wekî kertê giştî be.

Di eynî demê de got jî: Me bizav kiriye û em li ser dabînkirina hêsankarî û arîkarîkirina ciwanan ji bo peydakirina derfetên karî berdewam in û me daxwaz ji xwediyên karan kiriye ku desteyên wan yên karî ji ciwanên Herêma Kurdistanê bin, bi rengekî ku ji sedî 75 kêmtir nebe.

Serokê hikûmeta Herêma Kurdistanê got jî: Me di çend rojekên borî de pirojeya Geşaneweyê ragehand ku me bi hevkarîya kertê taybet qer ji bo pirojeyan dabîn kirine û ev jî arîkarîya ciwanan dike ku li ser karkirinê berdewam bin û ji bo pêşxistina karên wan piştevanî ye.

Herwesa serokê hikûmeta Herêma Kurdistanê ron kir: Eger hikûmet di rewşeka asayî de ba û welat di qeyranan de neba, rewşa welatê me dê ji hemî

aliyan ve baştir ba lê em herdem bi hêvî li paşerojê dinêrin ku rewşa aborî dê

baştir bibe û bazar dê dîsa geş bibe û zêdetir derfetên karî jî dê ji bo ciwanên Kurdistanê peyda bibin.

Li ser hêza mirovî ya ciwanan, serokwezîr Mesrûr Barzanî amaje da: “Me welatekê dewlemend heye, ne tenê ji aliyê çavkaniyên samanên xwezayî ve belkî me samanekê mirovî yê gelek bibiha û nîfşekê ciwanên hişyar û zîrek jî heye ku mimkin e bibe sedema guhertinê û avakirinê û pêşxistina Kurdistanê û rolekê pêşeng û bibandor bigêre di pêşxistina civakê û arîkarîkirina hikûmeta Herêma Kurdistanê de ji bo proseya avakirinê jêrxaneyeka bihêz a aborî li Kurdistanê û ez piştrast im ew dê nekevin bin bizavên bêhêvîkirinê û dê bi rengekê geşbîn berê xwe bidin paşeroja Kurdistanê.”

Serokwezîr Mesrûr Barzanî herwesa got: “Ez dizanim xelkê Kurdistanê li benda zêdetirê ne ji hikûmeta Herêma Kurdistanê. Ji wê yekê bégoman bin ku her tiştekê di şîyanên me de be em dê bikin, pêxemetî baştirkirina rewşa welatîyên xwe û zêdetir pêşxistina Herêma Kurdistanê.”

Nerîna Azad

Peyama pîrozkirinê ya serokê hikûmeta Herêma Kurdistanê bi helkefta cejna Cemayê ya Êzidiyan

Bi helkefta cejna Cemayê, ez gerimtîrîn pîrozbahîyan arasteyî rêzdarên Mîrê Êzidiyan û

Baba Şêxî û civata rohanî û tevaya xûşk û birayên Êzidî li Kurdistanê û cîhanê dikim. Ez hîvîdar im rojên cejnê bi xêr û xweşî û tenahî derbaz bikin.

Bi vê helkeftê em dîsa tekezê dikin ku hikûmeta Herêma Kurdistanê dê li ser piştewaniya maf û daxwaziyan xûşk û birayên Êzidî berdewam be. Cejna Cemayê li hemîyan pîroz be û hertim di xweşiyê de bin.

Mesrûr Barzanî

Serokê Hikûmeta Herêma Kurdistanê

06ê Cotmeha 2023ê

Namzedê serokatiya CHPê Ozgur Ozel ji bo çareserkirina pîrsa Kurd soz da!

Namzedê serokatiya Partiya Komariya Gel (CHP) yê seroktiyê di kongreya partiyê de Ozgur Ozel ragihand, “Em pîrsa Kurd dibînin, dizanin û bi rastî jî bêtîr îstismarkirina siyasî ji bo di vê rêyê de bimeşin soz didin.”

Ozgur Ozel li navçya Rezan a Diyarbekirê di kon-

greya CHPê ya bajêr de axivî û got, “Hinek dibêjin, rêya wê yan vê di Diyarbekirê de derbas dibe. Diyarbekir ne rê ye hedef e. Ji bo aşî, biratî û azadiyê hedef e. Diyarbekir ji bo deshilatê hedef e.”

Ozel di berdewamê de jî bal kişand ser çareserkirina pîrsa Kurd got ku kesê gotibû ‘Pîrsa Kurd meseleya min e’ welat birêve dibe, lê niha jî hebûna pîrsa Kurd înkâr dike û wiha pê de çû: “Berevajî rêya ew ketinê; em pîrsa Kurd ji nasnameya Kurdan, zimanê wan û her cûre cudaxwazî û neheqîya di her warî de li wan tê kirin dibînin. Em pîrsa Kurd dibînin, dizanin û bi rastî jî bêtîr îstismara siyasî, ji bo di vê rêyê de bimeşin soz didin hevalno. Em soz didin.”

PeyamaKurd

Tirkiyeyê, Kobanî û Eyn Îsa topbaran kirin

Artêşa Tirkiyeyê îro serê sibehê gundên bakurê Kobaniyê û gundekî rojhilatê navçeya Eyn Îsayê bi awayekî dijwar topbaran kirin. Li gorî zanyariyên xweçihî, demjimêr 01:00ê artêşa Tirkiyeyê, gundên Carqilî, Gultepe û Til Şîrê yên Kobaniyê topbaran kirin.

Li aliyê rojhilat jî gundên Zormixar, Şiyûxa Jorîn û Baxdikê ketin ber wê topbaranê. Li Eyn Îsayê jî gundên Mişêrfe, Ebû Netûne, Tirwaziye û Sakîroyê û seyrangeha El Saqîrê bûn armanca êrişan.

Di derbarê zêder û ziyanan de ti agahî nehatine belavkirin û HSDyê jî ti daxuyanî nedane.

Herwiha li gorî agahiyan, her di heman demê de balafirên şer ên Tirkiyeyê gundê Malikiyeyê yê navçeya Şerayê ya Efrînê jî bombebaran kiriye.

Gundên bakur û rojavayê Minbicê jî bi heman awayî bi çekên giran hatine topbarankirin.

Rûdaw

Sîrwan Barzanî, li ser Heşdî Şeibî axivî: Li dijî rêkeftinan e!

Fermendarê Eniya Guwêr-Mexmûrê Sîrwan Barzanî tekez kir ku avakirina Heşdî Şeibî tiştekî xirab e û li dijî rêkeftinan e. Sîrwan Barzanî diyar kir ku pêwendiyên di navbera Pêşmerge û

hêzên hevpeyman de baş in û proseya yekxistina Hêzên Pêşmerge berdewam e. Fermendar Sîrwan Barzanî da zanîn ku hemahengî ligel hêzên leşkerî yên Iraqê heye û di demeke nêzîk de dê du

lîwayên hevbeş li navçeyên ku metirsîyên ewlehiyê hene bîn bicihkirin.

Damezirînerê Heşdî Şeibî Adem Cuma herî dawî jî K24ê re axivîbû gotibû ku “Hêza 150 kesî ya ku di sala 2020î de li Kerkûkê hatiye avakirin, dê careke din fermî bibe û di rojên pêş de jî dê ev hewildan berdewam bin.”

Li gorî agahiyan hatin bidestxistin, hin fermendarên Heşdî Şeibî herî dawî li Kerkûkê ji bo avakirina Heşdî Şeibî ya Kurd ku niha ji 150 kesên pêk tê û hejmara wê zêde dibe, civînek li dar xist.

Hat gotin ku wan li ser sînorê navbera navçeya Şiwan û Leylan a Kerkûkê navendeke leşkerî ava kiriye û hêzên ku hatine avakirin rasterast ferman ji Heşdî Şeibî wergirtine.

PeyamaKurd

Mesrûr Barzanî pîrozbahiyê li serok û serkirdayetiya YNKê dike

Serokwezîrê Herêma Kurdistanê Mesrûr Barzanî bi boneya bidawîhatina kongreya pêncemîn

a Yekîtiya Nîştîmanî ya Kurdistanê (YNK) pîrozbahî li serok û serkirdayetiya wê partiyê kir.

Serokwezîr Mesrûr Barzanî peyama xwe arasteyî serok û serkirdatiya YNKê kir û tê de ragihand, "Bi boneya serkeftina kongreyê û destnîşankirina serkirdatiya nû ya YNKê, pîrozbahiyê li we û hemû endam û alîgirên partiya we ya têkoşer dikim."

Serokwezîr Mesrûr Barzanî dibêje: "Hêvîdar im hûn qonaxeke nû di xizmeta gel û welat de dest pê bikin û gavên xwe yê ji bo yekrêzî û tebayî, pêşxistina destkeftan û parastina welat û berjewendiyên bilind ên gelê Kurdistanê zêdetir bikin û herwiha hevahengî û piştevaniya xwe ji bo cibîckirina plan û bernamayan hikûmetê zêdetir bikin." **KDP.info**

Ferhan Cewher: Divê Hikûmeta Herêma Kurdistanê tevî lihevkerinên di navbera Iraqê û welatên cîran de be

Şarezayekê siyasî ragehand, ew lihevkerinên ewlehiyê yê di navbera Iraqê û welatên cîran de dihên kirin dirêjkerinên lihevkerinên borî ne, û tenê xelkê Herêma Kurdistanê bûye qurbanî. Ferhan Cewher, şarezayê siyasî, ji bo Kurdistan24ê ragehand, ew lihevkerinên di navbera Iraqê û welatên cîran de dihên kirin dirêjkerinên lihevkerinên borî ne, û tenê xelkê Herêma Kurdistanê bûye qurbanî yê van lihevkerinan.

Herwesa wî got: ew lihevkerinên di navbera Iraqê û Îranê û Tirkîyeyê de hebûne û niha jî hatine nûkirin bûne sedema wê yekê rêyê bidin wan welatan ku êrîşan bikin ser axa Herêma Kurdistanê, em dibînin jî ku rojane xelkê Herêma Kurdistanê şehîd dibe û gundên xwe çol dike.

Wî amaje da wê yekê jî ku ji ber êrîşên welatên cîran 500 gund nehatine avedankirin, wesa jî difikirin ku em piştevaniya wan komên çekdar dikin ku Herêma Kurdistanê çî dest di piştevaniya wan komên çekdar de nîne yê ku ewlehiya wan welatan bixin xeterê.

Wî behsa wê yekê jî kir ku roja Çarşemê, Sabit Mihemed Ebasî yê wezîrê bergiriya Iraqê serdana Tirkîyeyê kir, ji bo nûkirin û dirêjkerina lihevkerina ewlehiyê, ku êrîşê bikin ser wan komên çekdar ên ku li nav axa Herêma Kurdistanê ne.

Herwesa wî got: ew lihevkerin bê razîbûna Herêma Kurdistanê nahên bicîanîn, lê eger bi hemahengiya hikûmeta Herêma Kurdistanê be, bi piştrastî ve lihevkerin dê baştir cihê xwe bigirin, xelkê Herêma Kurdistanê jî dê bê parastin û nabe qurbanî.

Herwesa wî ragehand: Wekî ez dizanim, di wê lihevkerina dawiyê ya di navbera Iraqê û Îranê de, berpîrsên Herêma Kurdistanê hebûn. Lewma divê hikûmeta Herêma Kurdistanê û berpîrs di wan kombûnan de amade bin. **Nerina Azad**

Nêçîrvan Barzanî pêşwaziya berpirsekî Koşka Elysee kir

Şeva çarşemê 04.10.2023ê, birêz Nêçîrvan Barzanî Serokê Herêma Kurdistanê pêşwaziya Patrick Durrell Şêwirmendê Serokê Fransayê yê Karûbarên Rojhilata Navîn û Bakurê Afrîkayê kir.

Di hevdîtinê da, li ser bernamaya serdana çaverêkirî ya Serokomarê Fransayê Emmanuel Macron ya Iraqê, pêwendiyên Fransayê digel Iraq û Herêma Kurdistanê û rewşa navxwe ya Herêma Kurdistanê da nêrînen xwe li hev guhertin.

Her du alî tekez li ser girîngiya peywendiyên Fransayê digel Iraq û Herêma Kurdistanê kirin û balkişandin li ser rol û beşdariya çalak ya Fransayê di Hevpeymaniya Navdewletî ya li dijî DAÎŞê, her wiha li ser girîngî û pêwîstiya piştewaniya Fransa yê Iraqê de hevîkir bûn.

Di derbarê rewşa navxwe ya Herêma Kurdistanê da, her du alî tekez li ser girîngiya yekrêzî û yekdengiya aliyên siyasî yê Herêma Kurdistanê û yekhelwestî û yekrêziya wan ya li Bexdayê kirin û behsa peywendiyên

di navbera Hewlêr û Bexdayê û çareserkirina pîrsgrîrêkên di navbera wan da jî kirin.

Serok Nêçîrvan Barzanî spasî rol û piştewaniya Serok Macron ya ji bo Iraq û Herêma Kurdistanê kir û di derbarê pîrsgrîrêkên digel Bexdayê jî tekez li ser wê yekê kir ku, Herêma Kurdistanê her dem amadeye li gor destûrê û sistema federalî ji bo çareserkirina

pisgrîrêkan digel Bexdayê gotûbêjan bike.

Rewşa koçber û pêkhatiyên li Herêma Kurdistanê, peywendiyên Iraq û Herêma Kurdistanê digel welatên cîran û navçeyê, pêşhatên dawî yê şerê DAÎŞê li Iraq û Sûriyê, rewşa navçeyê bi giştî û çend pîrsên din yê xwedî berjewendiyên hevbeş mijarên dinê yê civînê bûn. **kdp.info**

Pûtîn li ser Sûriye û Rojavayê Kurdistanê: Em aliyekî bi yê din naguherin

Serokê Rûsyayê diyar kir ku ew dixwazin di pêşxistina pêwendiyên Hikûmeta Sûriye û Rêveberiya Xweser de hevkarîyê bikin.

Serokê Rûsyayê Vladimir Pûtîn di civîna Klûba Valday a Navneteweyî ya ku li Soçiyê de pîrsên li ser rojevê bersivand.

Wezîrê berê yê Herêma Kurdistanê, Akademîsyen Dr. Mihemed Îhsan di bersiva pîrsa de behsa siyaseta welatê xwe ya derbarê Iraq û Rojavayê Kurdistanê de kir.

Pûtîn diyar kir ku ew parçeyek ji pêvajoya aştîyê ya li Sûriyeyê ne û di bin çavdêriya Neteweyên Yekbûyî de pêvajoyê dimeşînin û got:

"Em nikarin aliyekî bi yê din biguherînin, tenê em dikarin rê li ber avakirina Sûriyeyê vekin.

Em dikarin jîngeheke diyalogê ji bo hemû aliyên vekin. Di rastiyê de hemû alî piştgiriya vê rêyê dikin." Pûtîn li ser pêwendiyên Rêveberiya Xweser û Hikûmeta Sûriyeyê jî got:

"Em amade ne ji bo avakirina baweriyê di navbera hikûmeta navendî ya Sûriyeyê û Kurdên ku li rojhilatê wî welatî dijîn de gavan bavêjin.

Ev pêvajoyeke tevlihev e. Ez hewl didim ku li vir pir bi baldarî biavim ji ber ku her peyv girîng e."

Pîrsa Mihemed Îhsan û bersiva Pûtîn:

Mihemed Îhsan: Ez gelek şerefmend im û ji bo min derfeteke mezin e ku li vê derê û rasterast guh didim we birêz Pûtîn. Ez bala we hinekî dikişînim ser Rojhilata Navîn li şûna Ukraynayê, dadperwerî û sistema navdewletî. Ez xelkê Iraqê me. Di demeke nêzik de Serokwezîrê Iraqê serdana Moskowê dike û bi dîtina min tu dê jî rûbirû ligel bicivî.

Niha gelek pîrsgrîrêk di navbera Hewlêr û Bexdayê de hene. Di heman demê de Rosneft û Gazprom pereyekî gelek mezin li Iraqê bi giştî û li Herêma Kurdistanê veberanîn kiriye. Gelo tu di wê bawerê de yî derfeteke te hebe ku alîkariya herdu aliyên bikî danûstandinên zêdetir bikin daku bi awayekî aştîyane pîrsgrîrêkên di navbera xwe de çareser bikin û alîkariya zêdetir bidin wan.

Ji ber ku aliyên din ên navçeyê dixwazin petrola zêdetir bi agirî mîlmîlaneyê de bikin û aloztir bikin. Pîrsêke din heye dixwazim behs bikim. Niha em di dawîya sala 2023an de ne. Bi dîtina te dema wê nehatiye ku tu bixwe alîkariya hemû aliyên Sûriyê bikî? Di nav wan de

aliyên hikûmetê, aliyê Kurdî, hêzên herêmî û hêzên din yê navçeyê daku ew mîlmîlane bi dawî bibe. Ji ber ku bi hezaran Sûrî derbider bûne û li welatên din rûbirûyî rewşeke zehmet dibin. Di demekê de ti çareseriyêke aştîyane û ti asoyek bo wê mîlmîlaneyê nîne. Bi bawerîya min ji bilî te kes nikare wê yekê bike. Ji ber ku piraniya aliyên mîlmîlaneyê rêzê li Rûsyayê û Serok Pûtîn digirin û we peywendiyêke baş ligel wan heye. Bi nêrîna min dema wê hatiye ku hûn ne detswerdanê lê navbeynkariyê di navbera wan de bikin.

Vladimir Pûtîn: Te got ku heta aliyên dijberên mîlmîlanê li çend welatên Rojhilata Navîn, Sûriyê jî di nav de, rêzê li me digirin. Ez dikarim ji te re bibêjim, ji ber ku em rêzê li hemûyan digirin. Di derbarê Sûriyê de jî, em beşek in ji pêvajoya aştîyê.

Em proseyê di bin çavdêriya NY de birêve dibin, em nikarin aliyekê bikin cihgirê aliyeke din. Em tenê dikarin atmosferêkê ji bo diyalogê çêkin, ew jî eger ji aliyê hemû aliyên ve were peyirandin, em dikarin wek garantor kar bikin ji bo rêkeftina di navbera wan de, tevî hevkarên me yê din ên tevî proseyê bûne, mebesta min Îran û Tirkîye ku beşekin ji danûstandinê Astanayê.

Em li ser wê yekê berdewam bûn û bandorek erênî û pir bi destkeft hebû, di nav de agirbest û afirandina jîngeheke guncaw ji bo pêvajoya aştîyê. Me bi hev re li gel hevkarên xwe û bi niyetpaqîjiya serkirdayetiya Sûriyê ev kare kir. Bêguman hêj gelek kar mane em bikin. Bi bawerîya minew destwerdanên derve yê hene, herwiha ji bo armancên xwe hewl

didin nîvdewletekê ava bikin, ti encameke baş nabe. Guheztina cihê eşîrên ereb ên ku berê li hin navçeyên diyarkirî dijiyan, ji bo avakirina vê nîvdewletê, mijareke tevlihev e û tenê dê bibe sedema dirêjbûna mîlmîlanê.

Tevî wê yekê em amade ne beşdarbin ji bo zêdekirina baweriyê di navbera hikûmeta navendî ya Sûriyê û Kurdên li rojhilatê wî welatî dijîn. Ev proseyêke tevlihev e. Ez hewl didim ku li vir pir bi hişyarî biavim, ji ber ku her peyv girîng e. Ev ya yekem e, ya duyem, eger em behsa Iraqê bikin, pêwendiyên me yê pir baş ligel Iraqê hene û em pêşwaziya li serdana serokwezîrê Iraqê bo Rûsyayê dikin.

Rast e gelek warên berjewendîya hevpar hene, berî her tiştî di warê enerjîyê de, lê di aboriyê de wareke din a girîng heye, ew jî peywendiyên lojîstîkê e. Ez zêde naçim nava hûrgiliyan de lê em dizanin ku gelek bijarde hene ji bo pêşxistina zincîra lojîstîk, veguhestin û rêyên bo nav Iraqê, ev hemû guncawin.

Divê em projeyên herî baş hilbijêrin, û em amade ne ku beşdarî wan projeyan bibin. Serokwezîrê dê bête vir û emê kêfxweş bin ku em hemû van mijaran bi wî re gotûbêjê dikin, di nav de asayîşa navçeyî û ewlekariya navxweyî ya Iraqê. Bo dema çendîn dehan salan me piştgirî daye têkiliyên bihêz û pêbawer yê bi Iraqê re, li wir gelek dostên me hene û em hesreta aramiya wî welatî dikin. Li ser bîngeha ew aramiya, aborî û warê civakî jî dikare pêş bikeve. Em li hêviya serdana serokwezîr in û ez bawer im dê serdanek pir berhemdar be û dê di demêkê pir guncan de be. **Nerina Azad**

LÜĞƏTLİ ƏLİFBA-ALFABÊYA BI FERHENG

Aa

av

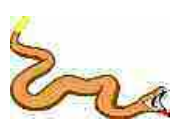
Ev çîye? Ev **a**ve.
Bu nədir? Bu sudur.
Что это? Это вода.
What is it? It is water.

dir**a**n

Ev çîye? Ev dir**a**ne.
Bu nədir? Bu dişdir.
Что это? Это зуб.
What is it? It is a tooth.

a**g**ir

Ev çîye? Ev **a**gire.
Bu nədir? Bu oddur.
Что это? Это огонь..
What is it? It is fire.

ma**r**

Ev çîye? Ev **m**are.
Bu nədir? Bu ilandır.
Что это? Это змея..
What is it? It is a snake.

Bb

bi**z**in

Ev çîye? Ev **b**izine.
Bu nədir? Bu keçidir.
Что это? Это коза.
What is it? It is goat.

ba**l**on

Ev çîye? Ev **b**alone.
Bu nədir? Bu şardır.
Что это? Это шар.
What is it? It is a balon.

ba**c**an

Ev çîye? Ev **b**acane.
Bu nədir? Bu pomidordur.
Что это? Это помидор.
What is it? It is a tomato.

oto**m**obil

Ev çîye? Ev oto**m**obile.
Bu nədir? Bu maşındır.
Что это? Это машина.
What is it? It is a car.

Cc

ta**c**

Ev çîye? Ev ta**c**e.
Bu nədir? Bu tacdır.
Что это? Это корона.
What is it? It is a crown.

Ca**n**i

Ev çîye? Ev Ca**n**i.
Bu nədir? Bu daydır.
Что это? Это жеребенок.
What is it? It is a horse.

c**u**cik

Ev çîye# Ev **c**ucike.
Bu nədir? Bu cücədir.
Что это? Это цыпленок.
What is it? It is a chicken.

fi**n**Ca**n**

Ev çîye# Ev fi**n**Cane.
Bu nədir? Bu fincandır.
Что это? Это чашка.
What is it? It is a cup

Çç

ç**a**v

Ev çîye? Ev **ç**ave.
Bu nədir? Bu gözdür.
Что это? Это глаз.
What is it? It is an eye.

ç**e**lek

Ev çîye? Ev **ç**eleke.
Bu nədir? Bu inəkdir.
Что это? Это корова.
What is it? It is cow.

ç**a**ynîk

Ev çîye? Ev **ç**aynîke.
Bu nədir? Bu çaynikdır.
Что это? Это чайник.
What is it? It is a teapol.

ç**a**kûç

Ev çîye? Ev **ç**akûçe.
Bu nədir? Bu çəkicdir.
Что это? Это молоток.
What is it? It is hammer.

Dd

de**f**ter

Ev çîye? Ev **d**eftere.
Bu nədir? Bu dəftərdir.
Что это? Это тетрадь.
What is it? It is a copybook.

da**r**

Ev çîye? Ev **d**are.
Bu nədir? Bu ağacdır.
Что это? Это дерево.
What is it? It is a tree.

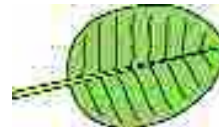
de**s**t

Ev çîye? Ev **d**este.
Bu nədir? Bu əldir.
Что это? Это ладонь.
What is it? It is a hand.

di**l**

Ev çîye? Ev **d**ile.
Bu nədir? Bu ürəkdir.
Что это? Это сердце.
What is it? It is a heart.

Ee

be**l**g

Ev çîye? Ev **b**elge.
Bu nədir? Bu yarpaqdır.
Что это? Это лист.
What is it? It is a leaf.

e**l**ok

Ev çîye? Ev **e**loke.
Bu nədir? Bu hinduşqadır.
Что это? Это индюк.
What is it? It is a turkey.

ke**r**

Ev çîye? Ev **k**ere.
Bu nədir? Bu ulaqdır.
Что это? Это осёл.
What is it? It is a donkey.

ze**b**eş

Ev çîye? Ev **z**ebeşe.
Bu nədir? Bu qarpızdır.
Что это? Это арбуз..
What is it? It is a water melon.

Êê

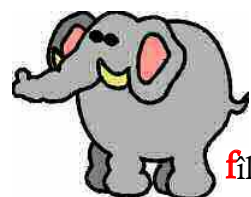
ê**l**eg

Ev çîye? Ev **ê**lege.
Bu nədir? Bu jiletir.
Что это? Это жилет.
What is it? It is a jumper.

h**ê**k

Ev çîye? Ev **h**êke.
Bu nədir? Bu yumurtadır.
Что это? Это яйцо.
What is it? It is an egg.

Ff

fi**l**

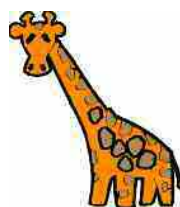
Ev çîye? Ev **f**ile.
Bu nədir? Bu fildir.
Что это? Это слон.
What is it? It is an elefoant.

fi**r**ok

Ev çîye? Ev **f**iroke.
Bu nədir? Bu təyyarədir.
Что это? Это самолёт.
What is it? It is a plane.

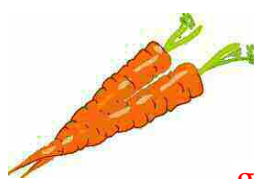
fi**n**d

Ev çîye? Ev **f**inde.
Bu nədir? Bu şamdır.
Что это? Это свеча.
What is it? It is a candle.

ze**r**a**f**e

Ev çîye? Ev ze**r**a**f**e.
Bu nədir? Bu zürafədir.
Что это? Это жираф.
What is it? It is a giraffe.

Gg

gi**z**êr

Ev çîye? Ev **g**izêre.
Bu nədir? Bu kökdür.
Что это? Это морковь.
What is it? It is a carot.

g**ê**zî

Ev çîye? Ev **g**êziye.
Bu nədir? Bu süpürgədir.
Что это? Это веник.
What is it? It is a braom.

go**r**e

Ev çîye? Ev **g**oreye.
Bu nədir? Bu corabdır.
Что это? Это носки.
What is it? It is a stocking.

gu**h**

Ev çîye? Ev **g**uhe.
Bu nədir? Bu qulaqdır.
Что это? Это уха..
What is it? It is an ear.

p**ê**

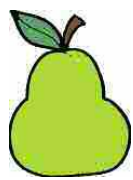
Ev çîye? Ev **p**êye.
Bu nədir? Bu ayaqdır.
Что это? Это пятка.
What is it? It is a heel.

k**ê**r

Ev çîye? Ev **k**êre.
Bu nədir? Bu bıçaqdır.
Что это? Это нож.
What is it? It is a knife.

LÜĞƏTLİ ƏLİFBA-ALFABÊYA BI FERHENG

Hh

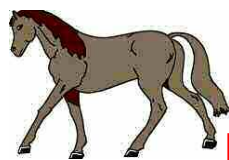
hirmê

hirç

Ev çîye? Ev hirmêye.
Bu nêdir? Bu armuddur.
Что это? Это груша.
What is it? It is a pear.

Ev çîye? Ev hirçe.
Bu nêdir? Bu ayıdır.
Что это? Это медведь.
What is it? It is a bear.

hesp

hêştir

Ev çîye? Ev hespe.
Bu nêdir? Bu atdır.
Что это? Это лошадь.
What is it? It is a horse.

Ev çîye? Ev hêştire.
Bu nêdir? Bu dævêdir.
Что это? Это верблюд.
What is it? It is a camel.

Jj

jûjî

roj

Ev çîye? Ev jûjiye.
Bu nêdir? Bu kirpîdir.
Что это? Это ёжик.
What is it? It is a hedgehog.

Ev çîye? Ev roje.
Bu nêdir? Bu günəşdir.
Что это? Это солнце.
What is it? It is the sun.

rojname

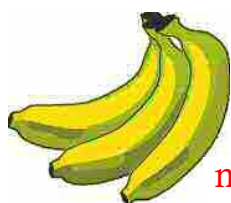

kevjal

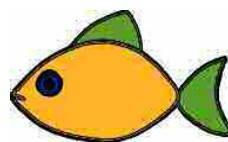
Ev çîye? Ev rojnameye.
Bu nêdir? Bu qəzetdir.
Что это? Это газета.
What is it? It is a newspaper.

Ev çîye? Ev keviale.
Bu nêdir? Bu xəçəngdir.
Что это? Это краб.
What is it? It is a crayfish.

Mm

mûz

masî

Ev çîye? Ev mûze.
Bu nêdir? Bu banandır.
Что это? Это банан.
What is it? It is a banana.

Ev çîye? Ev masîye.
Bu nêdir? Bu balıqdır.
Что это? Это рыба.
What is it? It is fish.

gamêş

meymûn

Ev çîye? Ev gamêşe.
Bu nêdir? Bu camışdır.
Что это? Это буйвол.
What is it? It is a buffalo.

Ev çîye? Ev meymûne.
Bu nêdir? Bu meymundur.
Что это? Это обезьяна.
What is it? It is a monkey.

Li

dil

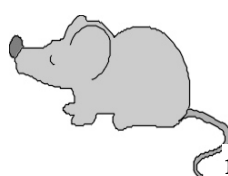
lepik

Ev çîye? Ev dile.
Bu nêdir? Bu ürəkdir.
Что это? Это сердце.
What is it? It is a heart.

Ev çîye? Ev lepîke.
Bu nêdir? Bu əlcəkdir.
Что это? Это перчатки.
What is it? It is gloves.

ling

miş

Ev çîye? Ev linge.
Bu nêdir? Bu qıçdır.
Что это? Это нога.
What is it? It is a leg.

Ev çîye? Ev mişke.
Bu nêdir? Bu siçandır.
Что это? Это мышь.
What is it? It is a mouse.

Îî

dîk

îsot

Ev çîye? Ev dîke.
Bu nêdir? Bu xoruzdur.
Что это? Это петух.
What is it? It is a cock.

Ev çîye? Ev îsote.
Bu nêdir? Bu bibardır.
Что это? Это перец.
What is it? It is a pepper.

gustîl

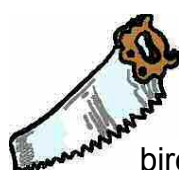

keştî

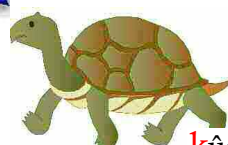
Ev çîye? Ev gustîle.
Bu nêdir? Bu üzükdür.
Что это? Это кольцо.
What is it? It is a ring.

Ev çîye? Ev keştîye.
Bu nêdir? Bu gəmidir.
Что это? Это пароход.
What is it? It is a ship.

Kk

birek

kûsî

Ev çîye? Ev bireke.
Bu nêdir? Bu mişardır.
Что это? Это пила.
What is it? It is a saw.

Ev çîye? Ev kûsiye.
Bu nêdir? Bu bağadır.
Что это? Это черепаха.
What is it? It is a tortoise.

kund

kevçî

Ev çîye? Ev kunde.
Bu nêdir? Bu bayquşdur.
Что это? Это сова.
What is it? It is an owl.

Ev çîye? Ev kevçiye.
Bu nêdir? Bu qaşıqdır.
Что это? Это ложка.
What is it? It is a spoon.

Ll

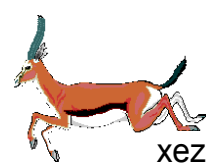
lêv

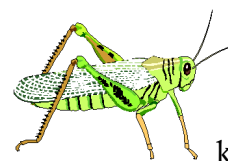
lîmor

Ev çîye? Ev lêve.
Bu nêdir? Bu dodaqdır.
Что это? Это губы.
What is it? It is a lip.

Ev çîye? Ev lîmone.
Bu nêdir? Bu limondur.
Что это? Это лимон.
What is it? It is a lemon.

xezal

kûlî

Ev çîye? Ev xezale.
Bu nêdir? Bu seyrandır.
Что это? Это джейран.
What is it? It is a deer.

Ev çîye? Ev kûliye.
Bu nêdir? Bu çeyirtkədir.
Что это? Это саранча.
What is it? It is a grasshopper.

Nn

nan

trên

Ev çîye? Ev nane.
Bu nêdir? Bu çörəkdir.
Что это? Это хлеб.
What is it? It is bread.

Ev çîye? Ev trêne.
Bu nêdir? Bu qatardır.
Что это? Это поезд.
What is it? It is a train.

hûrbivîn

reng

Ev çîye? Ev hûrbivîne.
Bu nêdir? Bu zərrəbindir.
Что это? Это лупа.
What is it? It is a magnifying-glass.

Ev çîye? Ev rene.
Bu nêdir? Bu boyadır.
Что это? Это краска.
What is it? It is a colour.

Oo

ode

otobûs

Ev çîye? Ev Odeye.
Bu nêdir? Bu otaqdır.
Что это? Это комната.
What is it? It is a room.

Ev çîye? Ev Otobûse.
Bu nêdir? Bu avtobusdur.
Что это? Это автобус.
What is it? It is a bus.

sol

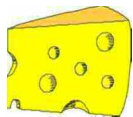
top

Ev çîye? Ev sOle.
Bu nêdir? Bu ayaqqabıdır.
Что это? Это обувь.
What is it? It is a shoe.

Ev çîye? Ev tOpe.
Bu nêdir? Bu topdur.
Что это? Это мяч.
What is it? It is a ball.

LÜĞƏTLİ ƏLİFBA-ALFABÊYA BI FERHENG

Pp

penîr

Ev çîye? Ev penîre.
Bu nədir? Bu pendirdir.
Что это? Это сыр.
What is it? It is a cheese.

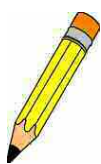
pîvaz

Ev çîye? Ev pîvaze.
Bu nədir? Bu soğandır.
Что это? Это лук.
What is it? It is an onion.

perçemek

Ev çîye? Ev perçemeke.
Bu nədir? Bu yarasadır.
Что это? Это летучая мышь.
What is it? It is a bat.

pênûs

Ev çîye? Ev pênûse.
Bu nədir? Bu qələmdir.
Что это? Это карандаш.
What is it? It is a pencil.

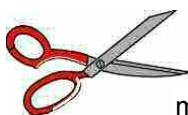

beq

Ev çîye? Ev beqe.
Bu nədir? Bu qurbağadır.
Что это? Это лягушка.
What is it? It is a frog.

Ev çîye? Ev qaze.
Bu nədir? Bu qazdır.
Что это? Это гусь.
What is it? It is a goose.

meqes

Ev çîye? Ev meqese.
Bu nədir? Bu qayçıdır.
Что это? Это ножницы.
What is it? It is a scissors.

portqal

Ev çîye? Ev portqale.
Bu nədir? Bu portağaldır.
Что это? Это апельсин.
What is it? It is an orange.

Rr

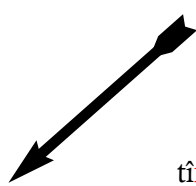
şêr

Ev çîye? Ev şêre.
Bu nədir? Bu şirdir.
Что это? Это лев.
What is it? It is a lion.

kêwrişk

Ev çîye? Ev kêwriške.
Bu nədir? Bu dovşandır.
Что это? Это заяц.
What is it? It is a rabbit.

tîr

Ev çîye? Ev tîre.
Bu nədir? Bu oxdur.
Что это? Это стрела.
What is it? It is an arrow.

rovî

Ev çîye? Ev roviye.
Bu nədir? Bu tülküdür.
Что это? Это лиса.
What is it? It is a fox.

Ss

sêv

Ev çîye? Ev sêve.
Bu nədir? Bu almadır.
Что это? Это яблоко.
What is it? It is an apple.

stêrk

Ev çîye? Ev stêrke.
Bu nədir? Bu ulduzdur.
Что это? Это звезды.
What is it? It is a star.

se

Ev çîye? Ev seye.
Bu nədir? Bu itdir.
Что это? Это собака.
What is it? It is a dog.

sêvik

Ev çîye? Ev sêvike.
Bu nədir? Bu kartofdur.
Что это? Это картофель.
What is it? It is a potato.

Şş

şûr

Ev çîye? Ev şûre.
Bu nədir? Bu qılıncdır.
Что это? Это меч.
What is it? It is a sword.

şeh

Ev çîye? Ev şeye.
Bu nədir? Bu daraqdır.
Что это? Это гребешок.
What is it? It is a comb.

şîr

Ev çîye? Ev şîre.
Bu nədir? Bu süddür.
Что это? Это молоко.
What is it? It is a milk.

şûşe

Ev çîye? Ev şûseye.
Bu nədir? Bu şüşədir.
Что это? Это стекло.
What is it? It is a glasses.

Tt

tiîr

Ev çîye? Ev tiriye.
Bu nədir? Bu üzumdür.
Что это? Это виноград.
What is it? It is a grape.

tûtî

Ev çîye? Ev tûtîye.
Bu nədir? Bu tutuquşudur.
Что это? Это попугай.
What is it? It is a parrot.

pirtûk

Ev çîye? Ev pirtûke.
Bu nədir? Bu kitabdır.
Что это? Это книга.
What is it? It is a book.

tîmsal

Ev çîye? Ev tîmsahe.
Bu nədir? Bu timsahdır.
Что это? Это крокодил.
What is it? It is a crocodile.

Uu

utî

Ev çîye? Ev utîye.
Bu nədir? Bu ütüdür.
Что это? Это утюг.
What is it? It is an iron.

guh

Ev çîye? Ev guhe.
Bu nədir? Bu qulaqdır.
Что это? Это ухо.
What is it? It is an ear.

Ûû

bilûr

Ev çîye? Ev bilûre.
Bu nədir? Bu tütəkdir.
Что это? Это свирель.
What is it? It is a pipe.

brûsk

Ev çîye? Ev brûske.
Bu nədir? Bu ildırımdır.
Что это? Это молния.
What is it? It is a lightning.

Vv

çav

Ev çîye? Ev çave.
Bu nədir? Bu gözdür.
Что это? Это глаз.
What is it? It is an eye.

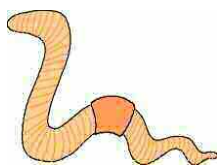
keVo

Ev çîye? Ev keVoke.
Bu nədir? Bu göyərçindir.
Что это? Это голубь.
What is it? It is a pigeon.

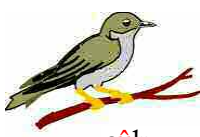
gul

Ev çîye? Ev gule.
Bu nədir? Bu güldür.
Что это? Это цветы.
What is it? It is a flower.

kurm

Ev çîye? Ev kurme.
Bu nədir? Bu qurddur.
Что это? Это червяк.
What is it? It is a worm.

çûk

Ev çîye? Ev çûke.
Bu nədir? Bu quşdur.
Что это? Это птица.
What is it? It is a sparrow.

dûpişk

Ev çîye? Ev dûpiške.
Bu nədir? Bu əqrəbdır.
Что это? Это скорпион.
What is it? It is a scorpion.

biVir

Ev çîye? Ev biVire.
Bu nədir? Bu baltadır.
Что это? Это топор.
What is it? It is an axe.

berçaVik

Ev çîye? Ev berçaVike.
Bu nədir? Bu eynəkdir.
Что это? Это очки.
What is it? It is glasses.

LÜĞƏTLİ ƏLİFBA-ALFABÊYA BI FERHENG

Ww

werdek

wêne

Ev çîye? Ev werdeke.
Bu nêdir? Bu ôkdêkdir.
Что это? Это утка
What is it? It is a duck.

Ev çîye? Ev wêneye.
Bu nêdir? Bu şekildir.
Что это? Это картина
What is it? It is a map.

ew r

kew

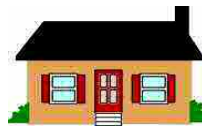
Ev çîye? Ev ewre.
Bu nêdir? Bu buluddir.
Что это? Это туча.
What is it? It is a cloud.

Ev çîye? Ev kewe.
Bu nêdir? Bu kéklikdir.
Что это? Это цесарка
What is it? It is a partridge.

Xx

xalxalok

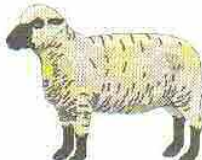
xanî

Ev çîye? Ev xalxaloke.
Bu nêdir? Bu arabüzendir.
Что это?
Это божья коровка.
What is it? It is a lady-bird.

Ev çîye? Ev xaniye.
Bu nêdir? Bu evdir.
Что это? Это дом.
What is it? It is a home.

xaç

berx

Ev çîye? Ev xaç e.
Bu nêdir? Bu xaçdır.
Что это? Это крест.
What is it? It is a cross.

Ev çîye? Ev berxe.
Bu nêdir? Bu quzudur.
Что это? Это баран.
What is it? It is a sheep.

Yy

xîyar

heyve

Ev çîye? Ev xîyare.
Bu nêdir? Bu xiyardır.
Что это? Это огурец.
What is it?
It is a cucumber.

Ev çîye? Ev heyve.
Bu nêdir? Bu aydır.
Что это? Это луна.
What is it? It is a moon.

1

yek

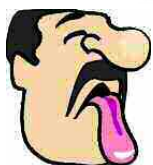

çiya

Ev çîye? Ev yeke.
Bu nêdir? Bu birdir.
Что это? Это единица.
What is it? It is a one.

Ev çîye? Ev çiyaye.
Bu nêdir? Bu dağdır.
Что это? Это горы.
What is it? It is a mountain.

Zz

ziman

zengil

Ev çîye? Ev zimane.
Bu nêdir? Bu dildir.
Что это? Это язык.
What is it? It is a tongue.

Ev çîye? Ev zengile.
Bu nêdir? Bu zengdir.
Что это? Это звонок.
What is it? It is a bell.

zerik

derzi

Ev çîye? Ev zerike.
Bu nêdir? Bu vedrêdir.
Что это? Это ведро.
What is it? It is a bucket.

Ev çîye? Ev derziye.
Bu nêdir? Bu iynêdir.
Что это? Это игла.
What is it? It is a needle.

ALFABÊ

KURDÎ

Azerî

N b/s	ya bi tîpên latinî	ya bi tîpên kirîlî	Latinî
1	Aa	Aa	Aa
2	Bb	Бб	Bb
3	Cc	Цц	Cc
4	Çç	Чч	Çç
5	Dd	Дд	Dd
6	Êê	Ее	Ee
7	Ee	Яя	Əə
8	Ff	Фф	Ff
9	Gg	Гг	Gg
10	Hh	Нн	Hh
11	Îî	Ии	Ii
12	Ii	Ьь	İi
13	Jj	Жж	Jj
14	Kk	Кк	Kk
15	Ll	Лл	Ll
16	Mm	Мм	Mm
17	Nn	Нн	Nn
18	Oo	Оо	Oo
19	Pp	Пп	Pp
20	Qq	Qq	-
21	Rr	Рр	Rr
22	Ss	Сс	Ss
23	Şş	Шш	Şş
24	Tt	Тт	Tt
25	Ûû	Уу	Uu
26	Uu	Юю	Üü
27	Vv	Вв	Vv
28	Ww	Ww	-
29	Xx	Хх	Xx
30	Yy	Йй	Yy
31	Zz	Зз	Zz

DIKARÎ BIXWÎNÎ

1	Artêş, armanc, av, agir, azadî, adar, azerî, aram, artêş,
2	Bazîd, beran, berf, Baran, ba, bahoz, berbang, bedew, berx
3	Cûdî, cêr, çeş, Decle, Cefer, Cemîl, cêv, Cello,
4	Çekdar, çem, çar, çepik, çav, çeleng, çil,
5	Dayîk, dewr, dar, dest, Dara, dû, deh, defter, don, dîwar, dinê
6	Êlnûr, êvar, êzîng, êş, êlek, Êldar,
7	Enî, ewr, erê, Ewreman, Elî, elek, Elegez, Erzurum,
8	Ferat, frtone, Fariz, fîl, fûtbol, Ferman, Firat, Fatma
9	Gerîlla, Gebar, genim, gellî, germ, golig, gore, goh
10	Hewlêr, havîn, hirç hêsir, hewar, havîn, hurmê, hesp
11	Îsal, îmî, bîr, pîr, sîr, Îdrîs, Îsa, îcar, valî, Îbrahîm, Îran
12	Kirin, birin, fîrîn, kirîn, Miraz, mirin, minminîk,
13	Jîyan, jûjî, Nûjîn, jor, jêr, jehr, jale, jajik, Janna,
14	Kurdistan, karker, kevan, Kemal, Kerkuk, Kerem, kelem
15	Lûr, legleg, gul, bîlbil, dîl, Laliş, Lêyla, lazim, lempe, lîmon
16	Mîdîa, merd, mêr, mêvan, masî, meş, Misir,
17	Nan, nêrî, nig, Nîva, nevî, ner, nav, nas, hinar, Hesên,
18	Osê, Oskan, dor, sor, Oric, ode, orxan, Oslo, Duhok
19	Par, piling, pîr, pola, pis, Paşa, Perîşan, pitî, petek, perçe
20	Quling, qawe, qîr, qelem, qaîş, qat, qeysî, Qasim, qesir, qend
21	Ro, Rostem, zer, ber, gerîlla, reş, ru, rast, ram, aram, zirav
22	Serok, Sîpan, Sencar, sêv, sor, sût, serî, saz, serbaz, Sefer, sê
23	Şoreş, şev, şe, şene, şêr, şûr, şapik, şalik, şîrîn, sekir, şewaş
24	Tîr, tîrêj, tam, tas, tî, tendûr, Temam, temaşê, tîfing, top,
25	Kûr û dûr, pênuş, hûr, şûr, nûr, bûyîn, çûyîn, bûyar
26	Gul, sur, dudu, guh, buhur, kurd, Kurdistan, guhdar, nuh
27	Vala, vrvêşî, vira, vîalî, av, valî, vajî, Vagîf, Van, vala, eva
28	War, welat, Wecîh, weşandin, Xwedê, Wezîr, Wekîl, walî
29	Xiyal, xewn, xanî, xurtî, Xelîl, xalo, xatî, Xalid, xaç, xêr, xas
30	Yasin, Yusif, Yagub, Yasemen, yeqîn, Yehya, yarmarka
31	Zozan, zer, zêr, zor, zengil, zend, zîv, zelal, Zîver, zêytûn

Митингующие в Багдаде, призывают к освобождению демонстрантов октября 2019 года

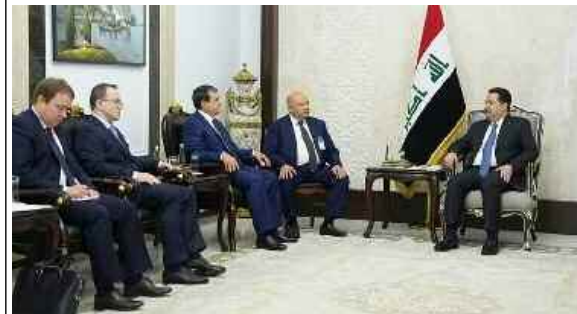
Родственники и сторонники арестованных во время демонстраций в октябре 2019 года собрались в Багдаде в воскресенье, 1 октября, чтобы отметить четвертую годовщину протестов и потребовать освобождения своих близких. Демонстранты, называющие себя "сторонниками октября" и "октябристами", вышли на улицы Багдада, требуя всеобщей амнистии для лиц, задержанных во время октябрьских протестов 2019 года.

"Мы родственники арестованных во время демонстраций. Они не совершили никаких преступлений. Мы требуем их освобождения в соответствии с законом об амнистии", - сказал один из участников в интервью телеканалу "Kurdistan24".

Мать, чей сын был среди задержанных в 2019-м, горячо высказала свою просьбу: "Мы просто хотим, чтобы наши дети вышли из тюрьмы. Они не совершили никаких преступлений. Мой сын находится в заключении четыре года и несправедливо приговорен к 15 годам заключения за решеткой". Демонстрируя решимость, "октябристы" выдвинули ультиматум: если их требования об освобождении задержанных не будут выполнены, они воздержатся от участия в предстоящих выборах. Демонстрации октября 2019 года в Багдаде и других городах Ирака требовали значительных правительственных реформ, включая роспуск правительства и содействие проведению досрочных выборов. По мере приближения четвертой годовщины протестов "октябристы" возобновили демонстрации, продолжая выступать за перемены.

Ирак стремится к более тесным экономическим связям с Россией

На встрече с помощником президента России Игорем Левитиным премьер-министр Ирака Мухаммед ас-Судани заявил о стратегии своей

страны по "укреплению сотрудничества с Москвой в различных секторах".

"Премьер-министр подчеркнул давние и прочные связи между Ираком и Россией, выразив приверженность правительства дальнейшему укреплению этих отношений", - говорится в заявлении, опубликованном пресс-службой Судани во вторник, 3 октября.

"Со своей стороны господин Левитин передал премьер-министру Ас-Судани теплые пожелания президента России Владимира Путина, а также поздравил по случаю Национального дня Ирака, подчеркнув стремление России укреплять сотрудничество с Ираком на различных уровнях". Иракский премьер собирается в ближайшем будущем посетить Москву, чтобы встретиться с российскими официальными лицами с целью развития двусторонних торгово-экономических отношений между двумя странами. kurdistan.ru

Мать девочки, находящейся в коме, арестована иранскими силами безопасности

Иранские силы безопасности арестовали мать Армиты Гараванд, 16-летней девочки, которая в настоящее время находится в коме в тегеранской больнице Фаджри. Этот инци-

дент вызвал обеспокоенность по поводу обращения иранских властей с девочкой и ее семьей. Шахен Ахмади, мать Армиты Гараванд, как сообщается, была задержана иранскими силами безопасности, когда находилась в тегеранской больнице вечером 4 октября. Как сообщает правозащитная организация "Непгав", ее нынешнее местонахождение остается неизвестным.

По данным правозащитников, Армита Гараванд родом из курдского города Керманшах и проживающая в Тегеране, оказалась в ужасной ситуации, когда ее избила полиция нравов в городском метро. Ее предполагаемым преступлением было то, что она не надела хиджаб по дороге в школу во вторник утром. После инцидента состояние Гараванд значительно ухудшилось, и в настоящее время она находится в коме в тегеранской больнице. Однако иранские государственные СМИ сообщили, что девочка потеряла сознание из-за низкого кровяного давления. Государственные СМИ Ирана взяли интервью у родителей Гараванд, которые поддержали это объяснение ее состояния. Однако правозащитники, в том числе "Непгав", оспорили эту версию, утверждая, что родители могли говорить под давлением.

Этот тревожный инцидент напоминает трагический случай с Махсой Амини, 22-летней курдской девушкой, которая погибла, находясь под стражей в полиции нравов, 16 сентября 2022 года. Смерть Амини вызвала массовые общественные протесты по всему Ирану с требованиями обширных реформ в стране, охватывающих экономические, социальные и политические аспекты. kurdistan.ru

Делегация Багдада и Эрбиля прибыла в Тегеран для укрепления связей

Высокопоставленная делегация федерального правительства Ирака 1 октября прибыла в Тегеран, чтобы встретиться с иранскими официальными лицами для обсуждения недавнего соглашения о безопасности между двумя соседними странами. Делегацию возглавляет советник по национальной безопасности Ирака Касим аль-Араджи. Согласно пресс-релизу офиса аль-Араджи, министр внутренних дел Регионального правительства Курдистана (КРГ) Ребар Ахмед представляет Эрбиль.

Багдад, Эрбиль и Тегеран недавно заключили соглашение, направленное на улучшение двусторонней ситуации в области безопасности и обеспечение того, чтобы иранские курдские оппозиционные группы не представляли угрозы безопасности Тегерана. Ключевой частью соглашения является разоружение и демилитаризация иранских курдских групп, которые ранее базировались в некоторых районах Иракского Курдистана.

Во время переговоров с делегацией секретарь Высшего совета национальной безопасности Ирана Али Акбар Ахмадиан под-

черкнул важность "полной" реализации соглашения о безопасности.

Как сообщило в воскресенье

иранских соглашений, охватывающих различные сектора, особенно в плане экономического сотрудни-

агентство "IRNA", на встрече, которая прошла в Тегеране, обсуждались различные двусторонние вопросы, с особым акцентом на соглашение о безопасности.

Ахмадиан подчеркнул важность двустороннего соглашения как средства обеспечения безопасности границ обеих стран, а также как рациональной и эффективной стратегии устранения факторов, угрожающих безопасности Ирана, Ирака и региона в целом.

Подчеркнув важность ирано-

чества, Ахмадиан заявил, что обе страны обладают достаточным потенциалом для расширения всестороннего сотрудничества.

В ответ Аль-Араджи подтвердил приверженность иракского федерального правительства реализации соглашения о взаимной безопасности, и подчеркнул, что Багдад по-прежнему решительно настроен использовать любую возможность для укрепления и углубления отношений между Ираном и Ираком. kurdistan.ru

Wall Street Journal: Курдистан — один из самых надежных и доверенных союзников США

Курдистан сыграл незаменимую роль в разгроме террористической группировки "Исламское государство" (ИГ), показав себя одним из наиболее надежных союзников США на Ближнем Востоке, пишет газета "Wall Street Journal" (WSJ).

"Иракские курды взяли на себя большую часть бремени победы над Исламским государством, а их региональное правительство Курдистана, которое контролирует относительно автономную северную треть Ирака, предлагает одно из самых либеральных и открытых обществ в регионе", — сказано в статье, опубликованной на этой неделе. "Там уязвимые меньшинства могут найти убежище, женщины пользуются большим равенством, религия не стремится к власти, а Израиль в значительной степени признается неотъемлемой частью Ближнего Востока".

Ранее в сентябре Белый дом в пресс-релизе подчеркнул необходимость ускорить возобновление экспорта сырой нефти из Курди-

стана, чтобы помочь Региональному правительству Курдистана (КРГ) выполнить свои финансовые

правительства Ирака.

В последние месяцы Багдад отправлял средства в Курдистан

обязательства перед своими государственными служащими.

Назвав Курдистан "одним из самых надежных партнеров Соединенных Штатов на Ближнем Востоке", три конгрессмена-республиканца в письме в конце сентября призвали президента Джо Байдена прекратить несправедливое обращение с народом Курдистана со стороны федерального

со значительными задержками и нарушениями, в результате чего КРГ не могло выплачивать зарплату служащим государственного сектора более двух месяцев. Это несправедливое обращение Багдада с народом Курдистана было широко раскритиковано как "враждебное" и "дискриминационное" многими как внутри региона, так и за его пределами. kurdistan.ru

ДПК поздравила ПСК после завершения Конгресса партии

Демонстрируя единство, "Демократическая партия Курдистана" (ДПК) передала свои поздравления партии "Патриотический союз Курдистана" (ПСК) и ее президенту Бафелю Талабани после недавнего съезда партии.

ПСК завершила свой пятый съезд, - важнейшее событие для выбора как партийного лидера, так и нового руководства организации. Бафель (Павел) Талабани добился своего переизбрания на пост президента

партии, несмотря на то, что в прошлом ПСК испытывала многочисленные внутренние разногласия.

ДПК передала свои поздравления ПСК, высоко оценив избрание Талабани и приветствуя формирование нового руководящего совета, состоящего из 60 членов. В официальном заявлении правящая ДПК выразила надежду на то, что решения и итоги съезда сыграют преобразующую роль в укреплении межпартийных отношений и продвижении общих нацио-

нальных интересов.

Ранее в аналогичном заявлении премьер-министр Курдистана Масрур Барзани поздравил ПСК и ее президента с проведением "успешного" конгресса. kurdistan.ru

Сворованные у курдов исторические личности

«Курдский народ исторически «растерял своих сынов под обликом иранцев, турок, арабов, армян, растерял сынов, имена которых в качестве имен славных поэтов, музыкантов, полководцев украшают историю других народов».

Но, по мере возрождения курдской нации, эти «растерянные» имена постепенно восстанавливаются из небытия, вновь приобретают свой курдский облик и занимают свое достойное место в страницах истории и культуры курдского народа» - академик И.А. Орбели

1. Рустем Зал – легендарный герой персидского народного эпоса, одна из центральных фигур написанного Фирдоуси «Шахнаме» был курдом.

2. Шах Исмаил I - Шах Исмаил Сефев (17 июля 1487 — 23 мая 1524) — шахиншах Азербайджана и Персии, основатель династии Сефевидов, классик азербайджанской литературы и поэзии. Курд по национальности.

3. Гагач Наби – родился в Кавказском Курдистане в селе Моллакент (ныне Кубатлы). Азербайджанский народный герой, боровшийся против засилья власти имущих и царских чиновников и помогавший беднякам курд по национальности.

4. Короглу – настоящее — Ровшан на курдском означает «Светлый, Ясный» возглавлял восстание курдского народа против персидских и османских завоевателей.

5. Сулейман Рахимов - (1900 — 1983) — азербайджанский и советский писатель. Народный писатель Азербайджанской ССР (1960), Герой Социалистического Труда (1975).

6. Самед Вургун - настоящее имя Самед Юсиф оглы Векилов (1906—1956) — азербайджанский советский поэт, драматург и общественный деятель. Один из авторов слов Гимна Азербайджанской ССР (вместе с Сулейманом Рустамом и Гусейном Арифом). Первый Народный поэт Азербайджанской ССР (1956), академик АН Азербайджанской ССР (1945). Лауреат двух Сталинских премий второй степени (1941, 1942). Предки перекочевали в Кавказский Курдистан из Диярбекра.

7. Фатали хан Хойски - Фатали Хан Искендер оглы Хойский (1875—1920) —

российский юрист и азербайджанский политический деятель. Депутат Государственной думы Российской империи II созыва. Комиссар народного просвещения при Закавказском комиссариате (1917—1918). Министр юстиции Закавказской Демократической Федеративной Республики (1918). После провозглашения Азербайджанской Демократической Республики первый премьер-министр и министр внутренних дел (1918—1919), военный министр, министр юстиции (1918) и министр иностранных дел (1918—1919 и 1919—1920) АДР.

8. Кара Фатма - настоящее имя Фатма Сехер Эрден (Fatma Seher Erden), курдский Fata Reş (Фата Реш), родилась в 1888 году, в городе Эрзурум, вилайет Эрзурум, Османская империя - умерла в 1955 году, в городе Стамбул, Турция) - курдская женщина, удостоенная награды Медали Независимости, в Турции, являлась лидером ополчения солдат во время турецкой войны за независимость. В 1887 году Chicago Tribune назвала Кару Фатиму "Грозной женщиной-воином Курдистана"

9. Аль-Малик ан-Насир Салах ад-Дунийа ва-д-Дин Абуль-Музаффар Юсуф ибн Айюб в русской и западной традиции Саладин (1138-1193) - султан Египта и Сирии, полководец, мусульманский лидер XII века. Курд по происхождению. Основатель династии Айюбидов, которая в период своего расцвета правила Египтом, Сирией, Ираком, Хиджазом и Йеменом. Салахаддин Аюби – родился в Тикрите, принадлежал к конфедерации племен Хезбани, к ответвлению Равадди

10. Аль-Малик аль-Мансур Асад ад-Дин Абу-л-Харис Ширкух ибн Шади (ум. 1169) - военачальник (исфахсаллар) и везир дамасского атабека Нур ад-Дина Махмуда ибн Занги (1146-1174), амир Хомса (1154-1169), великий везир Египта (1169). Брат основателя династии Айюбидов Наджм ад-Дина Айюба ибн Шади и дядя султана Саладина. Имя Шир-кух с курдского можно перевести как "Горный лев".

11. Нэнэ Хатун – поднявшая восстание против русских войск в Эрзеруме во время русско-турецкой войны 1877-1878 г. так называемая тюркская женщина Нэнэ Хатун была курдянкой

12. Низами Гянджеви (1141-1209) – Абу Мухаммед

Ильяс ибн Юсуф ибн Заки Муайяд создатель Пятерицы в персидской литературе. Родился в столице курдского государства Шеддадидов в городе Гяндже.

13. Абу Муслим Хорасани – сыграл большую роль в падении государства Омеядов. Принадлежал к роду Раваддидов

14. Эль Джезери - Абу аль-Из ибн Исмаил ибн аль-Раззаз аль-Джазари — механик-изобретатель, математик, астроном. В 1206 году написал трактат «Китаб фи марифат аль-хиял аль-хандасийя» (Книга знаний об остроумных механических устройствах), где описал конструкцию около 50 механизмов, в том числе часов, кодовых замков и роботов. Родился в 1153 г. в городе Джизире. Умер в 1233 г. также в Джизире. Если говорить о медицине, математике, философии, а также о механике и кибернетики, то невозможно обойти стороной Аль-Джазири. Его исследования пережили его на столетия. Он признан один из величайших изобретателей. Ему принадлежат многие открытия в области гидромеханики, медицине и других науках.

15. Гейдар Алиев (1923 - 2003) — советский и азербайджанский государственный, партийный и политический деятель. Третий Президент Азербайджана (1993—2003). Дважды Герой Социалистического Труда (1979, 1983). Предки Гейдара Алиева около 300 лет назад пришли в Лачин и Зангезур из района Лидже в Диярбакре, а уже оттуда перебрались в Нахичевань. Кроме того, газета Коммунистической партии Азербайджана Советского Союза «Время» в 99-м номере от 22.10.1998 года пишет, что Гасан Алиев, старший брат президента Азербайджана Гейдара Алиева, был одним из первых курдов, получивших докторскую степень в советский период, и что курдская семья Алиевых мигрировала в Нахичевань после армянских набегов.

16. Тургут Озал - (1927 - 1993) — турецкий государственный и политический деятель, президент Турецкой Республики с 1989 по 1993 год, занимавший должность главы партии Отечества и премьер-министра Турции (1983—1989). Во время пребывания у власти, благодаря экономическим реформам — повысил ВВП Турции до уровня, который был эквивалентен уровню ВВП всей Османской империи в 1908

году

17. Абдуль Керим Касым (1914 - 1963) — иракский государственный и военный деятель, премьер-министр и министр обороны Ирака в 1958—1963 годах, бригадный генерал. В 1958 году под его руководством в Ираке произошел военный переворот, в результате которого был свергнут монархический режим и провозглашена Республика Ирак. Касем оставался руководителем Ирака до 1963 года, пока сам не был свергнут и казнен в результате военного переворота баасистов. Был курдом из племени фейли.

18. Чингиз Ильдырым - Чингиз Ильдырым оглы Султанов (1890-1941) — азербайджанский советский государственный деятель, инженер-металлург. Занимал должности народного комиссара по военным и морским делам (1920), народного комиссара почт и телеграфов и путей сообщения (1920—1924) Азербайджанской ССР.

19. Бюлент Эджевит (1925 - 2006) — турецкий политик социал-демократического толка, поэт, писатель, переводчик (в том числе Томаса Элиота, Рабиндраната Тагора и Бернарда Льюиса), литературовед, журналист.

20. Ибрагим Аль-Мавсили (742-804) - курдский композитор, певец, инструменталист, видный представитель арабской классической музыки. Отличался прекрасным знанием как иранского, так и арабского исполнительского стилей. Ему приписывается создание девяти сот песен и напевов. Известен он также как автор сборника "Сто избранных песен", на который ссылались позднее многие исследователи, в том числе авторитетный историк музыки аль-Исфгани.

21. Исхак Аль-Мавсили (767-850) - выдающийся средневековый курдский музыкант. Был самым великим музыкантом при первых Аббасадах. Жил при дворах Харуна ар-Рашида, ал-Амина, ал-Мамуна, ал-Мутаваккиля. В "Фихристе" упоминаются около 40 произведений Исхака, который был, кроме того, поэтом, лингвистом и проповедником.

22. Абу-ль-Хасан Али ибн Нафи Зирйаб (789-857) - мусульманский учёный-энциклопедист курдского происхождения: музыкант, певец, поэт, а также химик, косметолог, дизайнер, стратег, астроном, ботаник и гео-

граф. Основатель западной культуры.

23. Абу Ханифа Ахмад ибн Дауд ад-Динавари (828-896) - мусульманский учёный-энциклопедист курдского происхождения, автор трудов в области астрономии, сельского хозяйства, ботаники, металлургии, географии, математики и истории. Основатель арабской ботаники. Он также написал книгу о происхождении курдского народа под названием Ansab al-Akrad.

24. Абу Мухаммад Абдуллах ибн Муслим ад-Динавари, более известен как Ибн Кутайба (828-889) - исламский богослов, известный толкователь Корана, хадисовед, факих, философ, историк, литератор, языковед.

25. Абуль-Фарадж Ибн аль-Джаузи (1116-1201) - арабский историк курдского происхождения, специалист в области фикха, хадисов.

26. Абуль Хасан Сайфуддин Амиди (1156-1233) - курдский философ, писатель, исламский учёный.

27. Абуль-Махасин Бахауддин Юсуф ибн Рафи, более известный как Бахауддин ибн Шаддад (1145-1234) - арабский историк и мусульманский правовед курдского происхождения, биограф Саладина. Выполнял обязанности судьи в Иерусалиме (1188-1192) и Халебе (1193-1231). Преподавал в школе Низамийя в Багдаде, позднее - в Мосуле. Автор биографии Салах ад-Дина, истории Халеба и трёх книг по мусульманскому праву.

28. Муса Камаладдин ибн Юнис (1156-1241) - астроном, математик, факих (богослов-законовед)

29. Такиюддин Абу Аббас Ахмад ибн Абдулхалим аль-Харрани, более известный как Ибн Таймия (1263-1328) - мусульманский теолог, правовед ханбалитского мазхаба, критик "нововведений" в религии; его имя принято связывать с салафизмом.

30. Сафиаддин Абдуломин ибн Юсиф ибн Фахир аль-Урмави (1216-1294) - теоретик музыки, композитор, поэт и каллиграф. Выдающийся представитель городской и придворной ирано-арабской музыки и автор музыкальных трактатов

**Материал подготовил
Публицист – переводчик
Анаре Барие Бала (Зердеште кал)**

ДИПЛОМАТ

№ 37 (549) 01 - 07 октябрь 2023-год ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА

Премьер-министр Барзани и делегация США обсудили предстоящие выборы и возобновление экспорта нефти

4 октября премьер-министр Иракского Курдистана Масрур Барзани принял заместителя главы посольства США в Багдаде Дэвида Бургера, обсудив предстоящие парламентские выборы в регионе и возобновление экспорта нефти.

Обсуждения также охватывали недавние события в Ираке, в том числе необходимость защиты конституционных прав и финансовых льгот Курдистана. Об этом говорится в заявлении канцелярии премьер-министра Барзани.

Сообщается, что стороны

выразили общую приверженность безотлагательному возобновлению экспорта нефти из Курдистана через турецкий порт Джейхан.

Предстоящие парламентские выборы в Курдистане, которые должны были пройти в соответствии с установленным графиком, в начале следующего года, также были центральной темой разговоров.

Американский дипломат высоко оценил дух мирного сосуществования между различными общинами Курдистана и выразил благодарность властям Курдистана за поддержку жертв, пострадавших в результате пожара в иракской Хамдании.

kurdistan.ru

В результате нападения на сирийскую военную академию погибло более 100 человек

В результате одного из самых смертоносных нападений, когда-либо зарегистрированных на объектах сирийской армии, 5 октября погибли более 100 человек. Это произошло в четверг в результате атаки на военную академию в центральной провинции Хомс.

Как сообщает "Reuters", атака с использованием дронов произошла вскоре после того, как министр обороны Сирии покинул церемонию вручения дипломов, проходившую в академии.

Это беспрецедентное нападение представляет собой трагическую эскалацию 12-летней гражданской войны в стране, среди жертв гражданские и военнослужащие.

Министерство обороны Сирии подтвердило, что "террористические" группировки применили для нападения беспилотники, но в их заявлении не было упомянуто ни одной конкретной организации, и ни одна группировка не взяла на себя ответственность за нападе-

ние.

Министерства обороны и

возащитники сообщают о гибели более 100 человек и

иностранных дел Сирии пообещали нанести ответный удар "со всей силой". В течение дня сирийские правительственные силы вели интенсивные бомбардировки контролируемого оппозицией региона Идлиб.

Министр обороны Сирии присутствовал на выпускной церемонии в академии и ушел всего за несколько минут до смертельной атаки.

Свидетели описывают ужасающую сцену хаоса и разрушений. Сирийские пра-

125 раненых. Представитель альянса, поддерживающего правительство Сирии, предположил, что число погибших составляет около 100 человек.

Министр здравоохранения Хасан Аль-Гобаш, в интервью государственному телевидению, назвал немного меньшее количество погибших - 80 человек, но отметил, что среди жертв шесть женщин и шесть детей. Он также сообщил о ранении около 240 человек.

kurdistan.ru

Курдские лидеры поздравили езидов с праздником Джама Эйд

Курдский лидер Масуд Барзани, президент "Демократической партии Курдистана" (ДПК), 6 октября выразил свои самые теплые пожелания общине езидов, отмечающей праздник Джама.

"В связи с этим я подчеркиваю необходимость укрепления культуры сосуществования общин всех этнических и религиозных групп в Курдистане", — говорится в заявлении, опубликованном штаб-квартирой Барзани. "Я желаю нашим братьям и сестрам-езидам счастливого и мирного праздника". Президент Иракского Курдистана Нечирван Барзани в своем заявлении подтвердил свое обязательство продолжать "поддерживать права езидской общины". Он также подтвердил свое намерение продолжать усилия по освобождению оставшихся похищенных террористами езидов.

Президент также подтвердил, что Курдистан продолжит оставаться местом "сосуществования сообществ всех этнических и религиозных групп". Премьер-министр Курдистана Масрур Барзани также выразил свои наилучшие пожелания езидской общине по случаю праздника Джама. В своем заявлении премьер-министр подтвердил обязательство своего кабинета "поддерживать права и требования братьев и сестер-езидов". Община езидов отмечает праздник Джама в начале октября семь дней подряд, в течение которых совершаются религиозные ритуалы в езидских святых местах, в основном в храме Лалиш. kurdistan.ru

Нобелевскую премию мира присудили находящейся в тюрьме иранской активистке

Нобелевскую премию мира в 2023 году присудили иранской правозащитнице Наргиз Мохаммади, которая борется за права женщин в Иране и за равные права и свободы для всех граждан страны.

Об этом сообщает пресс-служба премии. "В общей сложности режим арестовывал ее 13 раз, пять раз осуждал и приговорил к 31 году тюремного заключения и 154 ударам плетью", — говорится в сообщении. В настоящее время Мохаммади находится в тюрьме. "Нобелевский комитет готов отдать честь ее мужественной борьбе за права человека, свободу и демократию в Иране. Премия мира этого года также присуждается сотням тысяч людей, которые в предыдущем году выступили против политики теократического режима, направленной на дискриминацию и угнетение женщин. Только приняв равные права для всех, мир сможет достичь братства между нациями, которое стремился продвигать Альфред Нобель", — подчеркнули в Нобелевском комитете.

Как сообщало EADaily, ранее Нобелевский комитет выбрал лауреатов премии по литературе, медицине и физиологии, а также по физике и химии.

TƏSİSÇİ VƏ BAŞ REDAKTOR:

TAHİR SÜLEYMAN

İMTİYAZ Ü SERNIVİSAR:

TAHİR SİLÊMAN

УЧРЕДИТЕЛЬ И ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

TAXİR СУЛЕЙМАН

Tel: +994 50 352-33-18

Baş redaktorun müavini:

Tariyel Cəlil

Xüsusi müxbir:

Nofəl Ədalət

Региональный корреспондент:

Усуб Тейфур

Müəlliflərin mövqeyi ilə redaksiyanın mövqeyi üst-üstə düşməyə bilər.

Ünvan: Bakı şəhəri Az1040, küçə S.Mehmandarov ev 25, mənzil 17

Navnisan: Bakû Az1040, soqaq S.Mêhmandarov xani 25, mal-17

Адрес: Баку Az1040, улица С.Мехмандаров дом 25, кв.-17

Qəzet "Diplomat" qəzetinin bilgisayar mərkəzində yığılıb səhifələnilib və "Mətbuat" mətbəəsində çap olunmuşdur. e-mail: hewler@mail.ru

Şəhadətnamə: NƏŞ 005004966

BUSB-un Sabunçu rayon filialı

VÖEN 1800061582

H/h 438010000

Sifariş: 1500